

...Csak még egyszer hazamenjünk innen ...

RABIGÁBA HAJTVA

AMIT A SZOVJET HADSEREG ELKÖVETETT A KISKUNFÉLEGYHÁZI JÁRÁSBAN,
HADIFOGSÁG, KÉNYSZERMUNKA A SZOVJETÚNIO TERÜLETÉN.

A PROGRAM A GULAG EMLÉKBIZOTTSÁG TÁMOGATÁSÁVAL VALÓSULT MEG.

AZONOSÍTÓ: GUL-16-B-2016-00028

„... Csak még egyszer hazamenjünk innen.”

„... Csak még egyszer hazamenjünk innen.”

Rabigába hajtva...

Mozaikok a Vörös Hadsereg Kiskunfélegyházi járásban folytatott
tevékenységéből

Szovjetizálás, hadifogság, kényszermunka

Huszka József Hagyományőrző Egyesület

Kiskunfélegyháza, 2017.

A kötet megjelenését
a GULAG Emlékbizottság támogatta

Szerkesztette és az összefoglaló tanulmányt írta:
Hajagos Csaba

A kutatásban részt vett: Molnár László

Kiadta:

©Huszka József Hagyományőrző Egyesület, 2017.

A borító tervezte:
Kis László

ISBN 978-963-12-8081-4

Felelős kiadó: Polgár István, elnök
Nyomda: Adria-Print Kft.
Felelős vezető: Lajos Zoltán
Nyomdai előkészítés: Jávorszky Béla

Köszönetnyilvánítás

Egyesületünk köszönetét fejezi ki a könyv létrejötté, az élő bemutatók és a kutatás során nyújtott segítségéért:

- Búcsú Lídia, Kiskun Múzeum
- Csordás Éva
- Gavenda Ferenc – Kiskunfélegyháza
- Gulyás László
- Hajagos Csaba történész, kutatásvezető
- Harangozóné Pálnok Orsolya
- id. Csányi József és családja – Kiskunfélegyháza
- Kállainé Vereb Mária, Petőfi Sándor Városi Könyvtár
- Kis László fotós, látványtervező
- Kollárné Palotás Edina
- Kőfalviné Ónodi Márta, Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára Kiskunfélegyházi részlege
- Mészáros Márta, Kiskun Múzeum
- Molnár László történész
- Nemes Imre és Kiss Gabriella
- Németh László – Pálmonostora
- Novák Lajos és felesége – Tiszaalpár
- Papp Istvánné és családja - Tömörkény
- Radványi Istvánné és családja – Jászszentlászló
- Tarjányi József - Kiskunfélegyháza
- Toldi Csaba – Jászszentlászló
- Vancsura István polgármester és Csernák Zsolt képviselő – Tiszaalpár
- vitéz Varga Zoltán magángyűjtő

Tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánítás	5
Előszó az Olvasóhoz	7
I. A Kiskunfélegyházi járás és Kiskunfélegyháza szovjet megszállása	9
I. 1. Alpár, Tiszaújfalu és Gátér	10
I. 2. Pálmonostora és Petőfiszállás – Szentkút	12
I. 3. Kiskunfélegyháza.....	16
II. A szovjetizálás kezdetei	22
III. 1. A Vörös Hadsereg élelmezése	31
III. Hadifogság és a kiskunfélegyházi hadifogolytáborok	35
IV. A világháborúban eltűnt, Kiskunfélegyházán keresett személyek	44
V. A Szovjetunióból hazatérő hadifoglyok és elhurcolt civiliek fogadása és segélyezése Kiskunfélegyházán 1947- 1948-ban	51
VI. Egyéni sorsok.....	63
VI. 1. Csányi József (1922. július 9. – Kiskunfélegyháza)	63
VI. 2. Gavenda Ferenc (1922. február 1. Kiskunfélegyháza -) ..	67
VI. 3. Radványi Istvánné (Fischer Ilona) 1927. november 24., Mérk-Vállaj (Szabolcs-Szatmár Bereg).....	71
VI. 4. Héjjas István (1920–2008)	76
VI. 5. Vitéz Görög János (1925-2005, Kiskunfélegyháza).....	77
VI. 6. id. Barna Sándor (1919. október 14. – 2016. szeptember 28.).....	79
VII. Beszélgetés Barna Sándorral a szovjet fogolytáborban elszenvedett időkről	79
VIII. Melléklet.....	97
IX. Szakirodalom-jegyzék	109

Előszó az Olvasóhoz

Örömmel köszöntjük Önt a Huszka József Hagyományörző Egyesület nevében annak alkalmából, hogy kezébe vette kötetünket! Engedje meg, hogy tájékoztassuk néhány kulisszatitokról, eme könyv keletkezésének körülményeiről.

Egyesületünk 2008 év végén jött létre, elsősorban névadónk tevékenységének, életútjának és eredményeinek népszerűsítésére, ismertetésére, továbbvitelére.

Már a kezdetektől foglalkoztunk egyéb területekkel is, így baranta edzéseket, ismeretterjesztő előadásokat szerveztünk. Ezek mellett elindultunk olyan pályázatokon is, melyek a korábban leírt célok elérését szolgálták, így dolgoztuk fel egy eredményes pályázat keretei között a kiskunfélegyházi Kiskun Múzeum díszített leletanyagát. Az eltelt idő során több térségbeli rendezvényen vettünk részt jurta kiállításunkkal, ahol a jó sors több háborús veteránnal hozott össze bennünket. Ők megosztották velünk mind a háborús, mind a fogságbeli élményeiket. Mikor 2016 elején értesültünk a Gulág Emlékbizottság által kiírt lehetőségről elsősorban az általuk feltárt személyes élményekre alapoztuk projektünket. Ez az elképzelés nem találkozott a kiíró elvárásaival, hiszen célja a politikai foglyok és kényszermunkára hurcoltak sorsának bemutatása volt, így újból nekifutottunk már történészek bevonásával, levéltári kutatások vállalásával. A pályázat elbírálására várva sem tétlenkedtünk, újabb adatközlőket derítettünk fel, illetve neki láttunk a riportok készítésének, így kerülhetett még filmre a Barna Sándorral készített riport. Sajnos Sanyi bácsi már nem érte meg a pályázat pozitív elbírálását, 2016 szeptemberében megtért a teremtőhöz.

A pályázat decemberi eredményhirdetése miatt igen kurta idő maradt a munkára. Csatatunk minden tehetségét és szorgalmát latba vetve végezte munkáját, reményeink szerint ez az igyekezet tükröződik a könyv tartalmából is. A Hajagos Csaba történész, muzeológus szakmai irányítása alatt végzett levéltári kutatás és a személyes riportok készítése során egész életünkre kiható élmények értek bennünket. Egyrészt a helyi levéltári kutatásokban is közreműködő Molnár László kollégánk 70 éve érintetlen iratköteget porolt le és tárta fel a keresett dokumentumokat. E munka közben derült ki az is, hogy a szovjet és kommunista múlt bűneit

megörökítő iratok java részét gondos kezek eltüntették, leselejteztek. Szerencsére nem végeztek eléggé alapos munkát, így hiteles dokumentumokkal alátámasztva tudjuk bemutatni a magyar közelmúlt sötét időszakának fehér foltját a Kiskunfélegyházi járás tekintetében.

Másrészt hátborzongató érzés volt hallani visszaemlékező honfitársainkat, akik az évekig tartó nélkülözés, létbizonytalanság, a szélsőséges időjárás, az élősdiék, a betegségek, az ellátatlanság és az örökös éhezés keserű élményeiről számoltak be a riportok során. Aki belegondol az ő sorsukba - szemben a mai elkényelmesedett világunkkal – talán nincs oly képzelő erő, hogy hitelesen át tudnánk érezni azt, amit ők elszenvedtek. Mindezt ítélet, bűnösség és a hazatérés reménye nélkül, pusztán mert a vesztes oldalon állt nemzetünk.

Ezzel a könyvvel tisztelgünk a szovjet megszállás negatívumait átélte polgártársaink, illetve a kényszermunkára hurcoltak áldozatvállalása előtt, hiszen a megaláztatásokról még beszélniük sem volt szabad. Több riportalanyunk élete során először számolt be ilyen részletességgel a kényszermunkatáborokban elszenvedett élményekről. Mi éltünk a lehetőséggel és most megtesszük helyettük is, legyen tanulság és okuljanak sorsukból az eljövendő nemzedékek.

Kedves Olvasó! Forgassa e könyvet oly figyelemmel, mint amekkora szeretettel készítettük önnek!

Polgár István elnök

Kollár László titkár

Huszka József Hagyományőrző Egyesület

I. Hogyan kezdődött?

A Kiskunfélegyházi járás és Kiskunfélegyháza szovjet megszállása

A II. világháború Magyarország területét érintő hadmozdulatainak következtében a Duna-Tisza közét a moszkvai fegyverszüneti egyezmény elfogadása előtt,¹ már 1944. október 1-én hadműveleti területté nyilvánították, amelynek élére dr. Kathona Mihály kiskunhalasi polgármestert neveztek ki, mint illetékes hadműveleti kormánybiztos.² Erre a lépésre azért volt nagy szükség, ugyanis a szovjet csapatok Magyarország déli határvonalának 1944. szeptember 23-i átlépését követően a közigazgatás minden szintjén gyors egymásután láttak napvilágot az előljárásságok óvintézkedések megtételére vonatkozó utasításai, amelynek koordinálását a Duna-Tisza közti Hadműveleti Kormánybiztosság végezte.

Eközben a Magyarország megszállására indított offenzíva, a 4. Ukrán Front az Északkeleti Kárpátokban, a 2. Ukrán Front a Marosvásárhely – Torda – Arad vonalban állomásozott, míg a 3. Ukrán Front bevonult Nándorféhevárra (Belgrád), és amelynek jobb szárnya már ekkor megközelítette a Duna vonalát.

A front folyamatos közeledtével ekkora több probléma is felmerült, amely érintette a Kiskunfélegyházi járás területét is. A 25 éven keresztül erősített nemzetiségi politika következtében ugyanis már az ősz elején megkezdődött az erdélyi és délvidéki magyarok visszaáramlása az anyaországba, illetve komoly gondot jelentett a fővárosból és közvetlen környékéről, a légoltalmi kiürítés miatt vidékre kitelepített lakosság elhelyezése is, illetve a vasúton történő utaztatás közben felmerülő közlekedési akadályok miatt szükséges ételmezési feladatok ellátása. Ennek értelmében a kiskunfélegyházi járás főszolgabírója rendelet útján értesítette a községek előljáróit, hogy az ételmezés mellett az or-

¹ A magyar fegyverszüneti delegáció szeptember 28-án indult el Budapestről Moszkvába, ahol október 11-én aláírták a Horthy Miklós által jóváhagyott egyezményt. Ebben Magyarország vállalta, hogy az 1937. december 31. után megszerzett területeket kiüríti, nem visel tovább hadat a Szovjetunió ellen, egyúttal hadat üzen Németországnak. A „kiugrási kísérlet” Horthy Miklós október 15-i lemondatásával, és Szálasi Ferenc október 16-i miniszterelnökké történő kinevezésével csődöt mondott, amely nyitott sorompót jelentett a Vörös Hadsereg számára Magyarország megszállására. In: ROMSICS Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó Budapest, 2005. 266-267. o.

² BÁLINTNÉ MIKES Katalin - SZABÓ Sándor: Így kezdődött. Dokumentumok Bács-Kiskun megye történetéből. 1944-1945. Szerk.: BÁLINTNÉ MIKES Katalin, Kecskemét 1971. 13. o.

vosi ellátását is biztosítani kell, amely egyúttal vonatkozott a frontvonalról a háterszágba érkező sebesültszállítmányok esetére is.³

A Vörös Hadsereg gyors felvonulása következtében október 8-án este a Kiskunfélegyházi járás főszolgabírója táviratban értesítette a járáshoz tartozó községek elöljáróit, hogy záros határidőn belül ki kell üríteni az adott településeket:

„[...] az anyagi kiűrtés megkezdődött, állatok, élelem, és az értékesebb tárgyak elszállítandó, az ország nyugati rész felé haladni.”⁴

Erre a gyors lépésre azért volt szükség, mivel egy nappal később, október 9-én a szovjet 18. harckocsi hadtest átkelt a Tiszán, Kecskemét felé vette az irányt, majd még ezen a napon megtámadta a várost, ám a védvonalak leszakadása miatt október 10-én visszszakényszerültek a Csongrád környékén létesített állásaikhoz.

I. 1. Alpár, Tiszaújfalu és Gátér

Az előre nyomuló szovjet alakulatok azonban még 1944. október 9-én megszállták Alpár és Tiszaújfalu községeket. Támadásuk a Csongrád – Szentés – Mindszent környékén létrehozott tiszai hídfőkből bontakozott ki a magyar Alföld belseje, majd Budapest felé. 1944. október 16-án azonban a magyar huszárok visszaszorították az orosz előőrsöket a körzetből. Pár nap múlva a túlerőben lévő szovjetek újra támadtak és ekkor már véglegesen birtokba vették a két települést.

A felvonuló szovjetek jelenlétét atrocitások sorozta követte, hiszen a források alapján is bizonyítható, hogy a kivégzések mellett a nőket ért nemi erőszak is igen gyakori volt. Tiszaújfalu szélén ugyanekkor egyszerre 50-60 férfit végeztek ki a kegyetlen szovjet katonák.⁵ A kivégzendők között volt Barna Sándor mestere is, akitől a borbély szakmát tanulta, de az illető túlélte a kivégzést. Bár az állkapcsát szétlőtték, fel tudott mászni az oroszok eltávozása után

³ A kiskunfélegyházi járási főszolgabíró rendelete a menekültek ellátásáról és elhelyezéséről. 1944. szeptember 17. In: BÁLINTNÉ MIKES Katalin - SZABÓ Sándor 1971, 58. o.

⁴ A kiskunfélegyházi járás főszolgabírójának utasítása a községekhez, hogy kezdjék meg a kiűrtést. 1944. október 8. In: BÁLINTNÉ MIKES Katalin - SZABÓ Sándor 1971, 62-63. o.

⁵ Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (Továbbiakban: KFL) V. Kiskunfélegyháza Óplébánia, Historia Domus, 176. o.

egy közeli padlásra, ahol amennyire tudta, bekötötte sebeit és elrejtőzött. Napokat töltött az említett helyen, ahol csak téltre elrakott üveges paradicsomlét tudott enni, majd ezt követően találtak rá, így a szakszerű ellátásnak köszönhetően túlélte a súlyos sérülést. A nyomokat azonban haláláig magán viselte.

Alpár és Tiszaújfalu községek teljes embervesztesége a II. világháborúban több mint 120 főre tehető. A halotti anyakönyvek szerint 120 ember az, aki a háború következtében elhunyt, és a halotti anyakönyvekbe bejegyezték (elesett a fronton, civilként agyonlőtték, fogolytáborban halt el a Szovjetunióban). Ezen adatok között nem szerepelnek azok a személyek, akik eltűntek, hadifogságba estek, vagy sorsuk ismeretlen stb. Vannak páran olyan személyek is, akik nem alpári illetve tiszaújfalui illetőségűek, de a hadi események következtében – mint katonák – ezen a helyen veszítették életüket, (17 fő).

A gátéri halotti anyakönyvek és a Kiskunfélegyházára beadott személykeresési lapok adatai szerint Gátérnak 5 fő halott és 1 fő hadifogságba esett személy volt a vesztesége a II. világháborúban. Egy fő a Don-kanyarban esett el, egy embert Budapesten a Lágymányosi hídnál ért fejlövés 1944. december 28-án, egy személy pedig eltűnt, akinek 1944. szeptember 9-ét jegyezték be halálozási dátumként. Egy fő 1945. február 24-én, Gátéron ismeretlen körülmények között elhalálozott, amelyet utólag 1977. április 27-én adminisztráltak, egy másik ember pedig Kijevben hunyt el 1945-ben (?). Az 1944. október 28-án Ungvárnál fogságba esett 1918-as születésű Fekete Pál honvéd, miután megjárta a szolvai fogolytábor, 1945. december 16-án hazatért. Ennek igazolását ráírták a Kiskunfélegyházán beadott keresési dokumentációjára is.⁶

A szovjet csapatok 1944. október 11-én elfoglalták Szegedet, majd az ezt követő napokban megszállták a Gátérhez közel eső Tömörkény községet is, ahonnan – a kiskunfélegyházi és a csongrádi járás más településein is elrendelt közmunkakötelezettség értelmében⁷ – civileket vittek ki a Tisza árteréhez, úgynevezett gyérrítési munkálatokra. Ez a nehéz fizikai munka az ártéri növényzet

⁶ Keresési lapja a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára V. 175. b. Kiskunfélegyháza Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok (a továbbiakban: MNL BKML V. 175. b.). 1518/1947. számú iratcsomóban található meg.

(fa, nád, bokrok stb.) kivágását takarta, amely munkában részt vett Papp Istvánné Tóth Terézia (1925 -) is, aki azonban két hónap után megszökött a fogságból.

I. 2. Pálmonostora és Petőfiszállás – Szentkút

1944. október 15 – 20. között a harcok már Kiskunfélegyháza előterében, Pálmonostora és Petőfiszállás - Szentkút környékén folytak a védekező német – magyar csapatok és a támadó 3. Ukrán front egységei között. A küzdelem az akkor 3 és fél éves Szűcsné Farkas Mária (1941 -) emlékei alapján rendkívül heves volt a szembenálló német – magyar és szovjet csapatok között, amelynek – 1944. október 25-én – édesapja, a civil Farkas Ferenc József (1913 – 1944) is áldozatul esett. Őt a szovjetek lőtték agyon. Szűcsné Farkas Mária a következőképpen emlékezett vissza a tragikus eseményekre:

„Az első hozzánk érkező megszálló oroszok még nem bántották apámat, aki napokig fuvarozott nekik fát a lovas kocsijával. Amire emlékszem, hogy a heves tüzérségi tűz és a lövöldözés miatt egy földalatti óvóhelyre vonultunk le. Egyszer csak lejött apám is és elkezdte mesélni, hogy az oroszok elhordják a szénát a jószágok elől, a végén még nem tudunk mit adni télen az állatoknak. Én ekkor felszaladtam az udvarra, hogy majd én fenékbe rúgom az oroszot, hogy ne vigye el a takarmányunkat. Persze nem értem fel, így csak bokán tudtam rúgni. Az orosz ekkor felkapott, felhúzta a szoknyám, és telerakta kockacukorral. 1944. október 25-én délután 2 óra körül anyám, én és a nővérem együtt átmertünk a szomszédba Kovácsékhoz. Apám egymaga maradt otthon, mert a jószágokat látta el éppen, valamint a cipője talpát javította meg dróttal. Amint végzett, indult volna utánunk. Ekkor megérkezett Szeged felől körülbelül 3 - 4 orosz katona. Ezek meglátták, hogy a padlásról a körtefához ki van húzva egy drót. Erről valószínűleg azt gondolták, hogy ez egy ellenséges rádióállás antennája. Ezek után édesapámat kikísérték az istálló mögé és egy sorozatot engedtek meg rá a fegyvereikből. Szegény apám azonnal meghalt, szétlőtték a fejét.”⁸

⁷ HAJAGOS Csaba: Az enyém a föld, a magamén aratok? Földosztás Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Kiskunfélegyházi járásában. In: Váltóállítás- Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben (Magyar Vidék a 20. században sorozat). Szerk.: CSIKÓS Gábor, KISS Réka, Ö. KOVÁCS József. Magyar Tudományos Akadémia BTK, 2017. 677. o.

1. sz. kép a Szentkúton agyonlőtt Farkas Ferenc József (1913 - 1944) és felesége Faragó Erzsébet (1914 - 2012) esküvői fotója Forrás: Szűcsné Farkas Mária (lányuk)

A szovjet csapatok által elkövetett gyilkosságokról és más kegyetlenségekről azonban a pálos rend pálosszentkúti kegyhelyén az 1950. évi börtönbe kerüléséig (lásd 2. sz. kép) szolgáló P. Homonnay Sándor pálos szerzetes⁹ visszaemlékezésében is olvashatunk, miszerint „[...] A Tóth család a lelőtt édesapa számára a tíz körmével volt kénytelen a sírt kaparni, mert a tanyákból minden erre alkalmas eszközt a szovjetek elvittek lövészárkot ásni. A kremzerhegyi / nem volt ott hegy, semmi emelkedés, csak azért nevezték el hegynek, mert

⁸ Szűcsné Farkas Mária közlése, Kiskunfélegyháza, 2017. február 21. Farkas Ferenc József halálát 1944. december 19-én jelentették be a kiskunfélegyházi anyakönyvi hivatalban. A halál oka: fejlövés (Háborús gyilkosság.)

⁹ P. Homonnay Sándor Miklós 1915. szeptember 28-án született Gyöngyösön. Az 1937-ben tett fogadalma után 1942-ben Péccsett szentelték pappá. 1950-ben, a Pálos Rend második szétszórattatásakor Pálosszentkútról hurcolta el az ÁVO. Hat évet töltött börtönben hite és Rendje erényeinek megvállása miatt. 1956-ban szabadult, de egyházmegyei szolgálatra nem vették föl. 1989-ig testvérei körében élt Gyöngyösön, de szoros kapcsolatban az illegálisban élő pálos testvéreivel. 1989-től Nosztrán folytatta nagy buzgalommal pálos hivatását 1998. december 29-dikén bekövetkezett haláláig. Forrás: <http://marianosztrakegyhely.hu/content/ave-regina-2013-iii-efolyam-7sz-palos-mindenszentek>

*a szegény homokra szőlőt ültettek/ iskola közelében lakott Farkas nevű gazda. Amikor egy alkalommal két orosz katonát láttak a tanyájuk felé közeledni, Farkas édesanyja és a felesége a rejtkehelyükön elbújtak. Onnan mindent láttak, hallottak. A katonák az asszonyokat követelték. Farkas az édesanyját és a hitvesét nem volt hajlandó nekik kiszolgáltatni. Erre a katonák Farkast lelőtték, mint egy kutyát.*¹⁰

P. Homonnay Sándor feljegyzéseiben utalt arra a P. Vezér Ferenc¹¹ vértanú halált halt rendtársára is (lásd 3. sz. kép), aki a terület (Pálosszentkút) szovjet megszállását követő időszakban részt vett a tanyai polgárőrség megalakításában (nem a Vedres László parancsnoksága alatt létrejött szerveződésről van szó),¹² majd a Péteri-tó mellett történt lövöldözés következtében meghalt orosz katona ügye kapcsán perbe fogták és – **ügyét összekapcsolva a Grósz József kalocsai érsek ellen folytatott perrel** – halálra ítélték,¹³ ezt követően Budapesten a Gyűjtőfogházban végezték ki 1951. augusztus 3-án, vagy ahogyan Homonnay írta: „[...]kihallgatás nélkül agyonverték.”¹⁴

2. sz. kép Homonnay Sándor Miklós pálos szerzetes a börtönben villanydrótból készített rózsaszafúré. Forrás: „Számon-tartva” kiállítás, kurátor: Tikovits Ernő és Prevoz Jánosné

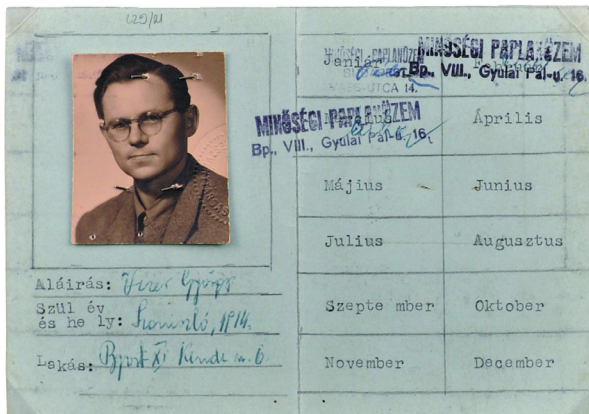
¹⁰ HOMONNAY Sándor, P. Miklós emlékei alapján (kézirat): Pálosszentkút és a pálosok története 1944-től 1951-ig, valamint a börtön és a következményei, 9. o. Forrás: Kiskun Múzeum Történeti dokumentumok gyűjteménye 2002.14.1. ltsz.

¹¹ P. Vezér Ferenc (1914 –1951) aki pálosszentkúti házfőnökként 1944-ben a tanyai férfiakból polgárőrséget szervezett a szovjet katonák garázdálkodása ellen. Ezt használta fel az ÁVH néhány évvel később, hogy harminc szovjet katona meggyilkolásának vádjával letartóztassa. Az állandó verések és kezelések miatt végül egy katona megölését vallotta be annak reményében, hogy elkerülheti a Szovjetunióba történő deportálást, amelynek következtében halálra ítélték.

¹² KÁRPÁTI Zoltán Endre: A pálos rend elleni 1951-es koncepció per formálása és előzményeinek bemutatása. In: Egyháztörténeti Szemle, 2010. 1. sz. 88–117. p. Idézi: Bertalan Péter: A pálos rend és az állambiztonság küzdelme. In: Egyháztörténeti Szemle, 2016/2. (50.) 87. o.

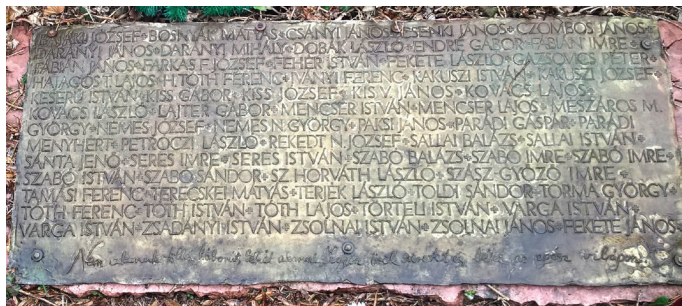
¹³ HOMONNAY Sándor, P. Miklós emlékei alapján. 11. o.

¹⁴ u.o.

3. sz. kép P. Vezér Ferenc munkásigazolványa. Elfogatása előtt Vízér György álnéven bujkált a budapesti Minőségi Paplangyárban. Forrás: „Számon-tartoa” kiállítás, kurátor: Tikovits Ernő és Prevooz Jánosné

A források tanúsága szerint Petőfiszálláson és Szentkúton kiemelkedően magas létszámú férfi esett áldozatul a megszállási szovjet csapatok tevékenységének. Az áldozatok neveit a petőfiszállási temetőben egy emléktábla őrzi; 64 fő szerepel rajta (lásd 4. sz. kép), ám a helyben élők között elterjedt információk szerint jóval többen lehettek, a névsor tehát nem teljes.¹⁵

4. sz. kép Az 1944 októberében Petőfiszállás - Szentkút környékén agyonlőtt férfiak emléktáblája a petőfiszállási temetőben. Fotó: Molnár László

¹⁵ A szentkúti kápolna mellett találjuk több 1944-ben agyonlőtt férfi sírját, köztük van Farkas Ferenc Józsefé is.

I. 3. Kiskunfélegyháza

A város előterében – ahol most az autópályára felvezető út található –, egy jól kiépített védelmi állást¹⁶ hoztak létre 1944 októberében, ugyanis a 46. orosz hadsereg azt a parancsot kapta, hogy október 21-ére¹⁷ érje el az Alpár – Kiskunfélegyháza - Kiskunhalas vonalat, amelyet – Alpár, Jászszentlászló, Kiskunmajsza és Jánoshalma október 22-i elfoglalását követően – október 23-ára tudtak csak teljesíteni. Ezen a napon Kiskunhalas mellett Kiskunfélegyháza városa is szovjet megszállás alá került,¹⁸ miután a szovjet csapatok megtámadták, majd áttörték a mai benzinkút környékén kiépített kiskunfélegyházi védelmi szakaszt. Dr. Pálos Károly polgármester több tisztviselővel együtt menekülni próbált, ám Kiskunfélegyháza külterületén halálos kimenetelű autóbalesetet szenvedett.¹⁹

Az első beérkező alakulatokat komoly ellenállás fogadta, így a tűzharcban nagy szovjet veszteség keletkezett.²⁰ A túlerő elől a védelem végül visszavonult a város északnyugati végére, majd a kubik tavak (Lóúsztató) és a Szolnokra vezető vasútvonal mellett foglalták el új állásaikat, a küzdelem azonban még nem ért véget, 1944. október 24-én a német LVII. páncélos hadtest irányításával a magyar 1. páncélos hadosztály és az 1. huszárhadosztály Kiskunfélegyháza nyugati előteréből támadva elérte a Kiskunmajsát Kiskunfélegyházával összekötő utat és vasútvonalat. Az ezredeivel három irányból támadó 1. huszárhadosztálynak a Kiskunfélegyházától délre eső tanyacsoportok visszafoglalása során adódott utolsó lehetősége és alkalmá feladatainak lóháton való végrehajtására. A város külterületén az elkeseredett és véres harcok egészen 1944. október 28-ig elhúzódtak. 1944. október 29-én a térségből indult meg a szovjetek sikertelen közvetlen támadása Budapest metéből történő elfoglalására. Miután 1944. november 1-én a szov-

¹⁶ 2004 – 2005-ben, az elkerülő út építésekor számos aknavető és légvédelmi éles lőszeret találtak a helyszínen

¹⁷ Október 21-én, az esti órákban Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye területére lépett a szovjet csapatokkal együtt harcoló I. Román Hadsereg is.

¹⁸ BÁLINTNÉ MIKES–SZABÓ 1971, 16-17. o.

¹⁹ u.ő. 446. o.

²⁰ Az elesett szovjet katonákat a mai tenispálya melletti katonai temetőben temették el.

²¹ A Kiskunfélegyháza környéki harcokról bővebben lásd SZABÓ Péter – SZÁMVÉBER Norbert: A keleti hadszíntér és Magyarország 1943 – 1945. Pueblo Kiadó Debrecen, 2003. 133. o.

jetek elfoglalták Kecskemétet, a harcok végleg véget értek a város körzetében.²¹

A frontmozdulatok következtében kialakult tragikus állapotokról Vedres Béla, a Sarlós Boldogasszony Templom apátplébánosa²² korabeli feljegyzéseiben számolt be:

„Siralmas a [Kiskunfélegyháza]²³ város helyzete. Alig van utca, amelybe sérült ház ne lenne, viszont vannak utcák, ahol az ember alig lát egészen ép házat. Tetők leborotválva, ablakok kitépve, homlokzatok összedőlve. Igen sok a halott. [...] Az öregtemplom oldala kapott egy bombát, szerencsére pillért ért, levágta a vakolatot, néhány téglát kitépett [...].

Az Iskolanővérek Házában orosz kórházat helyeztek el. Az itt maradt hét nővér a zárdával szemben lévő u.n. családi házukban (Petőfi születési házától nem messze) húzták meg magukat. Mindenükből kifosztották őket.²⁴

[...] Az elemi iskolák a bombázástól alig szenvedtek. Ami kár van bennük az[t]²⁵ inkább a megszálló csapatok barbársága okozta. Két iskolában a tantermekbe kötötték a lovakat. A szegénygondozó nővérek intézete sokat szenvedett. A két szárnyépület tetőzetét szakította be a bomba. [...] Ha az egyházi épületekben általában kevés baj is történt, annál többet szenvedett a Constantinum. A tetőzet három bombát is kapott ... valószínűleg lehámozta a cserepeket.

A város többi középületeiből legtöbbet szenvedett a gimnázium. Az utcai homlokzat annyira össze van törve, hogy alig használható. Az égő városházát sikerült valamennyire megmenteni. Egy földszinti bolthelyiség, valamint az a fölött lévő polgármesteri szoba és az azt közvetlenül környező helységek pusztultak el [...]²⁶

Kiskunfélegyháza területén ugyan nem voltak nagyobb harcok, de erőszakoskodás itt is történt a civil lakossággal szemben. Ezt alátámasztotta Vedres Béla apátplébános feljegyzése is, amelyben leírta, hogy a megszállást [...] követő három hét a kifosztás, a nőkön való

²² Zámbo Dezső kanonok, az Újtemplom plébánosa Budára menekült a pálosokhoz, majd a bencésekhez, ahol vérhasban halt meg, majd Rákoskeresztúron temették el, ezért ő nem tudott pontos feljegyzéseket készíteni.

²³ A szerző kiegészítése.

²⁴ KFL V. Kiskunfélegyháza Óplébánia, Historia Domus, 175. o.

²⁵ A szerkesztő betoldása

²⁶ KFL V. Kiskunfélegyháza Óplébánia, Historia Domus, 176. o.

erőszakoskodás és a részeg katonák duhajkodásaitól való félelem borzalmainak ideje volt[...]. Minduntában újabb kiéhezett hordák érkeztek. Hogy egy héten át ruhástól üldögélve részeg oroszok között töltöttem az éjszakát, hogy házam asszonyképét a leggyalázatosabbtól megőrizzem, hogy elfogtak, és a hajamat megcibálták, amikor az utcán a halottakat akartam összeszedni, hogy puszkacsó elé a falhoz állítottak, hogy – in hoc non gloriabor – más paptársammal talán még több történt. Hogy a hízó disznaimat elhajtották, boromat megitták, malomból a gabonámat elszállították, hogy a tűzifámat elvitték, nem panaszlom. A híveimet sokkal jobban kifosztották [...]. Családok, asszonyok, leányok a hideg októberi-novemberi éjszakákban padlásokon, kukoricaszárkúpok között rejtőzködtek. Mennyi tisztességes leány, asszony megbecstelenítődött. Ki van fosztova mindenki. A tanyák közt nincs gabona, sok helyütt még vetőmag sincs. Nincs sertés, nincs baromfi, nincs igásjószág. Hogy miből és honnan indul újra az élet, azt csak a jó Isten tudja. A városiak lakásaiba betelepültek. Akárhánynál éjnek-évadján törtek be. Asszonyokat, öregeket kiparancsolták az ágyból és a helyükre feküdtek. Ahová betették a lábukat, nem csak a szekrényeket, kamrát, padlást takarították ki, de búcsúzóul kieregették a párnákból a tollat és összetörték a bútorokat. Még az asztalfiókban is nyemecet (elbújtatott német katonákat) kerestek, mint mondták. Az elmenekültek lakásaiból mindent kihordtak, autóra rakva elszállították azzal, hogy gazdátlan holmi az orosz állam tulajdona. Szegény népem nagyon-nagyon sokat szenvedett!! De a helybeliek is segítettek a tolvaj felszabadítóknak.”²⁷

A tragikus városi közállapotok szervezett konszolidálására Abramov gárda őrnagy, a Kiskunfélegyházi járás és a város szovjet parancsnoka dr. Csányi Sándor adóügyi tanácsnokot bízta meg, akinek első kiemelt feladatául azt tűzte ki, hogy a „botos rendőrséget” záros határidőn belül fel kell állítania. Első parancsnokuk az a Tulit Péter lett, aki a kiürítési parancsot követően az Állami Tanítóképző Intézet tanárai közül egyedül a városban maradt.²⁸

Mivel 1944. október 21. és november 7. között nem volt a városban szervezett közigazgatás, az ezen idő alatt a szovjetek által kivégzett, valamint háborús sérülések következtében elhunytak bejelentése és adminisztrálása csak 1944. november 7-én vette kezdetét. A halottak kezelésére vonatkozó állapotokat ismertette Vedres Béla

²⁷ KFL V. Kiskunfélegyháza Óplébánia, Historia Domus, 179-180. o.

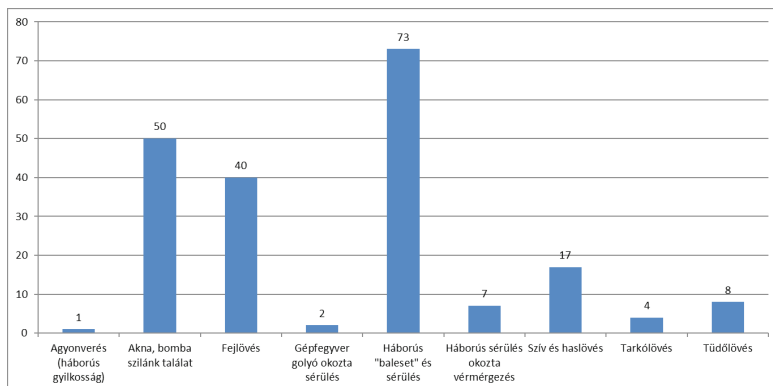
²⁸ BÁLINTNÉ MIKES-SZABÓ 1971, 447. o.

apátplébános leírta, hogy [...] *nem volt koporsó, nem volt ember, aki az utcára merészkedett volna, nem volt lófogat, amivel a halottat a temetőbe vigyűk. Bizony úton-útfélen, kertekben, tanyaudvarokon hantolták el szegények a halottjaikat. [...] Az utak mentén is sok a sírhely. Névtelen halottak...*"²⁹

5. sz. kép A szovjet hősök sírjánál rendezett megemlékezés, 1945. A képen elől a szovjet városparancsnok látható. Forrás: Kiskun Múzeum Történelmi gyűjtemény 78.13.1 ltsz.

Az elhunytak bejelentése egészen 1945. május 11-ig folyt, amelynek végeredményeképp – a hivatalos anyakönyvi bejegyzések alapján – 202 főt azonosított a hivatal. (lásd 1. sz. ábra) Közéjük tartozott többek között Rába Rudolf aposztata³⁰ volt hittanár, akinek félegyházi lakását bombatalálat érte, ezért családjával kimenekült a tanyájára, ahol részeg katonák agyonlőtték.³¹

1. ábra A Kiskunfélegyházán 1944. november 7. és 1945. május 11. között, a II. világháború és a szovjet megszállás következtében elhunyt személyek halálának körülményei és azok kategóriánkénti létszáma.

²⁹ KFL V. Kiskunfélegyháza Óplébánia, Historia Domus, 180. o.

³⁰ Aposztata (gör. apostatés a. m. hitehagyott): aki a keresztény hitből a pogányra tér vissza.

³¹ u.o.

Mint ahogyan a járás többi településén, úgy Kiskunfélegyházán is legkorábban a Magyar Kommunista Párt helyi szervezete (az elmenekült Dr. Gyöngyösi Arisztid Holló Lajos utca 12. sz. alatti lakásában³²) vállalkozott a „rend helyreállítására”, ugyanis szervezetük már 1944. november 3-án működésbe lépett Drahos László elnök és először Haracsi Mihály, majd Romhányi József titkár vezetésével, akik közül utóbbi december 21-én, a Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzetgyűlésben – a kommunista párt részéről – képviselte Kiskunfélegyháza városát.³³

A tragikus állapotok helyreállítása a károk felmérésével vette kezdetét. Az épületeinek és a hozzá tartozó ingóvagyonnak a frontharcokban bekövetkezett közel 60 százalékos károsodása³⁴, illetve a megszálló szovjet csapatok beszállásolása által okozott károk a mai napig tetten érhetők egy-egy belvárosi épületen. Erről árulkodik az egyik Horváth Zoltán utcai lakásban használt szekrény, amelyre egy női nemi szervet, illetve a „Венгерская собака!” azaz „magyar kutya” feliratot vésték rá a szovjet katonák.

6. sz. kép, *Венгерская собака!* azaz „magyar kutya!” felirat egy Horváth Zoltán utcai lakásban található szekrényen

A megszállók a városi civil lakások mellett a középületeket is igénybe vették. Így történt ez a Kiskun Múzeum komplexuma esetében is, ugyanis 1944. október 28-án, a szovjet parancsnokság az épületet hadikórház céljára foglalta le. Az igazgatót, Pál Kálmánt az épületből kiutasították, aki a múzeum kálváriájáról leírta, hogy az igénybevételt követően a „[...] a régiségtár szekrényeit az udvarra hordták ki, engem a múzeumból kiutasítottak és többé nem engedtek be. Kétségbeesve jártam napokon át az egyik helyről a másikra a múzeum megmentése érdekében segítségért könyörögve, de meghallgatásra seholy

³² BÁLINTNÉ MIKES-SZABÓ 1971, 469. o

³³ u.ő. 448. o. További képviselők: Kiss Ferenc (Független Kisgazda Párt), Kurucz István (Szociáldemokrata párt)

³⁴ u.ő. 465. o.

sem találtam. Végre november 7-én egy derék, jószívű, németül is tudó orosz őrnaggyal találkoztam, aki elvitt a parancsnokló orosz ezredeshez, aki szívesen fogadott és elmondta, hogy Stalinnak az a parancsa, hogy a templomokat, muzeumokat és könyvtárakat lehetőleg kímélni kell. Egy-szersmind írásbeli engedélyt adott, hogy az esőre kivitt szerkényeinket a melléképületbe bevihessük. Ekkor saját pénzemen embereket fogadtam és a szerkényeket fedél alá vittük, valamint széthurcolt egyéb bútoraink, székeink összeszedését is megkezdtük.

Az első kórház távozása után 1945. június hó végéig 5 kórház volt a múzeumban, mindegyiknek más és más volt a parancsa, aminek sietve tettünk eleget és a muzeumi anyagot ötször raktuk át más - más helyiségbe. A muzeum felszerelésében ezen zavaros időben jelentékeny kártszenvedett: 26 drb. kiállítási szerkényből 20 m² üveget és 15 m² vásznat kivágtak, 4 drb. régi szerkényt feltűzeltek, 4 drb. tulipános ládát elvittek. A régészeti gyűjtemény majdnem egészében megmaradt kivéve a keramikus anyagot, melynek mintegy 10 %-a összetört, különösen a nagyobb urnák, de ezek egyrésze is helyreállítható. Az egész pénz- és éremgyűjteményt közte a pálmonostori leletet kellő időben biztonságba helyeztem, a papírpénz egy része azonban elveszett. A néprajzi gyűjtemény kiállított anyagából mintegy 10% kárt szenvedtünk, nevezetesen elveszett a fésű, pipa, késgyűjtemény, megmaradt azonban a néprajzi raktárunk beépített szerkényeiben mintegy 3500 darabbal és így a hiányt pótolhatjuk. A muzeumi szakkönyvtár majdnem teljesen, a népkönyvtár a szépirodalmi munkák mintegy 10%-ának leszámításával szintén megvan. A muzeumi szemléltető és fényképekben nem szenvedtünk számbavehető kárt, a leltár könyvek legnagyobb részét azonban feltűzelték, ami az anyag új leltározását teszi szükségessé.”³⁵

A szovjet alakulatok eközben tovább nyomultak előre a Duna-Tisza közén, a Szovjet Tájékoztatási Iroda 1944. október 31-i jelentése szerint „Budapest irányában, a Duna-Tisza között csapataink támadásban vannak. E támadások során több mint 200 községet foglaltak el. Ezek között Alpár, Izsák, Kalocsa, Császártöltés, Hajós, Alsómégy, Homokméggy, Miske, Bátya, Fajs, Dusnok, Nemesnáduvár, Sükösd, Érseksanád nagyközségeket, valamint Koháryszentlőrinc, Ókécske,³⁶ Úrrét,

³⁵ A százéves Kiskun Múzeum 1902 – 2002. Szerk.: BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet, Kiskun Múzeum Baráti Köre, Kiskunfélegyháza, 2002. 23. o.

³⁶ Ókécske község kimaradt a Tájékoztatási iroda beszámolójából annak ellenére, hogy a 1944. október 27-én területét megszállták a szovjet csapatok.

Pusztapáka, Korhánköz, Ballószög és Kalocsa vasútállomásokat – köztük Kiskunfélegyházát is³⁷ – foglaltuk el. Csapataink behatoltak Kecskemét városába, ahol utcai harcok folynak.”³⁸ Egy nappal később a Kecskemét megszállásáról szóló híradások mellett a Tájékoztatói Iroda hadijelentése hírül adta a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében, november 1-én elfoglalt települések listáját is: „Támadó hadműveletek során elfoglaltuk Kiskőröst, amely ugyancsak fontos közlekedési hely, és még 100 más községet. Ezek közül nagyobbak Újkécske, Lajosmizse, Kerekgyháza, Soltvadkert, Kecel, Harta, Dunapataj, Géderlak, Uszód [...]”³⁹

II. A szovjetizálás kezdetei

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye teljes területi megszállásának körülményeit, illetve a Kiskunfélegyházi járásban bevezetett elsődleges szovjet intézkedéseket – a 2017. áprilisában az MTA BTK Vidéktörténeti Kutatócsoport és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága közös gondozásában megjelent kötetben szereplő tanulmányomban⁴⁰ – a következő módon foglaltam össze:

„A második világháború frontküzdelseinek a mai Bács-Kiskun megye területét érintő hadmozdulatai – hivatalosan – 1944. november 14-én, Solt község Vörös Hadsereg általi megszállásával fejeződtek be,⁴¹ így ettől a naptól számítjuk a korábbi Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye teljes területi megszállását, amely egyfajta „jogalapot” is szolgáltatott az 1944. december 21-én kommunista túlsúllyal Debrecenben létrejött Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásához, ám annak baloldali eltolódottságát⁴² még a közben december 12-én Moszkvából hazaérkezett kommunista emigráció⁴³ egyik tagja,⁴⁴ Gerő Ernő is túlzásnak tartotta.⁴⁵ A két napos ülés

³⁷ A szerkesztő beszúrása

³⁸ Idézi: BÁRSONY Ferenc: Felszabadító harcok a Duna-Tisza közén. In: Negyedszázad. Szerk.: CSÁKY Lajos, Kiadja a Bács-Kiskun Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, Kecskemét, 1970. 29. o.

³⁹ Idézi: BÁRSONY Ferenc 1970, 30. o.

⁴⁰ HAJAGOS Csaba: Az enyém a föld, a magamén aratok? Földosztás Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Kiskunfélegyházi járásában. In: Váltóállítás - Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben (Magyar Vidék a 20. században sorozat). Szerk.: CSIKÓS Gábor, KISS Réka, Ö. KOVÁCS József. Magyar Tudományos Akadémia BTK, 2017. 667-700. o.

⁴¹ BÁLINTNÉ MIKES-SZABÓ 1971, 13. A mai Bács-Kiskun megye területe 1944. október 10. és november 14. között volt hadműveleti terület.

⁴² 230 főből 56 fő a Kommunista Párthoz tartozott

végezetével a Nemzetgyűlés kinevezte az Ideiglenes Nemzeti Kormány tagjait illetve annak miniszterelnökét, Dálnoki Miklós Bélát.

A kormány első lépései közé tartozott, hogy elfogadta a későbbiekben – 1945. január 20-án – aláírt fegyverszüneti egyezményben szereplő szovjet feltételeket,⁴⁶ ezzel együtt hadat üzent Németországnak, ami egyenes következményként hozta magával a szélsőjobboldali német hű politikusok és háborús bűnösök felelősségre vonását is. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány törekvései közé tartozott a közigazgatás működésének „rendszabályozása” (a közigazgatási szervekben végzett tisztogatás, az igazolási eljárások, politikai álláspontjában megkérdőjelezhetetlen személyek kinevezése)⁴⁷ emellett a közbiztonság mielőbbi helyreállítására tett kísérletet (a csendőrség feloszlata, majd a kommunista irányítású rendőrség felállítása). Már 1944. december 22-én elhangzott az ülésen az a kormánykijelentés, amely nem sok jóval kecsegtette a nagybirtokkal rendelkező vidék társadalmát sem: [...] *Az ország gazdasági talpraállítására, a parasztság évszázados álmainak valóra váltására, a magyar demokrácia alapjainak megszilárdítására az ideiglenes nemzeti kormány haladéktalanul földreformot hajt végre.*” (Viharos éljenzés és taps.) *„mely sok százezer földnélkülit és kisparasztot tesz életképes gazdaság tulajdonosává. A földreform céljaira elsősorban a hazaárulók, a Volksbund tagok”* (Egy hang: *Le velük!*) *„a német hadseregben szolgáltak birtokaikat veszi igénybe és teljes egészükben, minden felszereléssel együtt elkobozza.”* (Éljenzés és taps.)

⁴³ A közigazgatás irányítását, amely egyáltalán nem egyezett az éppen ekkor még Moszkvában tartózkodó kommunista emigráció „magyar hallgatói” által képviselt állásponttal. Baráth Magdolna kutatásai szerint Georgi Dimitrov a Révai József által, 1944. október 14-én Moszkvában átadott, Magyarország „szovjetizálására” vonatkozó tervzetét ugyanis egyértelműen visszautasította, amely azt bizonyítja, hogy még Sztálin és Molotov is „óvatosabb volt”, mint néhány magyarországi emigráns kommunista. Így az 1944. október 27-én, a Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottsága által kiadott határozat hivatkozott Magyarország megszállását követő intézkedésekre, amelyben rögzítették, hogy a „helyi hatóságok és a helyi önkormányzat összes szervei... a helyükön maradnak.” (BARÁTH Magdolna: A Kreml árnyékában. Tanulmányok Magyarország és a Szovjetunió kapcsolatainak történetéhez, 1944-1990. Gondolat Kiadó, Budapest, 2014. 39. o.)

⁴⁴ u.ő. 40. o.

⁴⁵ ROMSICS Ignác 2005, 278-280. o.

⁴⁶ A fegyverszüneti megállapodás értelmében Magyarország csapatait az 1938. előtti határok mögé vonja vissza, 8 hadosztállal belép a Németország elleni harcba, 300 millió dollár értékben jóvátételt fizet a Szovjetuniónak, Csehszlovákiának és Jugoszláviának; a Magyarországon működő németbarát és fasiszta szervezeteket feloszlatja; a szövetségesek ellen folytatott propagandát betiltja, és elfogadja a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak a fegyverszüneti feltételek betartására irányuló ellenőrzését, szabályozását. ROMSICS Ignác 2005, 278. o.

⁴⁷ u.ő. 280-281.

„Mindenekelőtt földhöz juttatandók azok, akik résztvesznek a németek és a nyilas bérenceik elleni fegyveres harcban.”⁴⁸

Közvetlenül a front elvonulása után a Vörös Hadsereg a vármegyei közigazgatás megszervezését rendelte el. Az így felállított szovjet parancsnokságok a totális legyőzöttség és a kollektív bűnösség könyörtelen kinyilatkoztatásával rövid időn belül bevonták a vármegye lakosságát az ingyenes közmunkák – ahogyan Tömörkényen és Kiskunfélegyházán is – (háború utáni helyreállítás, hídépítés stb.) elvégzésébe.⁴⁹ A parancsnokságok nyomtatásban megjelent felhívásai a vármegye és a vonatkozó községek, illetve a járások előjáróitól kimutatást vártak az illető közigazgatási egység anyagi helyzetéről,⁵⁰ lakosságszám-változásáról (lásd 1. számú táblázat), az állatok és a járművek számáról, az üzemek, a kulturális intézmények és az iskolák használhatóságáról. A Kiskunfélegyházi járás terültéről a későbbiekben készült kimutatás értelmében (lásd 3. sz., 4. sz. táblázat) egyértelműen látható, hogy az állatállomány radikális csökkenése mellett az 1944. és az 1945. esztendőben számlált lakosság száma 1945-re közel 4500 fővel csökkent, amely már a kiürítések utáni visszatérést követően mért számokat mutatja.

	A község megnevezése	A község területe (km ²)	Lélekszám			
			1944	1945	Különbözet (fő)	Különbözet (%)
1.	Alpár	36 523	4886	4500	386	86
2.	Gátér	30 900	1421	1370	51	96
3.	Jakabszállás	70 920	2758	2599	195	94
4.	Jászszentlászló	60 274	3387	2641	788	78
5.	Kiskunmajsa	218 330	18 349	17 843	506	97
6.	Ókésce	28 111	3127	2920	207	93

⁴⁸ Magyar Kormányprogramok 1867-2002. 2. kötet (1945-2002). Szerk.: KISS Péter. Magyar Hivatalos Közlönykiadó Budapest, 2004. 870-871. o.

⁴⁹ BÁLINTNÉ MIKES-SZABÓ 1971, 23.

⁵⁰ MNL BKML IV. 907. b. A Kiskunfélegyházi Járási Főszolgabíró iratai 569/1945. A városban állomásozó szovjet hadsereg részére adatszolgáltatás. A Kécskei Hitelintézet és Takarékpénztár Rt. megbízott elnökének tájékoztatása szerint az ügyvezető igazgató – a 35. Ukrán Hadsereg betörése előtt elmenekült –, a pénztárkönyveket és az iratszekrények kulcsait is magával vitte, így nem tudott használható információt szolgáltatni.

7.	Pálmonostora ⁵¹	52 257	4119	4185	66	106
8.	Szank ⁵²	107 726	4670	5100	430	92
9.	Tiszaújfalu	55 871	2400	2391	9	99
10.	Újkécske	96 851	10 400	8600	1800	83
	Összesen:	756 763 km ²	55 517	52 149	4438	92,4

3. sz. táblázat. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Kiskunfélegyházi járásának területe és lakossága 1944-ben és 1945-ben Forrás: HAJAGOS Csaba 2017, 670. o.

	A község megnevezése	Ló			Szarvasmarha			Sertés			Juh-kecske			Megjegyzés 1944 helyett
		1944	1945	%	1944	1945	%	1944	1945	%	1944	1945	%	
1.	Alpár	186	150	80	497	221	44	1756	171	9	700	105	15	
2.	Gátér	272	169	62	384	156	40	1041	384	36	1771	220	12	1935. évi adatok
3.	Jakabszállás	446	130	39	406	507	124	988	332	34	757	756	100	
4.	Jászszentlászló	511	132	25	668	187	28	350	129	37	791	432	54	
5.	Kiskunmajsa	2262	1087	48	2947	2685	91	8208	1196	14	2296	1413	61	1935. évi adatok
6.	Ókéske	256	29	11	463	190	41	622	97	15	100	4	4	
7.	Pálmonostora	519	519	100	776	312	40	892	350	39	757	324	41	
8.	Szank	752	259	34	1679	247	15	1867	281	15	2912	171	5	
9.	Tiszaújfalu	549	278	50	709	512	70	1828	745	40	1109	69	6	
10.	Újkécske	980	60	6	2470	425	17	4700	128	3	1200	0	0	
	Összesen	6733	2813	42	10 999	5442	49	22 252	3813	17	12 393	3494	28	

4. sz. táblázat. Állatösszeírás a Kiskunfélegyházi járásban. 1945. Forrás: HAJAGOS Csaba 2017, 679. o.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. januárjában elrendelte a közbiztonság biztosítását,⁵³ a közalkalmazottak igazolását,⁵⁴ a közigazgatás ideiglenes rendezését,⁵⁵ amelyre hivatkozva Abramov gárda őrnagy, a Kiskunfélegyházi járás és a város katonai parancsnoka január 29-én, - nem sokkal a községi rendeletek kihirdetése után - nyilvánosságra hozta I. számú parancsát, amelyben elrendelte, hogy [...] az összes polgári hatóságok továbbra is teljesítsék kötelességüket, az összes kereskedelmi és ipari vállalatok folytassák működésüket, (Az újkécskei orosz parancsnokság már január 4-én fel-

⁵¹ Pálmonostora községben hatvanhat fős népességyarapodás volt megfigyelhető.

⁵² Szank községben négyzázharminc fővel magasabb lett a lakosság létszáma 1945-re.

⁵³ 13–1945. M. E. sz. rendelet.

⁵⁴ 15–1945. M. E. sz. rendelet.

⁵⁵ 14–1945. M. E. sz. rendelet.

szólította a helyi kereskedőket,⁵⁶ hogy január 5-én nyissanak ki.)⁵⁷ *a helyi hatóságok és a polgári lakosság nyújtson mindennemű támogatást az iskolák, kórházak, betegsegélyező intézmények és más mű és közintézetek normális munkája biztosítására. A helyi lakosság birtokában levő mindennemű fegyver, lőszer, hadianyag, katonai tárgyak és rádiókészülékeket a katonai parancsnokoknak beszolgáltatni. Az utcán való közlekedés 7:00-20:00-ig van engedélyezve. Az éjjeli elsötétítés kötelező.*⁵⁸

A megjelent kormányrendeletek közül a 14-1945. M. E. számú volt hivatott szabályozni a területi és helyi közigazgatás szervezeti és működési kérdéseit,⁵⁹ amely csak január közepén jutott el Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyébe.⁶⁰ Ugyan a Magyar Közlönyben 1945. január 27-én megjelent kormányrendelet már tartalmazta az 1945. január 14-én kinevezett Márkus Ferenc (SZDP) Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Kecskemét törvényhatósági jogú (thj.) város főispánjának nevét is, viszont a Nemzeti Bizottságok jogkörére vonatkozó módosításokat nem közölte. Ezeknek a „népi szervek”-nek a feladata továbbra is a közélet „demokratizálása” maradt, az Ideiglenes Nemzeti Kormány „jogforrásaként” arra ösztönözték a közigazgatási egységek előjáróságát, hogy minél nagyobb létszámban hívják életre ezeket a szerveződéseket az adott vármegyék területén. Hogy mekkora különbségek voltak az egyes szervezetek időbeli megalakulásában és szervezettségében, azt jól mutatja, hogy a vármegye Kiskunfélegyházi járásában – 1944. december 27-i megalakulással – az Alpári Nemzeti Bizottság már intenzív tevékenységet végzett. A Kiskunfélegyházáról Alpárra irányított kommunista küldöttek – ugyanis Kiskunfélegyházi Nemzeti Bizottság már november 18-án működött⁶¹ – által megalakított nemzeti bizottság rögtön négytagú „nemzeti tanácsot” választott, majd három nappal később felfüggesztette a községi főjegyző működését. A „népi szerv” magához ragadva a hatalmat, iparendélyeket adott ki, a közalkalmazotti munkavállalást szabályozta, lefoglalta a község részére

⁵⁶ A felszólított újkécskei kereskedők: „Verebély Károly, Cseh Bálint, Kocsis Sándor, Lovas Józsefné, Pesti Elemér (drogista), Szirmák Sándorné, Gyovai Ferencné, Szabó Ödön, Sacht János, „Filléres Áruház”, Balla István, Juhász Dezsóné, Kalló Ferenc, öz. Halász Ferencné”, amely üzletek nyitva tartását 9 és 14 óra között határozta meg. In: MNL BKML V. 386. 176/1945. sz.

⁵⁷ MNL BKML V. 386. 176/1945. sz.

⁵⁸ u.o.

⁵⁹ Farkas 1992, 41.

⁶⁰ HAJAGOS Csaba 2017, 672. o.

⁶¹ BÁLINTNÉ MIKES-SZABÓ 1971, 448. o.

a szeszfőzdét és a villanytelepet, határozatokat hozott olyan ügyekben, amelyekhez miniszteri ellenjegyzés lett volna szükséges.⁶² A teljhatalom az Alpári Nemzeti Bizottság által szervezett „nemzeti tanács” esetében abból fakadt, hogy a községben a Magyar Kommunista Párton kívül más politikai párt – egészen 1945. január 10-ig (ekkor alakul meg a Független Kisgazdapárt helyi szervezete százharminc taggal)⁶³ – nem működött, így a szakszervezeti küldöttekkel gyakorlatilag kezükben tudták tartani a község önkormányzatát.⁶⁴

A határos településen, Tiszaújfalun egészen más volt a helyzet, hiszen a községi nemzeti bizottság csak 1945. január 16-án alakult meg a következő összetételben: Magyar Kommunista Párt (MKP) (2 fő), Szociáldemokrata Párt (SZDP) (2 fő), Nemzeti Parasztpárt (NPP) (2 fő), Független Kisgazdapárt (FKGP) (2 fő). A tiszaujfalui FKGP megalakulása (1945. január 5.) nagy feszültséget keltett a helyi MKP tagjai között, aminek az lett a következménye, hogy 1945. január 31-én a Kiskunfélegyházi járás főszoigabíró-helyettese határozatban tájékoztatta a tiszaujfalui FKGP képviselőit, miszerint üléseikről nyolc nappal a kitűzött időpont előtt kötelesek tájékoztatni a helyi szovjet katonai parancsnokságot. Ennek elmulasztása, vagy engedély nélküli gyűlések megtartása kihágási eljárást vont maga után.⁶⁵

A szóban forgó települések esetében tapasztalható, hogy a járás többi településével ellentétben, már közvetlenül a 35. Ukrán Hadsereg bevonulását követően, kezdetét vette a „népi szervek” aktív tevékenysége. Példának okáért Ókércske nagyközségben 1945. január 19-én még egyetlen párt sem fejtett ki aktivitást,⁶⁶ Újkécskén a Nemzeti Bizottság sem alakult meg, viszont a községi előjáróság – a 14/1945. M. E. sz. rendelet⁶⁷ értelmében – újjászerveződött, és összehívta a képviselő-testületet.⁶⁸ 1945. március 6-án azonban változott a helyzet, ugyanis Újkércske község előjárósága

⁶² KISFALUDY 1989, 22–23.

⁶³ MNL BKML IV. 907. b. A Kiskunfélegyházi Járási Főszoigabíró iratai 21/1945. Közlemény az Alpári Független Kisgazdapárt megalakulásáról.

⁶⁴ KISFALUDY 1989, 24.

⁶⁵ MNL BKML IV. 907. b. 12/1945. Tiszaújfalu községben az FKGP megalakulása.

⁶⁶ MNL BKML IV. 907. b. 15/1945. Ókércske községben nemleges a pártok megalakulásáról szóló jelentés.

⁶⁷ A 14–1945. számú kormányrendelet a közigazgatás ideiglenes megszervezéséről. 1945. január 4.

⁶⁸ MNL BKML IV. 907. b. 15/1945. Újkércske községben nemleges a pártok megalakulásáról szóló jelentés.

ekkor már – túl az igazolási eljárásokon – az öt párt képviselőiből álló községi nemzeti bizottságot állított fel. A bizottságban az MKP-t, az SZDP-t, az FKGP-t, az NPP-t és a PDP-t nyolc fő (plusz két póttag) képviselte.⁶⁹ A hivatalos megalakulást követően rövidesen az egész Kiskunfélegyházi járás területén jelentkeztek azok a konfliktusok, amelyek a nemzeti bizottságok illegális tevékenységére vonatkozóan az ország különböző régióiban is megadták a „szokásjogot”. Újkécskén a Saffel Olajütő Malom tulajdonosa, Saffel János – bizonytalan körülmények között – életét veszítette 1945. március 3-án, felesége pedig a megszálló szovjet katonaság elől Budapestre menekült. Távolléte alatt a nemzeti bizottság lefoglalta a malmot, és saját céljaira használta. 1945. március 14-én özv. Saffel Jánosné hazatért Újkécskére, majd a Nemzeti Bizottsághoz fordult, hogy visszaigényelje a saját résztulajdonát. A nemzeti bizottság határozatot hozott az ügyben, miszerint a malom tiszta bevételeit 1945. március 18. napjával a „felek” megfelezzik. A nemzeti bizottság ilyen módon tehát „megörökölte”, azaz elvette Saffel János tulajdonrészét.⁷⁰

Az új közigazgatási szervezet felállításának folyamatát jelentős időbeli csúszások jellemezték, hiszen míg példának okáért Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében a Kiskunfélegyházi Nemzeti Bizottság 96 taggal már 1945. január 29-én megalakult,⁷¹ addig a vármegyei nemzeti bizottság – amelynek tagja lett az 1945 áprilisában vármegyei alispánnak megválasztott Házy Árpád is – csak 1945. március 19-én kezdte meg működését.⁷² A létrejött megyei hatókörű „népi szerv” programnyilatkozatában kihangsúlyozta, hogy a „nem a koalíció szellemében” megalakult (a tisztviselők névjegyzékének megvizsgálása szerint) nemzeti bizottságokat újjá kell alakítani, meg kell szervezni a járási nemzeti bizottságokat (Kiskunfélegyháza Járási Nemzeti Bizottsága 1946. május 15-én),⁷³ illetve a 600/1945. M. E. sz. rendelet gyors végrehajtása érdekében minél hamarabb létre kell hozni a földigénylő bizottságokat is.⁷⁴ A föl-

⁶⁹ MNL BKML XVII. 86. Az Újkécskei Nemzeti Bizottság iratai 113/1945. Az Újkécskei Nemzeti Bizottság alakuló ülése.

⁷⁰ MNL BKML XVII. 86. 282/1945. Özv. Saffel Jánosné kérvénye.

⁷¹ BÁLINTNÉ MIKES–SZABÓ 1971, 449. o.

⁷² KISFALUDY 1989, 36–37.

⁷³ MNL BKML XVII. 65. Az Ókéskei Nemzeti Bizottság iratai. 9/1946. A Járási Nemzeti Bizottság alakuló ülése.

dosztás végrehajtásának megsürgetése mellett intenzíven szorgalmazta az igazolóbizottságok létrehozását,⁷⁵ a politikai szempontból nem megbízható egyének közigazgatásból történő eltávolítását is.⁷⁶ Erre tett kísérletet az újkécskei szovjet parancsnok, Abramov őrnagy is, akinek a községi bíró, Zoboki János személyét illetően voltak fenntartásai. A járási főszozolgabíró ugyan kivizsgáltatta Zoboki János politikai múltját, ám a bíró buzgalma felől nem lehetett kétség, hiszen a Tanácsköztársaság ideje alatt törvénybírói tisztet töltött be. „Emiatt a fehérterror alkalmával újból nyíltan kiállt a kommunista eszme mellett. Ezekre tekintettel a bizottság elvárja a bírótól, hogy politikai tekintetben minden vonalon tökéletesen meg is feleljen.”⁷⁷

Kiskunfélegyházán a Nemzeti Bizottság – Dr. Csányi Sándor helyett– Juhász Kálmán magántisztviselőt választotta meg a város polgármesterének, aki emellett a Nemzeti Bizottság Gazdasági Bizottságának is tagja volt.⁷⁸ A szovjet városparancsnokság számára megbízható új polgármester 1946. január 31-én, hivatalos bizonyítvánnyal a következő módon igazolta – *a kutatás folyamán feltárt források alapján nem tükröződő* –elégedettségét a Kiskunfélegyházán működő szovjet fennhatóság tevékenységét illetően:

„[...]Kiskunfélegyháza városban az orosz katonai városparancsnokság a legteljesebb együttműködést fejt ki a város közigazgatási hatóságával, a városparancsnokság vezetője, Runjancev Demeter őrnagy úr és a mellé beosztott tisztek és legénység a városban a legnagyobb rendet tartják fenn, az átvonuló orosz katonaság elszállásolása és ellátása a legnagyobb rendben történik.”⁷⁹

⁷⁴ Az 1945. március 28-án megjelent 33.000 F. M. sz. rendeletének II. fej. 4. §-a rendelkezik a földigénylő bizottságok létrehozásáról, amelyet egyértelműen a nemzeti bizottságok hatáskörébe helyezett.

⁷⁵ Ezen az ülésen (1945. július 14.) tárgyalta meg a nemzeti bizottság a szélsőjobboldali pártokban tevékenykedő köztisztviselők vagy közalkalmazottak névsorát. (Körmendi Jenő állatorvos, Szentendrei [Saffell] József tanító, Vincze Kálmán, Balla Gyula, vitéz Halász Ferenc, Gyovai István tanítók, Sulák Istvánné [Frank Margit] községi szülésző).

⁷⁶ KISFALUDY 1989, 38.

⁷⁷ MNL BKML XVII. 86. 364/1945. Jegyzőkönyv az Újkécskei Nemzeti Bizottság 1945. április 14-i üléséről. Idézi:HAJAGOS Csaba 2017, 674. o.

⁷⁸ BÁLINTNÉ MIKES–SZABÓ 1971, 474. o.

⁷⁹ „Törvényes” megszállás. Szovjet csapatok Magyarországon 1944-1947 között. Szerk.: L. BALOGH Béni, Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2015. 214. o.

„A szovjet parancsnokságok ellenőrzésük alá vonták az újjászervezett közbiztonsági szervet, a rendőrséget is, amely a Kiskunfélegyházi járás községeiben a kommunista párt titkárainak (mint nemzeti bizottsági képviselők) határozatai alapján működött.”⁸⁰ Kiskunfélegyházán még Dr. Csányi Sándor polgármestersége alatt, 1944. december 18-án az ideiglenes városi tanács és a Vörös Hadsereg kiskunfélegyházi katonai parancsnoka új rendőrkapitányt nevezett ki az 1919-es veterán, ácsmester, Barta Károly személyében (v.ö. 7. sz. kép),⁸¹ aki közvetlenül tartotta a kapcsolatot a városi szovjet katonai parancsnoksággal.

7. sz. kép. Barta Károly rendőrkapitány hivatali asztalánál, 1945. Forrás: Kiskun Múzeum Történeti gyűjtemény 78.7.1. lt. sz.

A járás területén – a kimutatások szerint – ebben az időszakban száznegyven rendőr – ebből Kiskunfélegyházán 40, a várost körülvevő tanyavilágban 24 fő⁸² – tevékenykedett a községi kapitányságokon, akik a szovjet parancsnokságokkal karöltve feleltek a közrend fenntartásáért.”^{83, 84}

⁸⁰ HAJAGOS Csaba 2017, 673-674. o.

⁸¹ BÁLINTNÉ MIKES-SZABÓ 1971, 449. o.

⁸² u.o.

⁸³ MNL BKML IV. 907. b. 1393/1945. Rendőrök meghagyásának tárgyában tájékoztató jelentés kérése a Kiskunfélegyházi járásban.

⁸⁴ HAJAGOS Csaba 2017, 674. o.

II. 1. A Vörös Hadsereg élelmezése

A megszállt ország területén érvényesíteni kívánt fegyverszüneti egyezmény, illetve az 525/1945. sz. M.E. rendelet⁸⁵ értelmében a Magyar Kormány kétféle szolgáltatással tartozott az Egyesült Nemzeteknek. Az egyezmény 1 §. 11. pontja értelmében a Magyar Kormány köteles volt egyrészt valutában törleszteni, illetve olyan eszközöket és szolgáltatásokat a szovjet csapatok számára rendelkezésre bocsátani (üzemanyag, élelmiszer stb.), amelyek magyarországi „missziós” tevékenységükhöz szükségesek voltak. Az egyezmény 1 §. 12. pontjának értelmében „Magyarország az általa a Szovjet Uniónak, Csehszlovákiának és Jugoszláviának okozott károkat köteles megtéríteni”,⁸⁶ ennek értelmében a Magyar Kormány élelmezési kötelezettségeit a SZEB által kibocsátott egynegyed évre szóló igénylés alapján a következőképpen kellett, hogy teljesítse. A SZEB az egyes tételenkénti szállításokat sorozatosan írásban rendelte meg, amelyeknek begyűjtése a - Közelításiügyi Miniszter kivetése alapján - a közigazgatás előjáróinak feladata volt.⁸⁷

A M.E. rendelet értelmében a fentiekben leírt körülmények között, 1945. március 6-án kapták kézhez a községek a Kiskunfélegyházi járás főszolgabírójának levelét, amely a 3. Ukrán Hadsereg élelmezési főnökének, Kaumov zászlósnak élelmezésre vonatkozó parancsát tartalmazta. A parancsban meghatározott időpontra (március 15-ére) – tehát 11 nap alatti begyűjtéssel – az 5. számú táblázatban szereplő terményeket kellett beszállítani Kiskunfélegyházára, az Ipartestület székházához.⁸⁸ A szűkös határidő, az elmúlt év gyengének mondható termése, illetve a férfi munkaerő hiányában a szinte lehetetlennek tűnő mennyiségek beszállítására vonatkozó rendszabályok előírták, hogy a terményeket és termékeket (minden termék esetében egy másik) más-más kereskedőknek voltak kötelesek leadni. A beszállítás «elképzelt» szabályzata tartalmazta például, hogy a községenként szervezeten összegyűjtött, majd beadott terményekről és termékekről a kereskedő elismervényt ad, amelynek másolatát a járási terménykereskedőnek is megküldték, aki azt községenként jegyzékbe

⁸⁵ Magyar Közlöny, 1945. 9. szám

⁸⁶ MNL BKML IV. 907. b. 3070/1945. sz.

⁸⁷ MNL BKML IV. 907. b. 3070/1945. sz.

⁸⁸ u.o.

foglalja, majd a napi forgalmi ellenértékének megfizetésével eljuttatja az illető előljáróságoknak. Az átadott összeg készpénzben (v.ö. 8. sz. kép) történő helyszíni kifizetése a község előljáróságának volt a feladata.

8. sz. kép. A Vörös Hadsereg által 1944-ben kiadott, fedezet nélküli 1 Pengős bankjegy, amelyet a megszállt területeken használtak fizetőeszközként. Forrás: Varga Zoltán magángyűjtő

9. kép A szovjet városparancsnok (elől), mögötte Barta Károly rendőrkapitány a Petőfi-szobor előtt rendezett összejövetelen, 1945. Forrás: Kiskun Múzeum Történeti gyűjtemény 78.11.1 ltsz.

10. kép A helyi MKP titkár mellett (jobbra) Bartha Károly rendőrkapitány, 1945. Forrás: Kiskun Múzeum Történelmi gyűjtemény 78.11.1 ltsz.

A parancs nyomatékosításaként Abramov őrnagy és Kaumov zászlós megerősítette, hogy amennyiben a községek előljárósága nem teljesíti hiány nélkül, határidőre az előírást, „[...] *abban az esetben az orosz katonai parancsnokság ezen mennyiséget katonai beszerző csoportok [az 51.585., 42.352., 04.493. számú szovjet katonai alakulatok]*⁸⁹ útján veszi igénybe.”⁹⁰

srsz.	Megnevezés	Kivetett mennyiség	Beszolgáltatott mennyiség
1.	tej	100 000 liter	15 995 liter
2.	vaj	8000 kg	0
3.	tojás	100 000 db	74 522 db
4.	vágott baromfi	2000 kg	3655 kg
5.	burgonya	2000 q	1566 q 39 kg
6.	főzelékfélék	1000 q	174 q 52 kg
7.	csöves paprika	20 q	78 kg
8.	napraforgómag	2000 q	35 q 51 kg
9.	szarvasmarha á.s. 240 kg	1000 db	833 db
10.	sertés átlagsúly 100 kg	300 db	279 db
11.	búza	7000 q	145 q 50 kg

⁸⁹ MNL BKML IV. 907. b. 2611/1945. sz.

⁹⁰ u.o.

12.	rozs	3000 q	1738 q 60 kg
13.	árpa	1200 q	245 q 37 kg
14.	zab	3000 q	3 q 80 kg
15.	tengeri	2000 q	360 q 54 kg
16.	széna	1500 q	713 q 70 kg
17.	szalma	1500 q	760 q 60 kg

5. sz. táblázat. A3. Ukrán hadsereg élelmezési főnöke által Kiskunfélegyházi járásra kirótt tételes terménybeszolgáltatási kötelezettség (Forrás: MNL BKML IV. 907. b. 2030/1945. sz.)

Az idő múlásával és a közellátási helyzet egyre kilátástalanebb helyzetbe kerülésével a 3. Ukrán Hadsereg 17. tételből álló beszolgáltatási tétellistája is – a Magyar Közellátásügyi Miniszter 102.633/1945. sz. rendelete⁹¹ következtében – jelentősen apadt.⁹² A rendelet viszont nem terjedt ki a szárnyasok, tejtermékek, valamint friss főzelékfélék tétéleire,⁹³ így az 1945. júliusi kötelezettség már csak a tej, tojás és zöldség, főzelékfélék követeléseit tartalmazhatta. A hirtelen könnyítésnek tűnt rendelkezés mögött az állt, hogy más termékekre és terményekre vonatkozó követelést már nem volt releváns fenntartani, ugyanis a vidéki lakosság nem tudott tovább „miből” beadni a szovjet hadsereg számára. Ennek ellenére Abramov őrnagy így „[...] különös súlyt helyezett a tej- és tojásszállítmányok beérkezésére”.⁹⁴

A közellátási helyzet március közepére azonban olyan szintre romlott, hogy az előljáróságok már a lakosságot sem tudták ellátni kenyérgabonával. Így Kaumov zászlós „lehetőséget” adott a járásbeli közösségek számára, hogy a beszolgáltatandó búzamennyiséget kiváltsák rozssal,⁹⁵ nem mintha a Vörös Hadsereg rekvirálásai után ebből a szemestakarmány típusból több maradt volna a gazdák tulajdonában. Ezt alátámasztja az a tény is, hogy a 600/1945. sz. M.E. rendelet megjelenése után a nagybirtokon dolgozó cselédek hátra-

⁹¹ 1945. július 3-án került kihirdetésre a fentiekben hivatkozott közellátásügyi miniszter által kiadott rendelet, amely „A Vörös Hadsereg részére II. félévben történő beszolgáltatások szüneteltetéséről” határozott. A gazdáktól begyűjtött szarvasmarha, sertés, juh és szénkészleteket vissza kellett szolgáltatni a parancsnokságoknak, hiszen sem igaerő, sem pedig a cséplőgépekbe szükséges szén nem maradt a gazdák tulajdonában.

⁹² MNL BKML IV. 907. b. 2030/1945. sz.

⁹³ u.o.

⁹⁴ u.o.

⁹⁵ u.o.

lévő konvenciójának kifizetésének céljára a szovjet parancsnokságok által korábban zár alá vett uradalmi raktárkészleteket kívánták felhasználni. A fegyverszüneti egyezmény rendelkezése szerint a „[...] Szövetséges Főparancsnokság részére történő bármiféle megrendelés teljesítése csak akkor kötelező és foganatosítandó, ha azt a Magyar Kormány illetékes szervei útján adta ki. Senki sem köteles tehát az idegen katonai parancsnokságok által saját hatáskörükben tett megrendelésnek eleget tenni, s ezért ilyen megrendelés, illetőleg utasítás alapján mindenki csak saját veszélyére teljesít vagy szolgáltat, a szállított áru vagy végzett szolgáltatás árának a kormány részéről való megtérítésére senki sem számíthat [...]”,⁹⁶ tehát ha a leírtakhoz hasonló önkényes rekvirálás történt, azt egyenes úton a Közellátási Miniszter felé kellett jeleznie a községek előljáróságának, hogy az eset és a lefoglalt mennyiség közvetlenül a SZEB felügyeleti szerveihez juthasson el.⁹⁷

A számtalan panasz és probléma, illetve a kritikus közellátási viszonyok között a szovjet kihelyezett parancsnokságok életvitele óriási terhet jelentett a községek számára, amelyet súlyosbított a világháború frontmozdulatai következtében elhunytak és a hadifogságba esettek kétkezi munkájának hiánya, amely tényező a kötelező beszolgáltatás «ésszerű» teljesíthetőségét is negatívan befolyásolta.

III. Hadifogság és a kiskunfélegyházi hadifogolytáborok

A második világháború befejezését követően – ahogyan arra a fentiekben is utaltam – Magyarország Németország oldalán a vesztes országok kollektív bűnének bélyegét kapta meg. Hazánk helyzetét súlyosbította, hogy Sztálin már 1943. március 23-án, a brit külügyminiszterrel, Edennel folytatott egyeztetés alkalmával kijelentette: Magyarországot a Németországnak nyújtott fegyveres segítségéért meg kell büntetni,⁹⁸ [...] *a felelősséget nemcsak a magyar kormánynak kell viselnie, hanem kisebb vagy nagyobb mértékben a magyar népnek is.*⁹⁹ Sztálin a két évvel korábbi moszkvai találkozón

⁹⁶ MNL BKML IV. 907. b. 3070/1945. sz.

⁹⁷ u.o.

⁹⁸ RÁNKI György: 1944. március 19. Magyarország német megszállása. Budapest, 1978., 14. o. Idézi: BOGNÁR Zalán: Hadifogolytáborok és (Hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944-1945. Kairosz Kiadó Budapest, 2012. 49. o.

⁹⁹ V. Molotovnak, a Szovjetunió külügyi népbiztosának levele Sir. A.C. Kerrhez, a moszkvai brit nagykövethoz. Moszkva, 1943. június 7. In: Juhász Gyula: Magyar-brit titkos tárgyalások 1943-ban. 1978., 158-159. o. Idézi: BOGNÁR Zalán, 2012. 49. o.

elhangzottakra építette kijelentését, ugyanis 1941-ben Moszkvában egyértelműen a britek tudomására hozta a Szovjetunió a háború lezárását követő igényét, amely az anyagi jóvátétel mellett a természetbeni jóvátétel szükségességét is előírányozta.¹⁰⁰ Éppen ezért 1943 nyarán, Ivan Majszkij korábbi londoni nagykövet vezetésével létrehozták a „Szovjet jóvátételi programot kidolgozó bizottságot”, amely előírányozta a nyugati szövetségesek által jóváhagyott jóvátételi forma, a munkaszolgálatra épülő „Hitleri Németország és Szövetségesei által a Szovjetunióknak Okozott Károk Jóvátételi Kormánybiztosságát.” A Külügyi Népbiztosságon belül létrejött szervezet meghatározta, hogy a Szovjetunióknak okozott károkat, a lerombolt területek újjáépítését a hadifoglyokkal fogják elvégeztetni. Sztálin már a jaltai és a potsdami konferencián is kifejtette, hogy a német kényszermunkásokon túl az ellenséges országok fogságba ejtett katonáival fogják pótolni a Szovjetunió hatalmas anyagi és emberi veszteségét, a munkaerő kiaknázásával pedig próbát tesznek az újjáépítésre.¹⁰¹ A foglyok státuszát a Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa által 1941. július 1-én jóváhagyott, 1798-800. T.(Titkos) számú határozata ratifikálta,¹⁰² mely szerint: *„Hadifoglyoknak minősülnek: a.) a Szovjetunióval hadiállapotban lévő államok fegyveres erejéhez tartozó mindazon személyek, akik katonai tevékenység során estek fogságba, továbbá ezen országoknak a Szovjetunió területére internált polgári személyei.*¹⁰³ Ennek értelmében a 172 ezer km² területű¹⁰⁴ Magyarország az 1941. június 26-án történt hadba lépésétől 1945. március 30-ig, az osztrák határnál történt megadásig fogságba esett mintegy 1,2 millió állampolgárából közel 600 ezer magyar katona került szovjet fogságba, amelyet súlyosbított a hadifogolylétszám kiegészítés és etnikai tisztogatás, illetve a Vörös Hadsereg által megszállt területek 17 és 45 év, illetve a 18 és 30 év közötti német nemzetiségű férfiak és nők¹⁰⁵ internálás

¹⁰⁰ STARK Tamás: Magyar foglyok a Szovjetunióban. Kisebbségkutatás Könyvek Budapest, 2006. 16. o.

¹⁰¹ u.o.

¹⁰² BOGNÁR Zalán: Malenkij robot. In: Egyetlen bűnünk a származásunk volt...”. Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenkij robot”-ra a sztálini légerekbe 1944/45-1955. Szerk.: Bognár Zalán, Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre Pécs, 2011. 14. o.

¹⁰³ DUPKA György-KOSZUN,Alekszej: A „malenkij robot” dokumentumokban. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1997. 39. o. Idézi: BOGNÁR Zalán, 2011. 14. o.

¹⁰⁴ BOGNÁR Zalán, 2012. 23. o.

¹⁰⁵ BOGNÁR Zalán, 2011. 35. o

általi „malenkij robotra”¹⁰⁶ deportálása, nem beszélve a Vörös Hadsereg számára végzendő lakhelyhez kötött közmunka-kötelezettség elvégzését követő közvetlen elhurcolásról, amelyek együttesen megközelítették a 300 ezer főt.

A foglyok magyarországi összegyűjtését külön erre a célra szovjet mintára létrehozott fogolytáborokban végezték, amelyek az anyagi ellátás tekintetében az illetékes frontparancsnoksághoz, míg felügyeleti szinten az NKVD Hadifogoly- és Internáltügyi (Fő)parancsnoksága(/G/UPVI)¹⁰⁷ alá tartozott, amelyet a 2., 3., 4. Ukrán Front NKVD Hadifogoly- és Internáltügyi Osztályának parancsnokai láttak el.¹⁰⁸ Szintén az NKVD felügyelte a Szovjetunió területén létrehozott ún. GULAG - ([Glavnoje upravlenyje iszpravitelno-trudovih lagerej], azaz 'Javítómunka-táborok Főigazgatósága') lágereket¹⁰⁹ is, amelyeket az Urál hegységen túli ázsiai területein – szemben a GUPVI lágerekkel – személyre szóló, általában koholt vádak alapján hozott ítéletekkel sújtott egyénekkéltöltötték meg.¹¹⁰

¹⁰⁶ u.o.

¹⁰⁷ „GUPVI= Glavnoje Upravlenyje po gyelam Vojennoplennih i Internyirovannih (Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokság. A szervezetet és elődjét Lavrentyij Berija, az NKVD vezetője hozta létre 1939. szeptember 19-én a 0308-as, a „Hadifogolytáborok létrehozásáról” szóló parancssal. Ekkor a neve még Hadifogolyügyi Parancsnokság, Upravlenyje po gyelam Vojennoplennih (UPV) volt. 1940 végén – az 1939-1940 között bekebelezett területekről (Kelet-Lengyelország, finn-Karélia, balti államok, Besszarábia és Észak-Bukovina) internáltak egyre növekvő száma miatt a szervezetet bővítették az internálótáborok, illetve az internáltak ügyének a kezelésével is. Így lett a neve UPVI (Upravlenyje po gyelam Vojennoplennih i Internyirovannih), azaz Hadifogoly- és Internáltügyi Parancsnokság. Majd 1945. január 11-én a hadifoglyok és internáltak számának nagymértékű megnövekedése miatt átszervezték és főparancsnoksági rangra emelték.” (STARK Tamás, 2006. 6-14. o., Idézi: BOGNÁR Zalán, 2012. 58. o.)

¹⁰⁸ BOGNÁR Zalán, 2012. 302. o.

¹⁰⁹ Az elítéltek között tanárok, papok, gazdálkodók, köztisztviselők voltak, olyan személyek, akiket potenciális ellenségnek tekintettek. A „politikailag megbízhatatlan”, „ellenséges” személyeket Magyarországon is a szovjet állambiztonsági szervek alakulatai tartóztatták le. Elsősorban politikusokat, közéleti személyeket tartóztatták le, akikről a szovjet hatóságok feltételezték, hogy tevékenységük – vagy csupán jelenlétük – akadályozhatja a sztálini rendszer magyarországi kiépülését. Az elítéltek legnagyobb csoportját olyan levente fiatalok alkották, akik különböző magyarországi kisegítő és ifjúsági alakulatokban szolgáltak. A rosszul felszerelt, gyakran fegyvertelen fiatalokat a szovjet kémelhárítás partizánoknak tekintette. Általában nem harci tevékenység során tartóztatták le őket. Az NKVD embe-
rei besúgók révén megszerezték az ifjúsági alakulatok nyilvántartását és az alakulataiktól leszakadt vagy a háború végétével hazatért fiatalokat gyakran otthonukból hurcolták el. (Magyarok a Szovjetunió táboraiiban 1944-1956 című vándorkiállítás 2017. A kiállítás kurátora: BANK Barbara)

¹¹⁰ BOGNÁR Zalán, 2011. 56. o.

A Szovjetunióba történő kiszállítást azonban a begyűjtés folyamata előzte meg. Ennek értelmében a régiót megszálló 3. Ukrán front kötelékébe tartozó szovjet csapatok parancsnoksága 1944. november és 1945. január hónapja között – a Duna-Tisza közti, ún. Budapesti táborcsoport részeként¹¹¹ Baja, Budapest, Cegléd, Kecskemét után Kiskunfélegyházán, az Állami Tanítóképző Intézet épületében (ma Szent Benedek Gimnázium, Szakképző Iskola és Kollégium Kiskunfélegyházi Petőfi Sándor Tagintézménye, lásd 11. sz. kép), valamint a Constantinum (a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Szerzetes Társulatának iskolája, lásd 12. sz. kép) épületeiben is orosz kaszárnnyát, majd az NKVD (a Szovjetunió Belügyi Népbiztossága) és az NKO¹¹² 0029/002. közös parancsa értelmében 1945. január 18-tól¹¹³ átvevő és továbbító-,¹¹⁴ a magyar foglyok részére „sokszoros őrséggel és drótsövénnyel körbevetett”¹¹⁵ hadifogolytáborokat hozott létre, ahová a Budapest környékén fogságba esett személyek megközelítőleg 24 százalékát (kb. 33 000 fő),¹¹⁶ illetve a régióban összegyűjtött civileket terelték össze.

A Budapest-Sóskút-Kiskunlacháza-Tetétlenpuszta útvonalon Kiskunfélegyházára gyalogosan megérkezett foglyok az Állami Tanítóképző Intézet épületének megteltét követően a Constantinum épületébe kerültek át,¹¹⁷ amelyeknek így teljes befogadóképessége elérte a 15 000 főt.¹¹⁸

¹¹¹ BOGNÁR Zalán, 2012. 302. o.

¹¹² NKO =A szovjet Honvédelmi Népbiztosság

¹¹³ VARGA Éva Mária: Magyarok szovjet hadifogságban (1941-1956) az oroszországi levéltári források tükrében. Russica Panonica Budapest, 2009. 118. o.

¹¹⁴ u.ő. 117-118. o.

¹¹⁵ KFL V. Kiskunfélegyháza Óplébánia, Historia Domus, 183. o.

¹¹⁶ Bognár Zalán közel 138 000 főt említ, akik az ún. Budapesti táborcsoport fogolytáborába kerültek. Közülük – déli irányba 24 százalékát terelték – tehát több mint 33 000 főt.

¹¹⁷ BOGNÁR Zalán, 2012. 305-306. o.

¹¹⁸ VARGA Éva Mária, 2009. 118. o.

11. sz. kép Állami Tanítóképző Intézet épülete Kiskunfélegyházán.

12. sz. kép A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Szerzetes Társulatának iskolája, a Constantinum.

A fogvatartottak lélekgondozása – ahogyan Kecskeméten is tapasztalható volt – az egyház feladatkörébe tartozott. Vedres Béla apátplébános 1945. március 12-én kelt jelentésében komoly panaszt fogalmazott meg a tábor parancsnokának magaviseletét illetően, ugyanis az kezdetben semmiféle érintkezést nem engedélyezett a hadifoglyokkal, akadályozva ezzel a papok tevékenységét:

„Még csak névsort sem ad ki róluk. Így kizárólag saját leleményességünkre vagyunk utalva. Ha egy csoport hadifogoly megy az utcán zárdai kisleányok mennek utánuk, szedik össze az elszórt cédulókat és hozzák a plébániára. Ennek alapján értesítjük a hozzátartozókat és csinálunk valamelyes névsort. Munkára kiadott nagyon kevés embernek meghagyjuk, hogy legalább szobatarsaik neveit írják össze, ami megint a névsorkészítésnek anyagát képezi.”¹¹⁹ – írta elkeseredetten az apátplébános.

A jelentésből viszont megtudjuk azt is, hogy a Plébánia egyfajta „kézbesítési” feladatokat is végzett, ugyanis a Plébániahivatalba begyűjtött adományokat – egy kilós csomag formájában – bejuttathatták a fogolytáborban raboskodók részére. A gyűjtési folyamat és az adományok személyes eljuttatása adott arra lehetőséget az egyház képviselői számára, hogy név szerint is azonosítsanak hadifoglyokat, akik az ország más területeiről – akár egyházi pozícionáriusok, akár civil egyének – kerültek Kiskunfélegyházára. Ilyen volt Havas Sándor örkényi káplán, Hunn Ernő tábori főesperes,¹²⁰ Békés Ádám pécscegyházmegyei, P[e]jaisz¹²¹ Lajos Budapest Óbuda-Máriaköi plébános, „Minz mainafrankfurti káplán”, illetve az a Nádasi Alfonz bencés szerzetes,¹²² aki a Tanítóképzőben kialakított hadifogolytáborból egyenesen a Szovjetunióba került. Ő volt az, aki a Kiskunfélegyházán eltöltött időszak alatt történeteket is pontosan lejegyezte, majd az 1947. évi hazatérését követően a következő módon adta közre:

¹¹⁹ u.o.

¹²⁰ Hunn Ernő főesperes jelen volt Kecskeméten, a Szent Jobb fogadásánál 1938. június 27-én. Forrás: HAJAGOS Csaba: ÓH ÁLDOTT SZENT JOBBKÉZ...”A Szent Jobb országjárásának kecskeméti állomása. In: Múltbanézó, IV. évfolyam 8. szám, 2014.02.28. 3. o. Webcim: http://www.bacs-kiskun-leveletar.hu/V3/SP07_mbn/Tanulmányok/hacs-02t-3.html

¹²¹ Szentendrei úti Kövi Szűz Mária Plébánia Levéltára. Esperesi iratok 1946-ig. 7/1946, 3120/1946. Idézi: <http://www.kovi-maria.hu/index.php?oldal=templom> Vedres Béla a „Paisz Lajos” nevet használja a Historia Domus bejegyzésben. Valószínűsíthetően nem tudták kiolvasni a kézírást, ebből következően Peisz Lajos nevében az „e” betű „a” betűvé alakult. Peisz Lajos 1945 szeptemberében kiszabadult és hazatért, majd 1946. augusztus 17-én óbudai esperessé nevezték ki.

¹²² KFL V. Kiskunfélegyháza Óplébánia, Historia Domus, 184. o.

„1945. Nagyböjt[...], [...] Betértünk a tanítóképző intézet udvarára. Itt megint új világ várt bennünket. Sok ember egybe zsúfolva volt az épületben. Az én csoportom az egyik tantermet kapta meg. [...] Igazán megható volt a mieink feltétlen bizalma, de az idegenek csodálkozása is, hogy nem a velünk levő törzstisztekhez mentek, hanem a „civil” tábori lelkészhez.

Megkerestem a parancsnokot. Hát uramfia, három tábornokba ütköztem. A legélénkebb Kovács tábornok volt, aki Isten tudja honnan, ismerete a nevemet. Tovább mentem. Eljutottam a betegekhez. Hát ez siralmas látoány volt. Az orvosoknak semmiféle orvosságuk, gyógyítási lehetőségük nem volt. Csak a jószándék, jóakarát. De néhány nap alatt láttam, hogy azzal is szinte csodaszerűen tudtak segíteni. Hála legyen ezeknek a lelkiismeretes derék orvosoknak. A betegek legtöbbször letargikus. Vérhasban kiszáradt fiatalok, öregebbek, akik az ehetetlen kózzal megterhelten várták a halált. - Rögtön elhatároztam, hogy szívemen viselem sorsukat, míg itt leszünk. Eddig is láttam, hogy mennyit jelent a lelki ráhatás, a megnyugtató. Még fizikai szenvedésben is hányszor sikerült lecsitítani őket[...].”¹²³ E nemes lélekgondozó és gyámolító tevékenységükhöz a félegyházi Plébániahivatal biztosította a misebort, az ostyát és a kehelyfelszerelést, így lehetőséget teremtve a fogolytábori szentmisek megtartásához,¹²⁴ amelyeket rendszerint majd a Constantinum dísztermében celebráltak.¹²⁵

Nádasi Alfonz naplórészlete alapján biztosra vehető, hogy az itteni hadifogolytáborokban kellő mennyiségű gyógyszer és kötszer sem állt rendelkezésre. Ezt a tényt az is megerősíti, hogy a későbbiekben Szegedről kértek gyógyszert a betegek számára, ám onnan sem tudtak küldeni.¹²⁶ Egy másik dokumentum pedig arról tanúskodik, hogy kötszert is gyűjtöttek,¹²⁷ illetve – a Plébániahi-

¹²³ Hadifogolynapló. Nádasi Alfonz. Szerkesztette és közreadta: LUKÁCSI Zoltán, Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai sorozat, 2. javított kiadás. Győri Egyházmegyei Levéltár, Győr, 2010. <http://web.axelero.hu/opciokft/hadinaplo.htm>

¹²⁴ KFL V. Kiskunfélegyháza Óplébánia, Historia Domus, 184. o. Nádasi Alfonz kérése tehát eljutott Vedres Béla apátplébánoshoz:[...] Tudatosan készültem hosszabb fogságra, azért irtam egy cédulát, és a városba élelemért kimenőket megkértem, hogy valamiképpen juttassák el Vedres apáturnak. Kértem valami erős poharat, bort és ostyát. Délután meg is kaptam. Valóban erős üvegpohár volt. Bort is küldött egy üveggel és nagyon sok particulát.” Forrás: <http://web.axelero.hu/opciokft/hadinaplo.htm>

¹²⁵ Hadifogolynapló. Nádasi Alfonz. Forrás: <http://web.axelero.hu/opciokft/hadinaplo.htm>

¹²⁶ MNL BKML V. 175. b. 2575/1945-46

¹²⁷ MNL BKML V. 175. b. 3057/1945-46

vatal a gyenge élelmezésre (kása, káposzta, „gersli”¹²⁸)¹²⁹ való tekintettel – több mint ezer vitaminos táplálék csomagot (egy-egy fej vöröshagyma, sárgarépa) állított össze a befolyt városi adományokból, amely bizony kevésnek bizonyult a közel 11 ezer fő (a déli irányba terelt hadifoglyok egyharmada)¹³⁰ hadifogoly számára. Az éhínség és az egyre nagyobb áldozatokat szedő vérhas megbetegedés következtében tömegesen hunytak el a hadifogolytábor rabjai, akiket a félegyházi alsó és a felső temetőbe, egyéni és közös sírokba temettek el.¹³¹

A hadifoglyok a Kiskunfélegyházán eltöltött idő alatt közel 2-3 hétig a szovjet parancsnokság által meghatározott munkákon dolgoztak, ezt követően a pályaudvaron bevagonírozták őket, és a Csongrád-Szentes–Szeged–Foksány (Románia) útvonalon¹³² keresztül transzportálták őket a Szovjetunió kényszermunkatáborába. Nádasi Alfonz az 1945. március 26-án Kiskunfélegyházán történt bevagonírozás és az azt követő út körülményeire a következő módon emlékezett vissza:

„Nagyhétfőn reggel bevagonoztak bennünket. Ismét megkezdődött a zsúfolt berendezkedés azzal a különbséggel, hogy a vagon egyik oldalát nem zárták be kívülről. Úgy látszik, maguk is belátták, hogy a fellángolt vérhasjárvány jelenségei nem vezethetők le azzal a kis tölcsérrrel. Akire rájött a hasmenés, két ember megfogta a kezét, de előbb félméternyire kinyitotta az ajtót, a szegény áldozat háttal kifelé, leguggolt; a két ember így segített, hogy a vagon mellé hulljon a bélsár.

Az ismeretlen tiszt és „felesége” éppen az én vagonomba került. Mikor a nőre is rákerült a sor, a bajtárs odalépett hozzám és kért, hogy én fogjam a nő egyik kezét, majd ő a másikat.

Szegény tábori lelkész, íme bővült a hivatásból fakadó szolgálatod.

A nyitott ajtó tehát nem azt jelentette, hogy megbíztak bennünk. A negyvenkét vagonból álló szerelvénynek a nyitott ajtós oldalán sok

¹²⁸ A gersli az árpa kicsinyített formája.

¹²⁹ Hadifogolynapló. Nádasi Alfonz. Forrás: <http://web.axelero.hu/opciokft/hadinaplo.htm>

¹³⁰ A Bognár Zalán által említett, déli irányba terelt, az összes fogolyszám 24 százalékát kitevő, több mint 33 000 fő arányosan oszlohatott meg a táborok között, ugyanis Vedres Béla apátplébános 11 000 fő foglyot említ a Kiskunfélegyházi fogolytáborban. A bajai és a kecskeméti végállomáson fogva tartottak száma kérdéses.

¹³¹ MNL BKML V. 175. b. 15509/1945-46

¹³² Hadifogolynapló. Nádasi Alfonz. Forrás: <http://web.axelero.hu/opciokft/hadinaplo.htm>

*géppisztolyos ült a tetején. Ha valaki mégis meg akart szökni, addig lőt-
ték, míg valamelyik eltalálta.*

*Egyszer csak megállunk. Ismét ordítás. Hozzánk is bejött egy orosz
hadnagy, és hadonászva magyarázta /de valami kőkorszakbeli primitív
szavakat téve egymás mellé nominatívusban, mert nyilván azt gondolta,
hogy mi is olyan barmok vagyunk, hogy értelmes mondatból semmit sem
értünk /, hogy meg ne merjünk szökni, mert ugyis agyonlőnek bennün-
ket. Közben megrándult a vonat. Ijedten megfordult akkor meglátta a feje
fölött a feszületet. Káromkodva letépte és kivágta. /Ó drága magyar föld.
Vigyázz Jézusra. Ha valaki megtalálta, remélem, magával vitte. Érdemes
lenne megtudni, vajon megmaradt-e /.*¹³³

A fogolyszállítványok egészen 1945 végéig váltották egymást Kiskunfélegyházán, ezért a Constantinum épületét is csak 1946 nyarán adta át a Vörös Hadsereg vezetése az Iskolanővérek számára, akik az épület katasztrofális állapotával szembesültek. A tapasztaltakról a Vorosilov marsallt személyesen is felkereső Fazekas Ágnes Blandina¹³⁴ igazgatónő részletesen írt a rend főnökéhez címzett jelentésében:

„Az épületünkben... Egyetlen bútordarab sincs már benne. Mindent elvittek, eladogattak vagy feltűzeltek. [...] A kályhákat mind elvitték, most a kazánokra kerül a sor.”¹³⁵ „[...]Egyesek szerint a tartó gerendákat fűré-

¹³³ u.o.

¹³⁴ „Fazekas Ágnes Blandina személye és tevékenysége a Bács-Kiskun megyei és egyúttal az országos egyházi és mezőgazdasági leányképzés megalapozásában végzett munkássága alapján is kiemelkedő. A Kalocsai Szegény Iskolanővérek Tagjaként teljes vagyonával és mérhetetlen odaadással törekedett Kiskunfélegyháza szellemi felemelkedésén, a lányoktatás színvonalának felemelésén. Fazekas Ágnes Blandina egyedisége többek között az általa az országban elsőként Félegyházán 1924-ben a középfokú gazdasági lányiskolai képzés létrehozásában áll, ennek eredményeként könyvelhető el az 1938-ban megindult kiskunfélegyházi, érettségét adó lányközépiskola eredményes működése. Lokálpatriotizmusa, szaktekintélye és példája szülővárosa és Bács-Kiskun megye hírnevének öregbítésén túl (Kiskunfélegyháza Város Diszpolgára-2010.) az egyházi nevelés és a paraszti kultúra támogatásával és ápolásával, a Constantinum Intézmény felvirágoztatásáért végzett példamutató pedagógia tevékenységével a magyar egyházi (mezőgazdasági) és közoktatás egyik kiemelkedő alakjává vált.” Forrás: KÓFALVINÉ ÓNODI MÁRTA-HAJAGOS Csaba: Javaslat a települési értéktárban szereplő nemzeti értékek a Bács-Kiskun Megyei Értéktárba történő felvételéhez. Fazekas Ágnes Blandina az országos mezőgazdasági leányképzés megalapozásában végzett kiemelkedő munkássága. Kézirat, 2015.

¹³⁵ Fazekas Mária Blandina igazgatónő 1945. november 17-én kelt levele az általános főnöknőhöz. Idézi: KÓFALVINÉ Ónodi Márta: Szerzetesi élet a zárdán kívül. A kiskunfélegyházi iskolanővérek beszámolója 1945/46-ból. In: Múltbanéző, I. évfolyam 1. szám. Forrás: http://www.bacs-kiskun-leveltar.hu/V3/SP07_mbn/Tanulmányok/koom-01t-1.html

szelik szét a padláson és tüzelik el. A vízvezetéket teljesen tönkre tették. Szóval az épületből igazán a szó igazi értelmében nem marad más, csak a négy fal.”¹³⁶

A szovjet csapatok által okozott kár tehát rendkívül nagy problémát jelentettek az oktatás újraindításában, amely mellett eltörpült a foglyok életviteléhez fűződő akaraton kívüli „rongálás”, ugyanis az alvásra szolgáló fa priccseket szögekkel rögzítették az épület falazatához.¹³⁷ Érdekesség, hogy Nádasi Alfonz naplójában kért utólagosan bocsánatot a nővérektől a tábori mise csengőjének beszerzéséért, ugyanis a Constantinum házikápolnája előtt egy falba épített, hármás, félgömbökből álló csengő volt elhelyezve, amelyet a foglyok szereltek ki az ő jóváhagyásával, hogy azt a szentmisén tudják használni.¹³⁸

IV. A világháborúban eltűnt, Kiskunfélegyházán keresett személyek

A frontküzdelmek befejezését követően 1944 novemberében – a kecskeméti példa alapján – Kiskunfélegyházán és a kiskunfélegyházi járás egyes településein is meghirdetett, a Vörös Hadsereg számára végzendő közmunka-kötelezettség volt az, amely a szovjetek számára elsődleges lehetőséget jelentett a már fentiekben említett jóvátételi kényszermunkára történő elhurcolások végrehajtására. Ennek értelmében a kiskunfélegyházi városi szovjetparancsnokság is civil munkaképes férfiakat toborzott, vagy sok esetben „[...]összefogdosták robotra a [a templomból]”¹³⁹ *hazaigyekvőket*,¹⁴⁰ majd – egyszerre 30-40 főt¹⁴¹ – kivittek többek között az alpári úti repülőtéren végzendő földmunkálatokhoz, ahonnan jobb esetben „[...]két három nap múlva tudtak megszabadulni.”¹⁴² Az utasítás 10. pontja felhívta a lakosság figyelmét arra is, hogy „[...] ha valaki ellenszegül a kerületi vezető hatáskörében tett utasításnak [...]”, abban az esetben a városházán állítják elő.

¹³⁶ Fazekas Mária Blandina igazgatónő 1946. január 4-én kelt levele az általános főnöknőhöz. Idézi: KÓFALVINÉÓnodi Márta: Szerzetesi élet a zárdán kívül. A kiskunfélegyházi iskolánővérek beszámolója 1945/46-ból. In: Múltbanéző, I. évfolyam 1. szám.

¹³⁷ MNL BKML VIII. 102. 1944 – 1948. Constantinum Tanári értekezletek, jegyzetek, jegyzőkönyvek - Tantestületi értekezlet jegyzőkönyve 1945. március 29-én a Constantinum épületében.

¹³⁸ Hadifogolynapló. Nádasi Alfonz. Forrás: <http://web.axelero.hu/opciokft/hadinaplo.htm>

13. sz. kép. Akik fényképes, orosz nyelvű igazolást kaptak, azoknak nem kellett felni az elhurcolástól. A képen Dongó László kiskunfélegyházi lakos, munkás igazolványa, amellyel este 20 óráig közlekedhetett a városban. Forrás: Kiskun Múzeum Történeti dokumentumok gyűjteménye 2005.02.15. ltsz.

A források tükrében a közmunkáról sok esetben már haza sem juthattak az oda kirendeltek, ugyanis őket közvetlenül a Szovjetunióba induló szerelvényekbe zárták. A hasonló sorsa jutott civilekre vonatkozóan megállapított elhurcolási létszámokkal kapcsolatosan kifejezetten érdekes a Központi Statisztikai Hivatal 1945. júliusában elkészített összesítő jelentése, mely szerint Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéből összesen 16 511 fő civilt hurcoltak el szovjet fogságba.¹⁴³ Az egyes városokra vonatkozó kimutatás Kecskeméthez hasonlóan Kiskunfélegyháza esetében is egyetlen elhurcolt személyt sem tartalmazott,¹⁴⁴ amely – az adatok korai (1945. jú-

¹³⁹ A szerző kiegészítése

¹⁴⁰ KFL V. Kiskunfélegyháza Óplébánia, Historia Domus, 179. o.

¹⁴¹ Lásd a Gavenda Ferencsel készült interjút.

¹⁴² KFL V. Kiskunfélegyháza Óplébánia, Historia Domus, 180. o.

¹⁴³ Stark Tamás a számadatok összehasonlításánál hivatkozva Domokos József kutatásainak eredményét. A Külügyminisztérium Hadifogolyosztályának iratanyagát feldolgozva Domokos József megállapította, hogy az ország területéről 107 831 fő civilt hurcoltak el a szovjetek. A nemek szerinti bontás alapján 81 098 férfit és 26733 nőt és gyermeket. Összesen Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéből 13 270 főt, amely több mint 3000 fővel kevesebb, mint a KSH 1945-ben készült statisztikájának értéke. Vö. STARK Tamás 2006, 93. o.

¹⁴⁴ Tájékoztató gyorsfelvétel a községek, városok közérdekű viszonyairól, in Magyar Statisztikai Szemle, XXIV. évfolyam, 1946/1–6, 12–13. Idézi: STARK Tamás 2006, 91–93. o.

lius) felvétele miatt is – kritikával kezelendő és egyértelműen nem nevezhető valóságnak, hiszen a számadatok és a helyszínek, illetve az elhurcolás körülményeinek kimutatásához a Fegyverszüneti Ellenőrző Bizottság (továbbiakban: FEB)¹⁴⁵ 1945. március 18-án kiadott 26. számú rendelete szolgáltatott alapinformációkat. A rendelet megszületését az a tényező indokolta, hogy az elhurcoltak hozzátartozói és a hazai negatív közhangulat, az 1945. január 20-án született fegyverszüneti megállapodás kizárólagosan a német származásúak őrizetbe vételére vonatkozott,¹⁴⁶ akiknek nagyobb része – a mai Bács-Kiskun megye területéről 2414 fő¹⁴⁷ – ekkor már úton volt a Szovjetunió felé.¹⁴⁸

A kiskunfélegyházi német származású lakosság elhurcolása kapcsán fontos megállapítani, hogy a főszolgabírói teendők ellátásával megbízott kiskunfélegyházi polgármester, dr. Csányi János 1944. december 28-án kihirdette a kiskunfélegyházi járási és városi szovjet katonai parancsnokság december 27-én nyilvánosságra hozott 3. számú parancsát a német származású személyek közmunkára történő kirendelésére vonatkozóan, amelyben utasította a járáshoz tartozó települések vezető tisztségviselőit az összes német származású munkaképes személyek mozgósítására. Az utasítás értelmében „1. Minden német származású munkaképes személy mozgósítandó és jelentkezni tartozik: férfiak 17-től 45, nők 18-tól 30 éves korig. A mozgósítottak gyülekezési helye Kiskunfélegyháza városban van. a rendőrségen[...]”¹⁴⁹ Az összeírt személyeknek december 29-én, 10 órakor kellett gyülekeznie a megadott helyszínen, ahová meleg felsőruhát, 2 pár hordható állapotban lévő lábbelit, 3 rend fehérneműt, ágyneműt és takarót, evőedényt és 15 napi élelmet kellett magukkal vinni fejenként 200 kg összsúlyban maximalizálva.¹⁵⁰ Az 1941. évi népszámlálás alkalmával névjegyzékbe vett 46 fő kiskunfélegyházi német nemzetiségű és német anyanyelvű személy

¹⁴⁵ Itt a levéltári forrásoknak megfelelően, következetesen használok a Fegyverszüneti Ellenőrző Bizottság nevet, de természetesen a Szövetséges Ellenőrző Bizottságról van itt is szó.

¹⁴⁶ STARK Tamás 2006, 94. o.

¹⁴⁷ ZIELBAUER György: A magyarországi németység nehéz évtizedei 1945-1955. Pannon Műhely Könyv-Lapkiadó Kft. Szombathely –Vép, 1990. 24. o.

¹⁴⁸ MARCHUT Réka: Töréspontok. A Budapest környéki németység második világháborút követő felelősségre vonása és annak előzményei (1920–1948), MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont–Magyar Történelmi Társulat–Budaörsi Passió Egyesület, 2014, 127. o.

¹⁴⁹ A szovjet katonai parancsnokság 3. számú parancsa a német származású személyek közmunkára kirendeléséről. Idézi: BÁLINTNÉ MIKES–SZABÓ 1971, 146. o.

közül 1949-re összesen 4 fő maradt a városban. A hiányzók közül 9 főt azonosítottak, akik hadifogolyként, internáltként tűnhetnek el, vagy éppen ismeretlen helyen tartózkodtak.¹⁵¹

A FEB mellé rendelt szovjet követ, Georgij Maximovics Puskin 1945. január végén ígéretet tett a fasiszta mozgalmakhoz nem tartozó és nem német nemzetiségű elhurcoltak elengedésére, ám a panaszokra vonatkozóan konkrét bejelentést várt el.¹⁵²

A FEB ezen rendeletének keretében írta elő – Kiskunfélegyháza esetében is – azoknak az állampolgároknak az összeírását, akik 1945. december 31-ig nem tértek haza. A bejelentő adatlapok benyújtását követően a kiskunfélegyházi Nemzeti Bizottság a hozzátartozók részére ún. nemzethűségi nyilatkozatokat adott ki. Ezzel igazolták az adott személy azonosságát, családi körülményeit, munkaadójának nevét és nem utolsó sorban azt, hogy az adott személy „[...]politikailag megbízható és semmiféle fasiszta szervezetnek tagja nem volt.”¹⁵³ Stark Tamás megállapítása szerint – amelyet megerősítenek a források is – a kitöltött adatlapok által kezdeményezett szabadon bocsátási folyamat lehetősége egy előre jól kitervelt akció volt. Ezt támasztja alá, hogy az adatlapok kitöltési útmutatója értelmében az eljárás csak akkor volt kezdeményezhető, ha a hozzátartozók pontosan meg tudták határozni az elhurcolt személy szovjetunióbeli pontos címét.¹⁵⁴ Ha a Kiskunfélegyházáról eltűntek és elhurcoltak eseteit, illetve a szám szerint 809 darab adatlapot vizsgáljuk,¹⁵⁵ akkor kijelenthető, hogy az eljárás biztosan nem hozott eredményt, hiszen az elhurcoltak – amennyiben írhattak – maguk sem tudták pontosan, hogy az adott tábor mely város mely régiójában helyezkedik el.

¹⁵⁰ A fősolgabírói teendőkkal megbízott polgármester utasítása a szovjet katonai parancsnokság 3. számú parancsának a végrehajtásáról és a község helyzetéről szóló kérdőív kitöltéséről. Idézi: BÁLINTNÉ MIKES–SZABÓ 1971, 145. o.

¹⁵¹ CZIBULKA Zoltán–HEINZ Ervin–LAKATOS Miklós (összeáll.): A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás, Budapest, Magyar Statisztikai Társaság Statisztikatoréneti Szakosztálya–Központi Statisztikai Hivatal Levéltár, 2004. 318. o.

¹⁵² STARK Tamás 2006, 94. o.

¹⁵³ MNL BKML IV. 1910. q. 798. sz. Molnár Imre toll, gyapjú és nyersbőrkereskedő igazolta Gáspár Árpád „nemzethűségét”.

¹⁵⁴ STARK Tamás 2006, 94–95. o.

¹⁵⁵ MNL BKML V. 175. b. 1517/1947. és 1518/1947.

Az adatlapok tanúsága szerint 1945 decemberében – a Kiskunfélegyházi járásban bejelentett lakhely alapján – 809 főt (lásd 2. sz. ábra) kerestek a Polgármesteri Hivatalon és a Nemzetközi Vöröskereszten keresztül. (A táblázatot lásd az 1. sz. mellékletben) Az adatlapok alapján elkészült statisztika szerint a 809 fő közül 96 személy egyáltalán nem tartozott a Magyar Királyi Honvédség állományába, így tehát 61 fő egyenruha és fegyver nélküli civil munkaszolgálatos, 5 fő Budapestre irányított BSZKRT. villamoskalauz, 12 fő polgári civil, 3 fő levente és 15 fő - aki a csendőrség kötelékében teljesített szolgálatot - vált a hadifogolylétszám kiegészítés folyamatának áldozatává. (lásd 4. sz. ábra) A megállapított öszszlétszámot igen nagy arányban meghatározta az a 126 fő, akik az 1942 – 1943. évi Don – kanyarban lezajlott harcok során tűntek el.¹⁵⁶

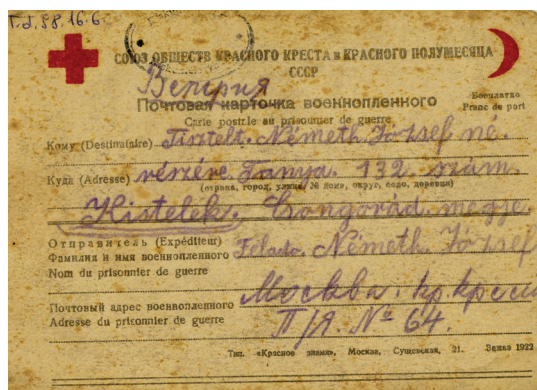
<p>Változások:</p>	<p>Tudnivalók:</p> <p>Minden munkás, aki leventekötele alkalmazott, fel fogad, vagy elbocsát, tartozik ezt két napon belül a levente parancsnokságnál bejelenteni.</p> <p>Ha a levente, vagy munkás, kinek hátrahagyott levente, köteles fíji van, tartozik minden lakóhelyén két napon belül a levente parancsnokságnál bejelenteni. Ez a rendőrségi bejelentési kötelezettség függvényében.</p> <p>Minden levente tartozik minden kötelezettség között minden héten egyszer, oktatáson megjelenni. Munkára vagy vándortúra átvonás esetén a kötelezők egyet egy héten oktatáson résztvevő ott, ahol tartózkodnak és megjelenniük kell tartoznak a levente igazolványban igazoltatás.</p> <p>Belépési igazoltatás csak hatóság orvos bizonyítványa fogadható el. Felmentésre vonatkozó orvosi bizonyítványok a levente parancsnokságnak és az oktatónak is be kell mutatni. Járulékos mentés nincs, nem érvényes!</p> <p>Sürgős esetben a levente az oktatástól kikerhet szabadságra, vagy felmentésre, de az oktatás után köteles az oktatónál semmi körülmények között nem maradhat el.</p> <p>A szülő és munkaadó felelős azért, ha a levente az oktatáson meg is jelenik, nem elég, hogy elküldje! Ezt a szülő és munkaadó minden oktatási napon elismertesse az illetékes levente igazolványra le vasné pecsételéssel.</p> <p style="text-align: center;">Láttam:</p> <p style="text-align: center;">2005. 2. 6.</p> <p style="text-align: center;">Vezető: (Köszönés nélkül) szülő, vagy munkaadó.</p>	<p>M. kir. Kiskunfélegyháza m.-i. városi és járási Levente Parancsnokság</p> <p>Beosztás: <i>2. sz. oszt. 3. sz.</i></p> <p style="text-align: center;">Levente igazolvány az 194. évrre</p> <table border="1"> <tr> <td>Név</td> <td><i>Dongó László</i></td> </tr> <tr> <td>Fokozat</td> <td><i>2. sz. oszt.</i></td> </tr> <tr> <td>Szállás hely</td> <td><i>Kiskunfélegyháza</i></td> </tr> <tr> <td>év</td> <td><i>1942. 1. 10.</i></td> </tr> <tr> <td>lakás</td> <td><i>Csillag utca 63.</i></td> </tr> <tr> <td>Szülő neve és lakás</td> <td><i>Dongó László és Erzsébet Csillag utca 63.</i></td> </tr> <tr> <td>Munkaadó neve és lakás</td> <td><i>M.A.P.</i></td> </tr> </table>	Név	<i>Dongó László</i>	Fokozat	<i>2. sz. oszt.</i>	Szállás hely	<i>Kiskunfélegyháza</i>	év	<i>1942. 1. 10.</i>	lakás	<i>Csillag utca 63.</i>	Szülő neve és lakás	<i>Dongó László és Erzsébet Csillag utca 63.</i>	Munkaadó neve és lakás	<i>M.A.P.</i>
Név	<i>Dongó László</i>															
Fokozat	<i>2. sz. oszt.</i>															
Szállás hely	<i>Kiskunfélegyháza</i>															
év	<i>1942. 1. 10.</i>															
lakás	<i>Csillag utca 63.</i>															
Szülő neve és lakás	<i>Dongó László és Erzsébet Csillag utca 63.</i>															
Munkaadó neve és lakás	<i>M.A.P.</i>															

14. sz. kép. Dongó László kiskunfélegyházi lakos levente igazolványa.
Forrás: Kiskun Múzeum Történelmi dokumentumok gyűjteménye,
2005.2.6. ltsz.

Ha a bejelentettek életkori megoszlását vizsgáljuk (lásd 3. sz. ábra), akkor 809 személy közül a legidősebb 1888. évi születésű, tehát 57 éves, a legfiatalabb pedig 1928-as születésű (17 éves) volt az elhurcolás pillanatában, akiket többi sorstársukkal együtt a legnagyobb arányban Kiskunfélegyházán, Alpáron, Zomborban, Szombathelyen, a Dunántúlon és Ausztriában ejtettek fogságba.

¹⁵⁶ A Don-kanyarban lezajlott ütközet következtében eltűntek közül legtöbben szinte biztos, hogy elesetek, mert 1947-ig egy keresési lapon sem szerepel, hogy hazatért volna valaki is, aki a Don – kanyarban esett fogságba, de ez természetesen nem zárja ki a későbbi hazatérést, mivel a vizsgált keresési dokumentumokat csak 1947 végéig vezették.

A személyi adatlapjaikon rögzített „utolsó információ” bejegyzésben az esetek nagy százalékában a romániai Jasiban, Foksányban és Temesváron létesített tranzitábori jelenlét szerepel, amely út végcélja a szovjetunióbeli Kurszk, Kijev, Kaukázus, Moszkva, Ural hegység (Margitopol 4. sz. láger) volt. A leggyakrabban előfordult fogolytábori postafiókszámok alapján a Moszkva körüli táborok kerültek azonosításra. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum által 2017-ben létrehozott adatbázisa¹⁵⁷ alapján egészen biztos, hogy 137 fő kiskunfélegyházi lakos soha nem tért haza a hadifogolytáborokból, ők a Szovjetunió területén veszítették életüket.

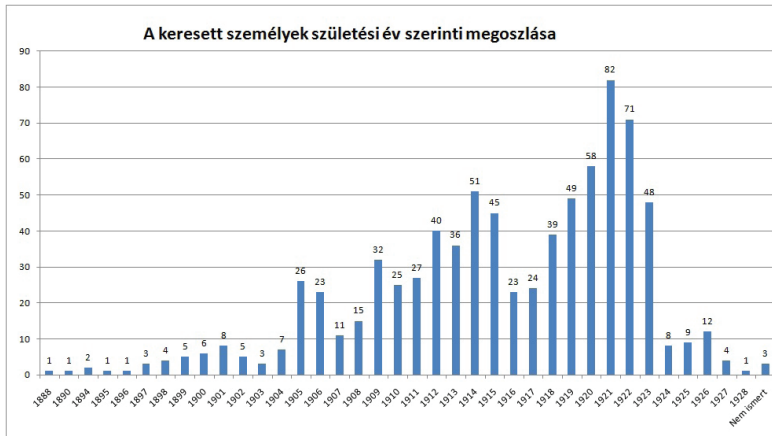
15. sz. kép. Németh József orosz nyelvű, a 64. sz. morsanszk-i (tambovi terület)¹⁵⁸ hadifogolytáborból küldött levelezőlapja, 1946. március. Forrás: Kiskun Múzeum Történeti dokumentumok gyűjteménye 98.16.1-10. a. ltsz.

¹⁵⁷ A szovjet hadifogolytáborokban meghaltak adatbázisa. <http://www.katonakagulagon.hu/>

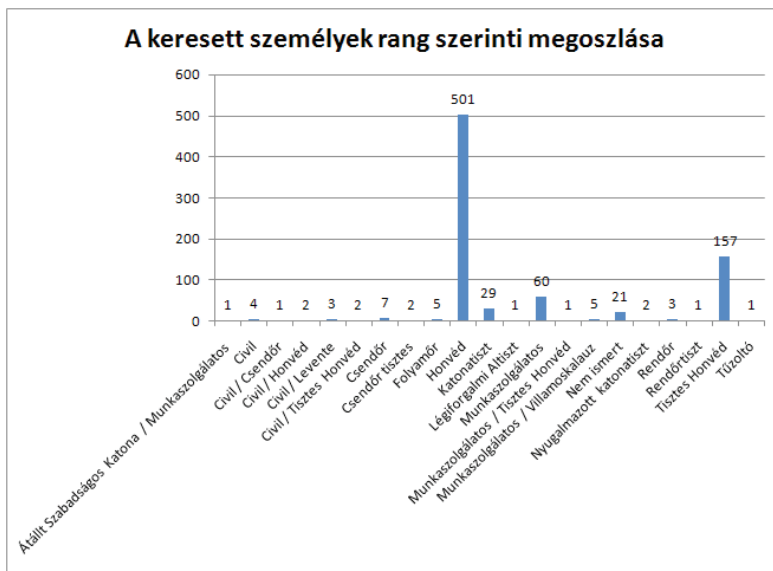
¹⁵⁸ VARGA Éva Mária 2009, 327. o.

2. sz. ábra. A keresett személyek lakhely szerinti megoszlása

3. sz. ábra A keresett személyek születési év szerinti megoszlása

4. sz. ábra A keresett személyek társadalmi státusz és katonai rang szerinti megoszlása

V. A Szovjetunióból hazatérő hadifoglyok és elhurcolt civilek fogadása és segélyezése Kiskunfélegyházán, 1947- 1948-ban

1947. február 10-én a szövetséges nagyhatalmak és Magyarország képviselői Párizsban aláírták a világháborút jogilag is lezáró békeszerződést, amelynek 1946. április 9-18 között, Moszkvában lezajlott előtárgyalásán a Sztálin által adott ígéret¹⁵⁹ szolgáltatott jogalapot arra, hogy a korábban hadifogságba került magyar katonák, valamint a civilként elhurcolt magyar állampolgárok közül – 1946 végéig közel 300 ezer, 1947-ben 128 ezer, illetve 1948-ban 170 ezer fő¹⁶⁰ – hazatérjen a Szovjetunió területéről. A békeszerződés értelmében Kiskunfélegyházára – az 1945. december 31-ig benyújtott kereső lapok alapján azonosított létszámból – 2 fő¹⁶¹ 1945-ben,

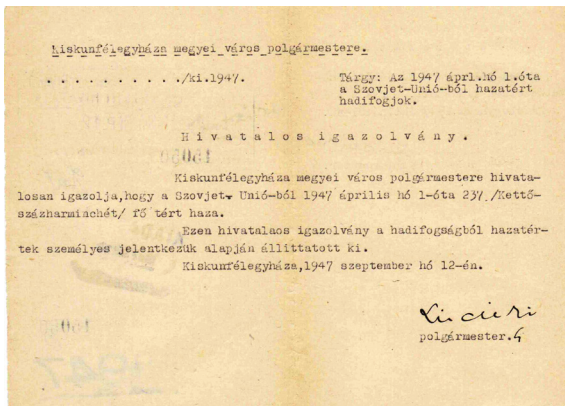
¹⁵⁹ ROMSICS 2005, 297. o.

¹⁶⁰ u.o.

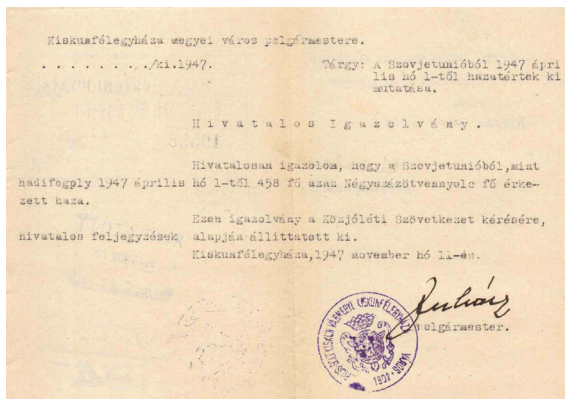
¹⁶¹ A két fő hazatért közül az egyik személy a gátéri Fekete Pál volt.

¹⁶² Nem minden eltűntnek illetve hadifoglyoknak volt beadva keresőlapja, így feltehető, hogy sokkal többen voltak, akik a szovjet táborokban szenvedtek.

26 fő 1946-ban,¹⁶² illetve 458 fő 1947-ben tért haza. Ezen személyek hivatalos adminisztrálására két hivatalos igazolást is állított ki a polgármester,¹⁶³ amelyek értelmében 1947. április 1-től 1947. szeptember 12-ig 237 fő (lásd 16. sz. kép), 1947. november 11-ig pedig 458 (lásd 17. sz. kép) kiskunfélegyházi régióba tartozó személy érkezett haza a Szovjetunió területéről.¹⁶⁴

16. sz. kép. Igazolás a 237 fő hadifogoly hazatérését illetően. (Forrás: MNL BKML V. 175. b. 15050/1947.)

17. sz. kép. Igazolás a 458 fő hadifogoly hazatérését illetően. (Forrás: MNL BKML V. 175. b. 19553/1947.)

¹⁶³ MNL BKML V. 175. b. 15050/1947.

¹⁶⁴ MNL BKML V. 175. b. 15050/1947 és 19553/1947.

Az iratokban meghatározott hazatért létszámokon túl azonban egészen az 1950-es évek közepéig regisztrálhatunk Kiskunfélegyházára hazatérő olyan civileket is, akik közül többeket – bűncselekmény hiányában – majd a rendszerváltozást követő években rehabilitált az Oroszországi Föderáció Legfőbb Ügyészsége. Ennek példája volt igaz Fehér Lászlóné Koncz Rozália (Kiskunfélegyháza, 1929. 12. 19.) esetében is, akit családja másik hét tagjával együtt¹⁶⁵ 1945 februárjában tartóztattak le. Az ok az volt, hogy Rozália bátyja, Antal lelőtte a családra törő, alkoholos befolyásoltság alatt az öt lánytestvért követelő szovjet katonák közül a legerőszakosabbat. Az esetet követő kihallgatásra már elő sem vezették a lövést leadó Antalt, ugyanis a vizsgálati jegyzőkönyv szerint megszökött, Rózsás János véleménye szerint azonban még a kihallgatás alatt agyonverték.¹⁶⁶ Ezért Rozáliát a 9. Szovjet Gárdahadsereg Katonai Törvényszéke 1945. március 16-án 8 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre,¹⁶⁷ míg az édesapát és édesanyát, mint «terroristát» golyó általi halálra ítélték, amelyet rövidesen végre is hajtottak.¹⁶⁸ A vót, Kürti Eleket, illetve a lányok közül Juliannát és Annát 10-10, míg Kürtiné Máriát 8 évi javító nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte, akik közül Kürti Elek és Anna életét vesztette a Szovjetunióban,¹⁶⁹ Mária, Rozália és Julianna az Uralban és Vorkután letöltött évek után 1956-ban térhetett haza Magyarországra.

A kényszermunkatáborok gyötrelmeit túlélte, szakaszosan hazatérő hadifoglyok társadalomba történő visszailleszkedését országosan és helyi szinten is számos intézkedéssel igyekeztek segíteni a hatóságok. Így történt ez Kiskunfélegyházán is, hiszen 1947. április 11-én a város közgyűlése határozatot hozott arra vonatkozóan, hogy a nagyobb részt Debrecenben létesített Hadifogoly Gondozó Kirendeltség közvetítésével (lásd 18. sz. kép) a városba érkező, de nem a városban élő hadifoglyok (lásd Barna Sándor esete) részére néhány helyiséget kialakítanak a vasútállomás mellett lévő laktanyában.¹⁷⁰ Itt

¹⁶⁵ Koncz Anna (Kiskunfélegyháza, 1928. július), Koncz Antal (Kiskunfélegyháza, 1889. április 5.), Koncz Antalné Iványi Mária (Kiskunfélegyháza, 1895. június 22.), Koncz Antal (Kiskunfélegyháza, 1922. január 6.), Koncz Julianna (Kiskunfélegyháza, 1925. február 14.), Kürti Elekné Koncz Mária (Kiskunfélegyháza, 1923. június 25.) vö. RÓZSÁS János: GULAG Lexikon. Püski Kiadó Budapest, 2000. 193-194. o.

¹⁶⁶ RÓZSÁS János: GULAG Lexikon. Püski Kiadó Budapest, 2000. 194. o.

orvosi személyzet, tisztálkodási lehetőség valamint éjszakai szállás is rendelkezésre állt számukra. Erre a félegyházához tartozó nagy tanyavilágra jellemző hatalmas távolságok miatt is szükség volt, ugyanis a Kiskunfélegyháza környéki kisebb településekre, tanyákra, – melyek egy része nem rendelkezett sem rendes közúti, sem vasúti kapcsolattal – jó néhány hadifogoly csak gyalogosan térhetett haza. Számukra nyújtott éjjeli pihenési lehetőséget a laktanya ezen szolgáltatása. Emellett 1947. május 7-én, Pest – Pilis – Solt – Kiskun vármegye alispánja utasítást adott ki valamennyi vármegyéhez tartozó település előjáróságának, hogy a hadifoglyok részére a szegénységi bizonyítványok kiadásának folyamatát gyorsítsák meg, hiszen ezen igazolványok szolgáltak arra, hogy a volt hadifoglyok az igénybe vehető segélyekhez és egyéb juttatásokhoz szervezett módon ugyan, de lehetőleg minél gyorsabban hozzá tudjanak férni.¹⁷¹ A hazaérkezők helyzetét azonban nehezítette, hogy a hadifogolylétszám kiegészítés és etnikai tisztogatás, illetve a Vörös Hadsereg által megszállt területek 17 és 45 év, illetve a 18 és 30 év közötti német nemzetiségű férfiak és nők¹⁷² internálás általi „malenkij robotra”¹⁷³ deportálása következtében a kényszermunkára elhurcoltakat nem illették meg azok a „kedvezmények”, mint a volt hadifoglyokat, a hadiözvegyeket és a hadiárvákat.¹⁷⁴

¹⁶⁷ RÓZSÁS János 2000, 98. o. Rózsás János munkájában – akkori tudomása szerint – összegyűjtött több olyan félegyházi illetőségű személyt is, akik Fehér Lászlóné Koncz Rozália esetéhez hasonló módon kerültek a GULAG kényszermunkatáborába. Ilyen volt: Kiss Szabó János (Kiskunfélegyháza, 1908.), Róth Róbert (Kiskunfélegyháza, 1914.), Tapodi István (Kiskunfélegyháza, 1923. január 2.), Topody István (Kiskunfélegyháza, 1923.) és Tóth (Hajagos) Mátyás (Kiskunfélegyháza, 1906. február 22.).

¹⁶⁸ RÓZSÁS János 2000, 194. o.

¹⁶⁹ u.ö. 193. o.

¹⁷⁰ MNL BKML V. 175. b. 4901/1947.

¹⁷¹ MNL BKML V. 175. b. 6994/1947.

¹⁷² BOGNÁR Zalán 2011, 35. o

¹⁷³ uo.

¹⁷⁴ Az iratokban nem találtunk utalást a hazatérő civilek megsegítésére, esetleges segélyezésére. A továbbiakban a volt hazatérő hadifoglyokra vonatkozó intézkedések történetéből válogatunk a teljeség igénye nélkül a Magyar Nemzeti Levéltár Bács – Kiskun Megyei Levéltára kiskunfélegyházi részlegének iratai alapján. Sajnos az anyag töredékes, néhány esetlegesen kulcsfontosságú irat hiányzik, ennek ellenére viszonylag jól rekonstruálhatóak az események a város volt hadifoglyok érdekében hozott intézkedéseiről.

Magyar Népjóléti Minisztérium Hadifoglygondozó Kirendeltsége

1948.../194... szám. Sorszám 8144

Igazolvány
hadifogságból hazatért részére.

E fontos személyi okmányt a hatóságok el nem vehetik és vissza nem tarthatják. Tulajdonosa saját érdekében őrizze meg, mert pótolni nem lehet!

A hazatért neve: Barna Sándor Sándor
 Anyja neve: Hajdu Borbála állampolgársága: magyar
 Születési helye: Tiszaújfalu szül. év, hónap, nap: 1919. 8. 4.
 Családi név: Müller fogl. közlése: keletre menekült
 Előzőleg más hadifogságban volt: Tiszaújfalu utca: 27. 4. szám alatti lakóhelyére útbaindítottam: 1947. évi 11. hó 28. án
 Megjegyzés: A hazatérti külön díjmentes utazási igazolványt kapott, ezért ez az igazolvány utazásra nem jogosít.
 *) A meg nem telelő rész törölendő.

Fővárosi Nyomda Rt.

18. sz. kép. Barna Sándor tiszaujfalu lakos, volt hadifogoly igazolványa, amelyet 1947. június 28-án kapott Debrecenben. Forrás: Barna Sándor családja

Ettől a negatívumtól függetlenül – támogatva a kommunista propagandát – 1947. június 13-án Kiskunfélegyháza város képviselőtestülete – Romhányi József városi képviselő napirend előtti javaslata nyomán –köszönő táviratot íratott Juhász Kálmánnal Rákosi Mátyásnak, a Magyar Kommunista Párt főtitkára, valamint a külügyminisztériumon keresztül Joszif Sztálin részére, megköszönve ezzel a magyar hadifoglyok hazaengedését. A távirat így szólt:

„Sztalin József Urnak

Szovjet Köztársaságok miniszter elnökének

Kiskunfélegyháza megyei város képviselőtestülete folyó évi június hó 13. napján tartott ülésén hálás köszönetét fejezte ki miniszterelnök urnak a magyar hadifoglyoknak szabadon bocsájtásáért. Fogadja ezért miniszterelnök ur a Kiskunfélegyházai magyar anyák, magyar hitvesek, apák és testvérek soha el nem múló háláját.

Juhász Kálmán
polgármester¹⁷⁵

¹⁷⁵ MNL BKML V. 175. b. 9875/1947.

A hazatérőket segítő intézkedések közé sorolható az iparügyi miniszter rendelete is, amelyet Kiskunfélegyháza és Vidéke Ipartestülete 1947. június 24-én ismertetett a Polgármesteri Hivatallal. Eszerint a háborút és a hadifogságot megjárt 18 éven felüli tanoncok ugyanúgy segédvizsgára bocsáthatóak, mint azok, akik sem katonák, sem hadifoglyok nem voltak, ám bevonulás és a fogság előtt, vagy civilként legalább 6 hónapot tanonckodtak, és ezt igazolni is tudják.¹⁷⁶ Ez a rendelet kettős célt szolgált, egyrészt segítette a volt hadifoglyokat, hogy szakmát és ezáltal munkát találjanak, másrészt az országnak a háborús pusztítások helyreállítási munkálatainak közepén állva, minden egyes szakemberre szüksége volt. De emellett a város képviselőtestülete folyamatosan foglalkozott a hazatért volt hadifoglyok, a hadiözvegyek és a hadiárvak megsegítésének előre mozdításával is. Számtalan munkáltató (ipartestület, Magyar Államvasutak stb.) felé kezdeményeztek megkereséseket, hogy ezeknek a személyeknek munkát és megélhetést próbáljanak biztosítani.¹⁷⁷ Szabályozták azt is, hogy akinek az egészségi állapota megengedte azt kötelező volt visszavenni korábbi munkahelyére.¹⁷⁸

Az álláshelyek biztosítása mellett több, más jellegű szociális «akció» is rendeztek a Szovjetunióból hazatértek számára. Ilyen volt az 1947. augusztus 10-én a Népjóléti és Földművelésügyi Minisztérium által meghirdetett „Egy marék búzát a hadifoglyokért” nevet viselő gabonagyűjtési akció, amelynek keretein belül Kiskunfélegyházán is gyűjtöttek a rászorulóknak,¹⁷⁹ majd a képviselőtestület 1947. szeptember 20-án egy Hadifogly Otthon felállításának tervezetét is tárgyalta, melyhez 20000 forintot kívántak biztosítani. Az otthon felállítását a Hadifogly Otthon Bizottság kezdeményezte, amely-

¹⁷⁶ MNL BKML V. 175. b. 10067/1947.

¹⁷⁷ Több rövid irat bizonyítja ezt MNL BKML V. 175. b. 2481/1947, 3764/1947, 5775/1947 és 7727/1947 számokon. Sajnos a megkeresések esetleges eredményességéről, vagy eredménytelenségéről nem találtunk feljegyzést a levéltári iratok között.

¹⁷⁸ MNL BKML V. 175. b. 3018/1947.

¹⁷⁹ MNL BKMLV. 175. b. 3292/1947. 1947. szeptember 16-án a képviselőtestület egyszeri segílyt is nyújtott a volt hazatért hadifoglyok részére.

¹⁸⁰ MNL BKML V. 175. b. 16142/1947. és 17159/1947. A hadifogly otthonra az alábbi összegeket vételezték be a városházán: Gátér községtől 326 forintot, Gulyás Istvántól 85 forintot, a Tanítóképzőtől 132 forintot és 4 fillért, Nagy Gábornétól 303 forintot és 10 fillért, Deme Máriaától 127 forintot és 78 fillért, Sinai Ferentől 307 forintot és 26 fillért és Tóth Györgynétől 107 forintot, vagyis összesen 1388 forintot és 18 fillért.

nek javára 1947. október 1-ig szervezett gyűjtés is folyt, ám a megvalósításra végül nem került sor.¹⁸⁰

Pest – Pilis – Solt – Kiskun vármegye alispánja 1947. szeptember 22-én a Népjóléti Minisztérium 64.005/I. 2. 1947. számú, a hadifoglyokat érintő rendeletéről tájékoztatta a vármegye elöljáróságait, illetve a járás főjegyzőjét. Ezen rendelet értelmében „[...]Minden hazatért hadifogoly a magyar határ átlépésétől számított 20 napig négy naponként ingyenes orvosi vizsgálatra köteles megjelenni a tartózkodási helye szerint illetékes városi vagy községi és körorvosnál, annak rendelésében vagy körlátogatása alkalmával. Ha fekvő beteg, az illetékes hatósági orvost köteles értesíteni, ki a vizsgálatot a beteg lakásán végzi el.

Az illetékes orvos köteles a hazatért hadifoglyot megvizsgálni és az esetleges szükséges intézkedéseket megtenni. A vizsgálatot a hatósági orvos a hazatért orvosi vizsgálat lapjának 5. rovatába bevezeti és a vizsgálatról előjegyzést vezet.

A hazatérő hadifoglyok orvosi vizsgálatára hivatott orvosok jelen rendeletemre való hivatkozással minden hó 10-ig jelentést kötelesek felterjeszteni a vezetésem alatt álló minisztérium I./2. Menekültek, Hadifoglyok és Deportáltak Gondozási Osztályához, a megvizsgáltak számáról és az esetleges intézkedésekről[...]” A rendelet pontjainak teljesítésén túl a polgármester a hadifoglyok hat hónapi ingyenes gyógykezelésére is utasította a helyi Tiszti Orvosi Hivatalt.¹⁸¹

Az orvosi ellátás mellett a hazatért foglyok földigény jogosultságának megállapítása is fontos tényező volt, hiszen 600/1945. M. E. számú földreform rendelet értelmében minden vármegyei községnek és városnak tartalékolási kötelezettsége volt a hazatérő hadifoglyok igényeinek kielégítésére. Ebből a célból a Dél – Pest Megyei Földhivatal 1947. október 11-én délelőtt 9 órakor tárgyalást rendezett.¹⁸² A hazatért hadifoglyok részére a Népjóléti Minisztérium minden 1000 fő hazatért ember után kölcsönként 60 ezer forint összeget bocsájtott rendelkezésre, amelyből Kiskunfélegyháza 1947. október 17-ig 300 főre jutó összeget kapott meg. A hitelt csak az 1947. április 1. után a Szovjetunióból hazatérő személyek vehették igénybe, egy fő maximum 2000 forintot. A kölcsön felvétele Kiskunfélegyháza város Közjóléti Szövetkezetén keresztül zajlott,

¹⁸¹MNL BKML V. 175. b. 4186/1947.

¹⁸²MNL BKML V. 175. b. 6988/1947.

a volt hadifoglyok részére minden a 2000 forintos kölcsönhöz szükséges irat kiállítása a Népjóléti Minisztérium 231.200/1947 1-2. számú rendelete szerint illetékmentes eljárás keretében történt. Kiskunfélegyháza város Közjóléti Szövetkezetének igazgatója levélben kérte a polgármestert, hogy erről minden érintett hivatalt tájékoztasson.¹⁸³

1947. október 10-én felmérték a városba hazatért hadifoglyok ruhasegély jogosultságát is. Jogosult csak az a volt fogoly lehetett, aki 1947-ben tért haza a Szovjetunió területéről. A ruhasegélyt a Népjóléti Minisztérium 64.075/1948. I./2. o. Cs. szám alatt Pest – Pilis – Solt – Kiskun vármegye Szociális Felügyelőjén keresztül utalta ki a volt hadifoglyoknak és azok hozzátartozóinak is. A ruhák kiküldése és a kiosztás 1948 áprilisában zajlott le, amelynek keretében Kiskunfélegyházán 52 volt hadifogoly részesült adományban. (lásd 19. sz. kép) Mivel a segély elosztása országos szinten a hadifoglyok számával arányosan történt, így valószínűleg minden település, de Kiskunfélegyháza városa valóban nagyon kevés darabot kapott. A jogosult 52 személyre összesen 2 férfi felsőkabát, 8 köpeny, 12 zakó, 9 nadrág, 10 zokni, 7 alsónadrág, 12 ing, 2 pulóver, 3 sapka, 2 női kabát, 5 ruha, 8 szoknya, 12 blúz, 2 pulóver és összesen 3 pár cipő jutott (lásd 20. sz. kép), amely rendkívül kevésnek bizonyult, így a ruhanevelésből csak a legszegényebbek jutottak egy - egy darabhoz.¹⁸⁴

¹⁸³ A hadifoglyok kölcsönügyéről bővebben: MNL BKML V. 175. b.15013/1947. és 20580/1947.

¹⁸⁴ MNL BKML V. 175. b 859/1948.

K i m u t a t á s .

Az orosz hadifogságból hazatért és szegénysorsu ruhasegélyre rászoruló hadifoglyokról.

1./	Mész János tanya 1016.	hadifogoly ig.sz: 47280.
2./	Varga János Puka 192.	" 32289
3./	Juhász József Besterhágy 26.	" 16348
4./	Drozdiák András tanya 456.	" 24186
5./	Bebök Lajos tanya 1672.	" 52659
6./	Pincér Ferencz Illéshágy u.4.	" 32266
7./	Föld László Belsőgalmacos 105.	" 54248
8./	Nagy Balázs Haleas 104.	" 86245
9./	Mész Rudolf Horváth K.u.18.	" 30536
10./	Tóth Lajos Jókai u. 25.	" 16862
11./	Szilágyi József Fjakab 164.	" 56560
12./	Seres Károly tanya 1350	" 52686
13./	Földi Lajos tanya 967/a.	" 56472
14./	Turók Ferencz Hunyadi u.24.	" 36829
15./	Seres József Ringhegy	" 45828
16./	Károly Ferencz Barnavahely u.31.	" 58544
17./	Mész József Föld 542	" 57195
18./	Zsugó Kálmán Tanya 1408.	" 58501
19./	Farkas Pál Czuczor u. 5.	" 60061
20./	Csákó Imre Szt.László u.46.	" 59917
21./	Szabó József K.u.mér . . lo.	" 61485
22./	Fehér István Felsőszentkut 1345	" 34222
23./	Nagy Gábor József Kóvária u. 26.	" 62622
24./	Földi János Juszát Gyula u. 12.	" 70017
25./	Vakuly József tanya 27	" 65462
26./	Dongó Ferencz Ringhegy 57	" 84215
27./	Fásztör László Holló L.u.25.	" 72001
28./	Nagy Ferencz Dajka u. 35	" 74236
29./	Tóth László Rothemannre 56.	" 79528
30./	Jókai Ferencz Tanya 1158	" 79582
31./	Katona Imre Teleki u. 18.	" 79582
32./	Berta István Irányi u.8.	" 80706
33./	xxxxxxx Varga István Fjakab 202.	" 77705
34./	Csávics Imre tanya 1051.	" 79960
35./	Seres István Bepien u.10.	" 83861
36./	Főszáros xxxx Sándor Lehel 16.	" 86623
37./	Milics András Békény u. 17.	" 83226
38./	Csávics József Temevár u.12.	" 33209
39./	Binkó Antal tanya 196.	" "
40./	Mogyoró Vilmos Lányai u.20.	" 30897.
41./	Tóth Imre tanya 1195.	" 86757
42./	Dense János Fglambos 120.	" 83398
43./	Drozdiák Ferencz Madassy u.8.	" 31514.
44./	Csákó Daxó Besterhágy u. 47.	" 37444
45./	Fásztör Lajos Mikszáth K.u. 18.	" 45154
46./	xxxxxxxxxxx Feszte Jenő Csávics u.277	" 50692
47./	Föld Mihály Föld u. 16.	" 51573
48./	Kóvics János Attila u.23.	" 46568
49./	Feragi Ferencz II. Nyomás 5.	" 49370
50./	Bezsényi András Zsáné u. 16.	" 25279
51./	Hajdúvári Béla Mútor u.27.	" 55364
52./	Váznagyó Béla Lehel u.27.	" 65322

Kiskunfélegyháza, 1947. október 10.

20932

Alulírott Kiskunfélegyháza járási hivatala nevében, - ugyanis mint a Magyar Vöröskereszt Fiók elnöke, - igazságot, hogy a fentnevezett hadifoglyok orosz fogságból tértek hazra, szegénysorsuk és ruhá segélyre jogosultakról rászorulóknak rászorulóknak. 1947. október 10.

19. sz. kép. Kimutatás ruhasegélyre jogosult volt hadifoglyokról, 1947. október 10. Forrás: MNL BKML V. 175. b. 859/1948.

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye
szociális felügyelője

Szám: 561/1948. sz.f.

Tárgy: Hadifoglyok részére ruhanemű juttatás.

Valamennyi n. város Polgármesterének, járás Főjegyzőjének városi és járási szociális titkárnak.

A Népjóléti Ministerium 64.075/1948.I/2. o.Cs.sz.alatt a hazatért hadifoglyok, illetve hozzátartozók részére ruhaneműt utalt ki. Ezen adomány a hazatért hadifoglyok számára alapul vételével arányosan osztottam fel és városra számára a következőket utalom ki:

férfi felsőkabát	3 drb.	alsónadrág	7 drb.	női kabát	2 drb.
köpeny	8 "	ing	12 "	" ruha	4 "
zokni	12 "	mellény	1 "	" szoknya	1 "
nadrág	9 "	pullover	2 "	" bluz	12 "
szokni	10 "	sapka	3 "	" pullover	4 "
sál	1 "			" cipő	3 pár

A községeknek járó adományokat a járás székhelyén kell biztonságos helyen tárolni, mert az érdekeltektől hadifoglyok a járás székhelyén kell átvegyék a kiutalt adományt.

A szétosztást megelőzően minden egyes kérelmet elbírálásnál környezettanulmányt kell felvenni és azt a kérelemmel együtt a községek és n. városok illetékes szociálpolitikai bizottságához kell bejelentéssel végeztetve benyújtani. Az egyéni juttatás fölött a szociálpolitikai bizottság joggyűlönyvi határozattal dönt. A határozatot a szociális titkár hajtja végre, illetve ő benyújtja le a kiosztást tehát a határozatot neki kell megküldeni.

" - Az igény jogosságát megállapításánál csak azok a hazatért hadifoglyok jöhetnek tekintetbe, akik 1947. év folyamán tértek haza a Szovjet Unió területéről. A besorozott környezettanulmány alapján a juttatásra leginkább besorozottak látszanak és a hadifogly igazolvány szerint azidőig nem részesültek. "

A kiutalásra kerülő ruhanemű között női ruhanemű is van. Ezeket az 1947. év folyamán hazatért hadifoglyok hozzátartozói között kell szétosztani, igény jogosságuknak és besorozottságuknak a fenti módon való megállapítása után. Minden adományt a kottás juttatás elkerülése érdekében a hadifogly igazolványra fel kell jegyezni.

A kiutalás alkalmával készült névjegyzékek a kiadott ruhanemű átvételét minden egyes esetben az átvéveő sajátkező aláírásával köteles nyugtázni. A szóbanlévő névjegyzékek az egyébként szükségesnek látszó adatokon kívül a következőképp kell felvázolni: A juttatásban részesülő neve, anyja neve, lakhelye, hadifogly igazolványának száma. és kotta. Továbbá, amelyben női hozzátartozója részére lesz női ruha kiutalva a rokonsági fok is megjelölendő. Ítvételi elismervényeket tartalmazó névjegyzékeket a kiosztás befejezése után a vármegyei szociális Felügyelőséghez kell 3 napon belül megküldeni.

Minden járás és város külön értesítést kap a vármegyei szociális felügyelőségétől, hogy mikor vegye át a részére kiutalt mennyiséget, vagy mikor lesz az a szociális felügyelőség által odaszállítva.

Egyben időközönként kintok drb. kérelmet, amely ruhanemű juttatás iránti ide érkezett be. Ezen kérelmeket elbírálásra a szociálpolitikai bizottság alá kell terjeszteni és kérelmezőket a döntésről nemleges esetben is értesíteni kell írásban.

Budapest, 1948. április hó

A kiadomány hitelesül:

szoc. titkár

Merkó Hilda
/Merkó Hilda/
szoc. felügyelő.

20. sz. kép Hadifoglyok részére ruhanemű juttatás, 1948. április. Forrás: MNL BKML V. 175. b. 859/1948.

Rendkívül fontos cél volt a hazatérő hadifoglyok társadalomba való visszailleszkedésének elősegítése is, amelyet minden egyes településen a Volt Hadifoglyok Bajtársi Szövetsége koordinált. Kiskunfélegyházán 1947. október 12-én tartotta meg alakuló ülését a szövetség Kiskunfélegyházi Csoportja,¹⁸⁵ amely 1947. október 17-én 1000 forint gyorssegélyt kért a várostól, „a meginduláshoz szükséges legszükségesebb anyagi eszközök (helységbérlet, bútorzat, irodai eszközök stb.) beszerzéséhez.”

A csoport székhelye ideiglenesen a Kossuth Lajos és Ady Endre utca sarkán működött Nagy László féle vendéglő volt. Itt béreltek egy külön helyiséget, ahol az ügyfelek fogadása és az ügyintézés zajlott, egészen 1948. november 30-ig, amikor a csoport díszközgyűlésen kimondta önkéntes feloszlását. A feloszlással egy időben a tagság átlépett a Szabadságharcos Szövetségbe.

21. sz. kép. „A 3 éves tervért küzd a Volt Hadifoglyok Bajtársi Szövetsége!” A hazatért hadifoglyok számára készített tájékoztató füzet címlapja. Forrás: Varga Zoltán magángyűjtő

¹⁸⁵ A megalakulástól a megszüntetésig a helyi csoport vezetősége az alábbi tagokból állt. Elnök: Zarándi József gimnáziumi tanár, Alelnök: Csuka László, Titkár: Döme Tibor dohánygyári tisztviselő, Pénztárnok: Szabó Balázs, Ellenőr: Parádi Imre földmunkás.

Míg 1947-ben mind az állam mind a városok és az egyszerű állampolgárok részéről nagy volt a hazafias lelkesedés és a segítségnyújtásra való hajlandóság a volt hadifoglyok irányában, addig az 1948. évi teljes kommunista hatalomátvétel után a hazatértekről közel 50 évre mintegy megfeledeztek, sérelmeikről nem beszélhettek, szenvedéseikért sem erkölcsi sem anyagi kárpótlást nem kaptak.

Jelen kötetünk azonban próbát tett arra, hogy a Gulág Emlékév keretében folytatott kutatásaink által valamit visszaadjunk azoknak a családoknak, akiknek hozzátartozói elszenvedték a Sztálini diktatúra minden negatívumát, egyúttal megadva a méltó emlékezés lehetőségét mindazoknak, akiknek félegyházi illetőségű családtagjaik még ma is jeltelen sírokban nyugszanak valahol a Szovjetunió területén.

Bízunk abban, hogy a kutatás eredményeként a következőkben olvasható személyes életutak tanulságaival, illetve a kutatás egyik jelentős eredményeként elkészült adatbázis közlésével sokak számára lehetőséget teremtünk arra, hogy hetvenkét évvel a háború befejezését követően – végre méltó helyre kerülhessenek az emlékezés virágai.

VI. Egyéni sorsok

VI. 1. Csányi József (Kiskunfélegyháza 1922. július 9. -)

fotó: Kis László

Az életút

1922. július 9-én született Kiskunfélegyházán. Szegény családban nőtt fel, 6 testvére született. 11 éves korától éves cselédként dolgozott, kéthetente járt haza tisztálkodni. 19 évesen válhatott teljesen önállóvá, fejős gulyásnak szegődött Csongrád mellé, ahol 60 állatot gondozott.

1943. október 1. forrás: családi archívum

Cselédként, 1942. forrás: családi archívum

21 éves korában 1943. októberében behívták sorkatonai szolgálatra, Kiskunfélegyházára. A 3 hónapos alapképzés után Kecskemétre vezényelték távírdász tanfolyamra, ahol szavai szerint „morzét oktattak”. Mivel csak 4 elemi iskolát végzett, nehezen indult a tanulás, de az írni is alig tudó Csányi József végül kimagasló eredménnyel végezte el a tanfolyamot.

*Csányi József
egysége kiképzé-
sen, éleslövészet
a gátéri lőtérén,
1943. forrás: csalá-
di archívum*

A fogságba esés

1944 augusztusában Szolyvára került a frontra. Egy hónap múlva visszavonultak a magyar határra, ahol a szovjet csapatok a hátukba kerültek és állásaik elhagyására kényszerítették őket. Visszavonulás közben Ungvárig jutottak, ahol napokig a város körüli erdőkben bolyongtak. A szovjetek bekerítéséből 26-an végül mégis kijutottak. Két parancsnok volt, egy tizedes és egy őrmester. A tizedes 10 emberrel tovább menekült, további sorsuk ismeretlen, az őrmester 16 emberrel, köztük Csányi Józseffel Szolyvára vonult és feladta magát.

A szovjetek azt híresztelték, hogy aki önként leteszi a fegyvert, az hazamehet, de végül 1944-45 telén 40 000 fogoly került a szolyvai táborba. Hazamenetel helyett dolgozniuk kellett; hidakat építettek a környékbeli folyókon vagy fakitermelést végeztek. Embertelen körülmények uralkodtak, az élelmezés, a higiénia és az egészségügy gyakorlatilag a nullával volt egyenlő, mindennapos volt a foglyok között a halálozás a kemény fizikai munka és az éhezés miatt.

A kegyetlen bánásmódot Csányi József példája is megerősítette, hisz egy híd építésénél beleesett a Latorca folyóba és komolyan megbetegedett, de nem engedték haza. Egy év múlva, 1945-ben elindították őket a Szovjetunióba. 9 napig gyalogoltak a hóban, majd vonatra tették őket. A szerelvény 15 napig ment velük, ez

alatt naponta egy marék száraz kenyeret és egy kulacs vizet kaptak ellátmányként.

A Szovjetunióban

A Grúziában a Kaukázusban lévő új fogolytáborukban 2000 embert zsúfoltak össze. Az érkezéskor mindenüket elvették.

Lágerkörülmények

A táborban napi 60 dkg barna kenyeret és szárított halat, főtt ételként csalán levest és akácfa virággal ízesített kását adtak. Aki nem teljesített jól a munkában, annak az adagját csökkentették büntetésként.

Kemény fizikai munkát végeztek velük a hegyek között, vasutat építettek, követ bányásztak, erdőt irtottak. Csányi József jól bírta a kemény munkát annak ellenére, hogy tüdőbeteg és maláriás volt. Gyógyszerek nem voltak a tábor kórházában. *„Mi csak jó szóval tudunk gyógyítani, mert csak ez áll rendelkezésünkre.”* - mondta neki az őt kezelő orvos. A betegek vagy maguktól meggyógyultak, vagy a helyszínen életüket veszítették.

Egészségi állapota miatt könnyebb munkára osztották be. Egy bolgárkertészetben dolgozott, ahol zöldséget, gyümölcsöt, kukoricát ehetett, így olyannyira felerősödött, hogy visszarendelték a vasútépítéshez.

A hazaút

1947. augusztus 20-án tudta meg a hírt, hogy hazajöhet. A romániai Foksány-i táborba szállították a felszabadított hadifoglyokat, ahová 19 napi utazás után érkeztek meg. Az SS katonákat itt kiszűrték közülük és visszavitték őket a munkatáborba. Csányi József innen Debrecenbe, a leszerelő helyre került, ahol három napig tartózkodott. Itt magyar orvosok alapos vizsgálatát követően tudta meg, hogy tüdőbeteg, amelyet a hazaérkezés után, itthon Kiskunfélegyházán kezeltek ki. Debrecenből vonattal érkezett haza, ahol édesanyja várta.

Csányi József igazolvása a hadifogságról,
forrás: családi archívum

Csányi József katonakönyvének oldala, forrás:
családi archívum

Az iratait – a katonakönyvet és személyi igazolványát – is itt-hon kapta már vissza, azok átadásakor figyelmeztették, a történekről ne beszéljen senkinek, nehogy visszakerüljön.

2016-ban mert először szabadon nyilatkozni a megélt eseményekről.

Élete rendeződött, 1949. október 29-én megnősült, három gyermeke született. További életében is nehéz munkákat végzett, pásztorokodott és építkezéseken dolgozott, többek között a tököli reptér építésén is.

A mai napig tevékenyen éli életét, Magyarországot sohasem hagyná el, még ha újra fiatal lenne, akkor sem.

Csányi József és felesége esküvői képe,
forrás: családi archívum

VI. 2. Gavenda Ferenc (1922. február 1. Kiskunfélegyháza -)

Gavenda Ferenc, 2017 február, fotó: Kis László

Az életút

1922. február 1-én született Kiskunfélegyházán egy földműves család hatodik gyermekeként. A szülők 30 hold földet béreltek, ezen gazdálkodtak, majd az édesapa – testvéreitől - megvásárolt egy 200 négyszögöl nagyságú telket a Károlyi utcában, 4000 aranykoronáért. Itt építették föl házukat 1910-ben. Korán árvaságra került édesapja halála miatt.

A család igen szerény körülmények között élt, az édesanyja öt gyermeket nevelt egyedül - mivel az egyik gyermek meghalt. Sokszor nem volt elég ennivalójuk, édesanyjuk varrta a ruhájukat.

Gavenda Ferenc 1937-ben állt be tanulónak. Három évig inas-ként, majd ezt követően négy évig segédként dolgozott, így szerezte meg mesterlevelét.

A katonaság

Gavenda Ferenc bevonuláskor készült arcképe, forrás: családi archívum

1943. október 4-én Kiskunfélegyházára kellett bevonulnia katonának. Mivel nem tudott írni, Horváth György - a Legényegyesület vezetője - segítette a kérelem megírásában, amelyben kérelmezte, hogy egyedüli családfenntartóként ne kelljen bevonulnia. Kérelmét elfogadták és 1943. decemberében leszerelték, mesterét viszont elvitték katonának, akinek iparát tovább folytatta.

Gavenda Ferenc egysége kiképzésen, éleslövészet után Gátéron, 1943, forrás: családi archívum

A Tarjányi keresztnél, forrás: családi archívum

A Legényegyesületből négyen - 1944. augusztusában - Erdélybe mentek kirándulni, ekkor bejárták az „1000 éves határt”. Hazaérve ismét a behívó várta, az újból benyújtott kérelmet ekkor már nem fogadták el. A 7. gyalogezred 3. zászlóaljába vonult be Kiskunfélegyházára. Szeged - Szabadka - Újvidéken keresztül érkeztek Délvidékre. Dunacsépen, Dunagáloson és Petrócön kezdődött a kiképzésük, de már az angol gépek ekkor bombázták területüket.

1944. október 15-én azt a jelzést kapták, hogy Horthy bejelentette a proklamációt, vége a háborúnak. Ők ekkor még támadásra készültek, mert az orosz seregek Mindszentnél áttörtek a Tiszán és előre nyomultak Kistelek felé, ahol el akarták zárni a szegedi ma-

gyar csapatok utánpótlását. Ez azonban nem sikerült, mert a magyar katonák visszaszorították őket a Tiszán túlra, Mindszentre.

Labdarúgó csapattal a Fürdő szállónál, 1942, forrás: családi archívum

Menekülés a fogság elől

Gavenda Ferenc csapata Sövényházán várakozott. Másnap reggel megtámadták az oroszokat, több mint száz foglyot ejtettek. Zászlóaljuk egyesült egy német SS alakulattal és egy héten belül újra Mindszentnél harcoltak, ám az ottani csapatok magukra hagyták őket. 1944. október 18-án kaptak Pestről segítséget, akikkel Gavenda Ferenc Czákó József tizedessel (későbbi polgármester) vette fel a kapcsolatot. Visszaérve azonban az egyesült orosz és román egységek csapdájába estek. A románok magyarul szölongatták őket, és csak a közelükbe érve látták meg ruházatukat, ekkor eszméltek rá a csapdára. Ketten nem szálltak szembe ötven román fegyveressel, megadták magukat. A román tiszt elmondta nekik, hogy a gyűjtőtáborba fognak kerülni. Amikor elindult volna a menet, a megérkező pestiek löni kezdtek, és a nagy kavarodásban Gavenda Ferenc és társa kijutottak a szeged felé vezető vasútvonalra.

Elhatározták, hogy gyalog hazajönnek Félegyházára. Kistelekről éjjel érkeztek meg, édesanyja nagy örömeire.

1945. januárban ismét besorozták, sok más emberrel együtt, de már nem vitték el őket harcolni, mert a háború befejeződött.

Kiskunfélegyháza szovjet kézre került

1944. október 24-én a szovjetek elfoglalták Félegyházát. A városban egy hónapig megszálló csapatok állomásoztak. Felderítették, hol van üres ház, hol lehet a katonákat elszállásolni. Fosztogattak, erőszakoskodtak, nagy pusztítást végeztek. Az emberek a bombázás és a katonák elől is földbunkerekbe bújtak el. Az alpári úti repülőtér rendbetételére munkásokat rendeltek ki, ezért az oroszok munkásokat „toboroztak”. Egy alkalommal őt is elvitték dolgozni, 30-40 emberrel egyengettették a területet.

1945 után befejezte az általános iskolát, majd a szakmát is - Budapesten - szakiskolában tanulta tovább, Kulcsár Lajos szabómester keze alatt. Biciklivel járt fel Budapestre, hogy szakmailag tudja képezni magát. 1950-ben megnősült, két leánya született.

*Gavenda Ferenc és felesége 1950-ben,
forrás: családi archívum*

Értékrendje

Legfontosabb emberi értékének a vallásosságát, erkölcsi tartását tartja, és ezt üzeni a mai fiataloknak, a mai társadalomnak is.

„A legfőbb erő az erkölcs, a közösség összetartása.” Jelszavai: akarat, fegyelem, tartás.

**VI. 3. Radványi Istvánné (Fischer Ilona) 1927. november 24.,
Mérk-Vállaj (Szabolcs-Szatmár Bereg)**

Mérk Vállajról Jász-
szentlászlóra

„Istennek különös ke-
gyelme van rajtunk. Engem
végig kísért az életemen...”

*Radványi Istvánné Fenyves (Fischer)
Ilona 2017. februárban, fotó: Kis
László*

Az interjú

„Mérk-Vállajon születtem Szabolcs-Szatmár megyében 1927. november 24-én. 90 éves leszek. Az édesapám kovácsmester volt, akár a nagyapám és a három fiútestvérem is. Édesanyám meghalt, majd édesapám újra nősült és mostohaanyám lett.

Amikor az oroszok bejöttek, a falu-
ban [Mérk-Vállaj] nem volt semmi féle
harc, csak úgy jöttek az egyik napon, 1944
őszén.”

*Radványi Istvánné Fenyves (Fischer) Ilona az 1940-es
években, forrás: családi archívum*

Visznek „malenkij robotra”...

„Minket úgy vittek el, hogy először becsalogatták az embereket az iskolába a szovjetekkel érkezett magyarul tudó emberek, hogy különféle dolgokat osztanak. Becsapták az embereket. Abban az időben nem lehetett sőt meg cipőtalpat kapni. Minden utcába küldtek valakit, aki fellármázta az utcát, hogy gyorsan menjenek a megrendelt holmikért. Aki az iskolába bement, az onnan ki már nem jöhetett, mert a lovas katonák körül fogták és tovább senki nem mehetett ki. A mostoha anyám is elment az iskolába, őt is ott fogták a szovjet katonák. Odaálltam a kapuban álló katonához és elmondtam, hogy mit akarok. Odahívták az anyámat, akit a katona a háta mögött kiengedett, engem meg maga előtt betessékelt.”

Radványi Istváné nevelő anyja, akit kiváltott a fogságból, forrás: családi archívum

A bevagonírozás

„1945. január 6-án vagoníroztak be bennünket, majd 18 napig utaztunk, de csak éjjel, mert akkor szabad volt a pálya. Végig marhavagonban utaztunk, olyan 15-en voltunk egy vagonban. Artinovkának hívták a falut, valahol Ukrajnában van, ott volt a láger. Utána, amikor odaértünk egy olyan laktanyába kerültünk, hogy nem is volt laktanya épület, hanem egy bérház. Nem volt se ajtó, se ablak, semmi az égvilágon, a cementlapon kellett feküdni. Olyan hideg volt, hogy borzalom, de beteg senki nem lett. Nem vették el a civil ruhát, csak elfogyott, elfoszlott rajtunk. Később nadrágban meg zakóban voltunk, rab egyenruhában.”

A tábori körülmények

„Egy WC volt a táborban, mindenkinek egy nagy gödörbe kellett a dolgát végeznie, lécek voltak rajta és oda kellett menni. Borzalmas volt. Nem is szeretek róla beszélni. Ott a lágerben csak nők

voltunk, az örök is nők voltak. Olyan nők, akiket megbüntettek valahol és ezek vigyáztak miránk és azok mondták meg, hogy hogyan kell lopni. Nem voltak ágyak, utána priccset csináltak, de nem járt hozzá se takaró se semmi csak deszka. Akinek pokróca volt azt odaszegeltük az ablakra, ameddig nylonnal meg nem csinálták, meg jó sokára üveggel is. 1400-an voltunk a lágerben, mind „Malenkij robotra” hoztak el bennünket.

Radwányi Istvánné Fenyoes Ilona (középen) unokatestvéreivel, a kép a fogságban készült, forrás: családi archívum

Az első unokatestvérem halt meg legelőször közülünk. Az oroszok megmutatták, hogy hogyan kell lopni, hogy tudjunk enni, mert enni való az nem volt. Hárman elmentek ennivalót lopni, köztük az unokatestvérem is. Nagyon rossz idő lett, nagy jégeső volt, és az unokatestvérem fejét megütötte a jég, eszméletlen lett. Egy darabig cipelték a többiek, de sokáig nem bírták, mert ők is soványak voltak. Mindenki egy liter kukoricát tudott cipelni, ez volt a napi adagja úgy, hogy ezért elmentek éjjel akár 15 km-re, ahol tudtak szerezni élelmet. Ha valaki éhen halt, megvárták, míg 10-11 halott összejött és egy gödörbe tették és temették el. Se víz, se tisztálkodási lehetőség nem volt. A főzéshez lajttal hozták a vizet. Mindennap vagy káposztalevest vagy uborkalevest kaptunk, utána meg búza volt hántolva, ha jutott volna. A napi kenyéradag egy napra fél kiló, amikor volt, de sokszor napokig nem kaptunk. Hal az volt, azt hordószámra hozták, de olyan sós volt, hogy nem tudtuk megenni, mert megdagadtunk tőle. A sós ételre inni kellett volna, de az se volt.

Dolgoznunk kellett, leginkább törmeléket eltakarítani, amit a németek lebombáztak. Újja kellett építeni mindent, vagonra pakolták a bontott anyagot.

Hideg volt. Hidegebb volt, mint Magyarországon, annyira, hogy meg volt repedve a föld. Én maláriás lettem, megcsípett valamilyen szúnyog és délben rázott a hideg. Nem csináltak velem semmit, nem orvosolták és egyszer csak elmúlt. Nem is volt ott kórház, egyetlen nővért sem láttunk. Adtak viszont olyan gyógyszer, amitől nem volt senkinek sem menstruációja és amikor hazajöttünk az első gyereke mindenkinek meghalt. Nekem is.

A munkánkért semmiféle fizetés nem volt, egy fillér sem. Többen olyan helyen dolgoztak, ahol ásványokból cinket égettek, olvasztottak. Azok annyival többet kaptak, hogy egy kilós kenyér járt nekik, míg a többieknek csak fél kiló. Nem is tudtuk mikor milyen ünnep van, azt sem tudtuk melyik nap van a naptárban. Templomba nem mehettünk, pedig vallásosak voltunk szinte kivétel nélkül. Volt alkalmunk arra, hogy magunk között imádkozzunk. Amikor vége volt a munkának hazamentünk a barakkba tetvezni. Poloska is volt, de engem az nem szeretett. Az egyik társunkat viszont annyira szerették a poloskák, hogy beletették egy zsákba és a nyakánál elkötöttük. A poloskák a nyaknál voltak körbe gyűlve a zsák szájánál, ahonnan az egyik rabtárs levette és megölte őket.

Tulajdonképpen azért is voltak ezek ilyen engedelmesekek velünk, mert majd a végén rájöttünk, hogy azt akarták, hogy ott maradjunk. Mindenkit behívtak sorban egy irodába, hogy az ottmaradásra rábeszéljék, de egyetlen egy sem maradt ott közülünk. Házat, földet mindent adtak volna, csak maradjunk, de nem maradtunk.”

Hazaindulás

„Egy napon egy magyar tiszt jött és mondta, hogy holnap reggel a Szatmár megyeieknek nem kell kimenni dolgozni, de nem hittük el, hogy hazahoznak. Azt hittük, hogy átráznak, hogy ő sem magyar, a tiszt, aki jött, mert mindig félre beszéltek, becsaptak bennünket. Kivittek minket az állomáshoz és bevagonyíroztak marhavagonokba. Két tiszt jött és két-két katonát tettek a vagonokhoz,

hogy ne bántsanak minket és úgy szépen hazahoztak bennünket, ahogyan elvittek.

Hazafelé rövidebbnek éreztük az utat. Akkor hittük el, hogy hazaértünk, mikor hallottuk, hogy a vasutasok magyarul beszéltek. Amikor megállt a vonat és kinyitották a vagonot mi akkor kiugráltunk, az egyik a földet csókolta a másik a vasutast, csak hogy végre már magyar szót hallunk. Ez Máramarosszigeten volt, onnan vittek bennünket Debrecenbe és utána mindenki ment haza. Mikor leszálltunk, mindenki kapott 20 forintot és akkor így azzal haza tudtunk menni. Először szőlőt vettünk belőle, éppen érett. Két évig és kilenc hónapig voltam kényszermunkán. Szeptemberben értünk haza, végül busszal mentünk Debrecenből a falunkba. Mindenki a templom előtt állt, mikor leszálltunk a buszról, mindenki bejött velünk a templomba.

Radoányi Istvánne, született Fischer Ilona a riport készítésekor, fotó: Kis László

*„Ez a vonat fel van virágozva
Az elrabolt magyar lányok számára
Viszik őket nagy Oroszországba.
Be van ez a marha kupé zárva,
Magyar kislány sírva néz ki rajta.
Siratja a faluját, jó szüleit, testvérét és rokonát,
És a harang visszahívó halk szavát.
Magyar kislány ne sírasd a könnyed
A hazáért szenvedni kell néked.
Szenvedünk mi szívesen, szép hazánkért örömet türelmesen
Csak még egyszer hazamenjünk innen.”*

VI. 4. Héjjas István (1920 - 2008)

Héjjas István az 1990-es években, forrás: Kiskun Múzeum

Életútja

Héjjas István 1920. november 19-én született Kiskunfélegyházán. Nyolcan voltak testvérek, szülei négy fiú és négy leánygyermeket neveltek igen szerény körülmények között.

Héjjas István Salabakter szerepében egy ipartestületi előadásán, 1930-as évek, forrás: Kiskun Múzeum

Frontra induló katonák a kiskunfélegyházi vasútállomáson, forrás: Brunner László gyűjteménye

Héjjas István Kiskunfélegyházán végezte iskoláit, aktívan vett részt az Ipartestület kulturális életében. A háborút végig harcolta, majd orosz fogságba esett és hadifogolytáborba került. Élete legszörnyűbb napjáról visszaemlékezéséből szerezhethetünk tudomást: „Amikor a szögesdrótozott vagonokban voltunk bezárva a szerelvényünk a városon (Kiskunfélegyháza) haladt át és meg is állt néhány percre. Az egyik vasutas barátom itt hozta tudomásomra, hogy édesapámat azért lőtték le, mert védte a lányokat. Az akkor 55 éves, nyolc gyermeket nevelő édesapámnak a saját lakásán így kellett meghalnia. Édesanyám itt maradt még három neveletlen kisgyermekkel, támasz nélkül, ugyanis a három nővéremnek férjei mind katonák voltak valahol távol. „

A fogságból hazaérkezve megnősült. A munka mellett folytatta a színjátszó csoportbeli tevékenységét. 1948-ban fogtechnikusi mestervizsgát tett, és saját laboratóriumot nyitott. Két gyermeke született.

Alapító tagja volt az 1987-ben létrejött Közművelődési Egyesületnek. A 90-es évektől kiterjedt közéleti tevékenységet végzett, többek között a Frontharcosok Szövetségének helyi vezetője volt. Tevékenységét több helyi és megyei díjjal ismerték el. 2008-ban hunyt el.

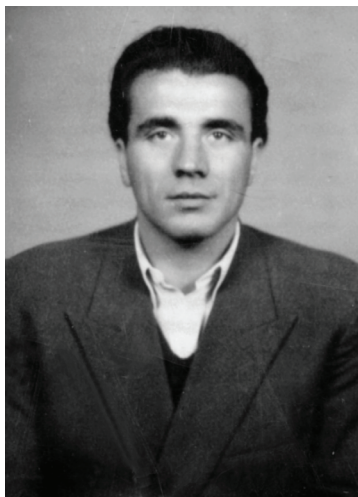
VI. 5. Vitéz Görög János (1925-2005)

Az életút

Vitéz Görög János Kiskunfélegyházán született 1925. január 16-án. Szülei földművesek voltak, három fiúgyermekük született. Erkölcsös, szigorú nevelésben részesítették a gyermekeket.

v.Görög János az 1940-es években, forrás: családi archívum

A kor követelményeinek megfelelően a fiúknak a levante mozgalomban kellett részt venniük, a különféle ismeretek mellett katonai jellegű kiképzést is kaptak.

Levente kiképzés a kiskunfélegyházi lövöldénél, forrás: Kis László gyűjteménye

A szovjet front közeledtével – 1944 folyamán – a leventéket is besorozták a védekező seregtestekhez, így került vitéz Görög János is a Budapestet védő csapatokhoz. A harcok során a leventék látták el utánpótlással a hadtestet, lőszert, gránátokat és élelmiszereket szállítottak az első vonalakba. Vitéz Görög János a budapesti erőd védelmében a visszaszoruló csapatokkal együtt a budai várba került, itt érte meg a kitörést és esett fogságba.

Fogságban

Igen sanyarú körülmények között négy és fél évig dolgozott kényszermunkán a Szovjetunió területén. Munkára kényszerítették többek között Moszkva újjáépítésénél és a Kaukázus hegyei között is.

Hazatérés után

A Szovjetunióból hazatérve másfél évig még katonaként szolgált, leszerelését követően - kisgazdapárti tagsága miatt - a recski munkatáborba került. Szabadulása után többet politikai tevékenységet nem folytatott.

A recski fogolytábor bejárata, forrás: internet

1955-ben megnősült, két gyermeke született. Élete során szenvedélyesen gyűjtötte a régi motorkerékpárokat, párját ritkító gyűjteményre szert téve. 2005-ben hunyt el, a kiskunfélegyházi Felső temetőben helyezték örök nyugalomra.

VI. 6. id. Barna Sándor (1919. október 14. – 2016. szeptember 28.)

Beszélgetés Barna Sándorral a szovjet fogolytáborban elszenvedett időkről

id. Barna Sándor bevonulás előtt készült portréja, forrás: Barna Sándor hagyatéka

Barna Sándor 1919. október 4-én született Tiszaújfalun. 1926-tól a községben járt elemi iskolába. Akkoriban a hat osztály volt a

kötelező, de őt már hatodik osztályba nem engedték, mert nővére korán férjhez ment, elkerült otthonról és dolgoznia kellett a családi gazdaságban. Többek között aratnia kellett kézzel, ami nagyon nehéz munka volt. Mindenképpen szeretett volna tanulni valamit, de akkor még az inasnak fizetnie kellett azért, hogy betanítsák, de őt elemeivel ez sem volt lehetséges. Akkor alakult meg a Zárda Tiszaújfalun és egy ott tanító apáca, Mezei Ágnes készítette fel a hatodik elemire több mint fél év alatt. A faluban vizsgázott le három elnök előtt. Így lett bizonyítványa és így lehetett ipari tanuló. Az édesapja mindenképpen meg akarta akadályozni, hogy Sanyi bácsi iparos legyen, mert ahhoz nagyon sok tőke kellett. Egyedül a fodrász szakma jöhetett szóba, mert ahhoz elég volt egy táska pár szerszámmal. Így Alpáron letöltött egy hónap próbaidőt egy fodrásznál, de olyan magas összegű hozzájárulást kért a betanítatásért, hogy az édesapja nem engedte, hogy ott maradjon, hanem volt Tiszaújfalun egy másik fodrász, aki akkor építette a házát és elvállalta Sanyi bácsit úgy, hogy fizetnie sem kellett, ellenben segített az építkezésen is és három év helyett három és fél évig maradt nála.

Csoportkép a félégyházi Öreglaktanya udvarán az 1940-es években, forrás: Jászszenzlászló anno

A Levente mozgalom és katonaság

Amikor valaki elvégezte a hat osztályt, minden héten négy óra időtartamra köteles volt „Leventére” járni, ahol elméleti és gyakorlati oktatás is történt. A gyakorlati oktatáson a gyalogsági fegyverekkel ismerkedtek, valamint a hadsereg szervezetét is tanulták, illetve sport játékokon vettek részt. 1938-ban óriási „Levente ünnepély” volt a járáson, ahol három érmet is nyert egyéni teljesítményével. A „leventéskedés” felkészítette a katonaságra a fiatalokat. Három fordulós volt a sorozás. Sanyi bácsi már az első vizsgálatnál alkalmas volt katonának. Mesélte, hogy le kellett vetközni meztelenre hölgyek társaságában, ami borzasztó érzés volt számára. Megvizsgálták őket testileg, szellemileg.

Amikor bevonult 1939. december 2-án Félégyházára, már a legelső nap átvizsgálták a katonákat a tetvesség elkerülésének okán. A román bevonulóknál gyakori volt ez az élösködő, és csak akkor mehetett be a szállásra a katona, ha előtte az úgynevezett fertőző szobában leszórtelenítették. Kerestek fodrászt a katonák között. Így Sanyi bácsi és egy alpári katonatársa fodrászok lettek mindjárt az első nap. Egész nap szórtelenítették lábtól a fejtetőig. A legtöbb bevonuló katona nagyon tetves volt. Karácsonykor kettőjüket - a lakhely közelsége és a tudáselőnyük miatt - hazaengedték két nap szabadságra. A szabadság után ismeretessé vált, kik azok, akiket tisztos iskolára szánnak, ami nem ugyan az, mint a tisztos iskola. Sanyi bácsi is köztük volt. A kiképzések azonnal meg is kezdődtek, igen keményen fogták őket. Ott aztán tényleg igazi katonának kellett lenni a tisztos jelölteknek!

Eközben megjött a mozgósítás Délvidékre, ami miatt abba kellett hagyni a tisztos iskolát, mert vonulni kellett.

Félégyházán egy zászlóalj volt, de ikresítették, hívtak be tartalékosokat és így két zászlóalj lett. A két zászlóalj elindult a megadott nap délutánján gyalog Kiskunmajsára. Aznap éjjel ott egy marhakarámban állomásoztak. Reggel Tompára indultak szintén gyalog. Pár perces pihenőkkel másnap reggel értek oda. Közben a teherszállító autók a sárban sokszor elakadtak és a gyalogosoknak kellett kitolniuk a sárból. Tompán egy nap pihenőt kaptak. Akkor volt alkalmuk kitakarítani fegyvereiket és rendbe tenni a ruházatukat.

Kép: Lőgyakorlat az 1940-es évek végén, forrás: Barna Sándor hagyatéka

Barna Sándor és alpári katonatársai a frontra indulás előtt a félégyházi Öreglaktanya udvarán, forrás: Barna Sándor hagyatéka

A pihenő nap utáni reggelen a sorakozónál ismertették Horthy Miklós felhívását, amiben az állt „Előre az ezeréves határig”. Előttük gyorsan mozgó alakulatok is voltak. Kerékpárosok, huszárok, gépkocsizók, tüzerek, akik előbb elindultak. Ők voltak a szemétsöprők, mert egy terület akkor van elfoglalva, ha a gyalogosok elfoglalják. Attól, hogy a gyorsan mozgó alakulatok odaérnek, attól az még nincs elfoglalva.

Amikor átmentek a határon a szétbomlott Jugoszláv hadsereggel találták szembe magukat. Mindenféle incidens nélkül barátságosan üdvözölték, köszöntötték egymást. A legtöbbjük magyarul beszélt. Így jutottak el egészen Pacsér nevű községig. Az egész napos gyaloglás után Sanyi bácsi szakaszának éjjel még ki kellett mennie a határba egy keresztút ellenőrzésre ami Pacsértól keletre volt kb. két kilométerre. Egész éjszaka ott kellett lenniük. Az volt a parancs, hogy ott senki se egyik irányba, se másik irányba nem mehet. Aki arra járt azt le kellett tartóztatnia a szakasznak. A sza-

kaszparancsnokuk Palásti Pál zászlós volt, aki az Újfalui vasútnál lévő iskolában volt tanító.

Másnap reggel húsvét vasárnap következett. Itt a keresztútnál volt egy kereszt, ahová az ünnep alkalmából mentek az emberek imádkozni. Ezeket az embereket mind le kellett tartoztatniuk a parancs miatt. A végén már többen lettek a letartóztatottak, mint a 33 tagú szakasz. Másnap reggel jöttek a kerékpáros hírvivők és közölték velük, hogy vonuljon be a szakasz Pacsérra és elengedhették a foglyokat. Amikor közeledtek Pacsérhoz elkezdtek löni rájuk. Egy hosszú utca vezetett be Pacsérra a templomig és látták, ahogy a templomtoronyban villognak a fegyverek. Egyszer csak eldördült egy ágyú és párszor eltalálták a templomtornyot. Aztán csend lett.

Sanyi bácsi elmondta, hogy tőlük mindent eltitkoltak, csak pár éve tudta meg, hogy akkor ott hat kecskeméti katonatársra halt meg. Innen is tovább mentek és Zsabja nevű községben kötöttek ki. Zsabján volt egy nagy tér, ahol két templom is volt egymás mellett. Két teljesen egyforma templom volt. Az egyik szerb templom, a másik magyar. A századuk egy sarki vendéglőben kapott szállást, ahol Sanyi bácsi Novák Imre nevű fodrász barátjával mondhatni egy fodrászüzletet nyitott a vendéglő tánctermeiben. Díjmentesen dolgoztak, de ki volt téve egy csajka és volt, aki dobott bele valamennyi pénzt. Novák Imre felfedezte, hogy van a téren egy cukrász. A cukrász alkalmazottja csajkával mérte nekik a fagyit fél áron. Ezen a helyen léptették elő Sanyi bácsit. Többen megkapták a rendfokozatot, őt szakaszvezetőnek léptették elő.

Egyszer csak parancsot kaptak, hogy vissza kell jönniük Félegyházára, mert egyszerre több embert behívnak katonának, akiket ki kellett képezni. Azt a parancsot kapta a szakaszparancsnok, hogy alakítson ki egy csapatot, akik a kiképzést végzik majd. Ebbe a kiképző keretbe Sanyi bácsi is beleesett. Így hát visszajött Félegyházára, bevonuló újoncokat kiképezni. Három hónapig ment a verkli, nagyon jó soruk volt. A hadnagyok után ők voltak a legnagyobb urak.

Ezt követően visszamentek Zsabjára, ahol egy nagy hadgyakorlat folyt egész Újvidékig. Éjszaka rendszerint egy nádasban aludtak. Akiket kiképzésre behívtak később a hadgyakorlat után leszerelték, de Sanyi bácsi szakasza maradt tovább. A tél folyamán ők is hazajöttek.

A következő évben - 1942-ben - megkezdődött a háború. 1942 áprilisának utolsó napjaiban indultak el a Donhoz és augusztus 10-e környékén ütköztek meg úgy Isten igazán az oroszokkal. Előtte csak a szétmaradozott csapatokkal kellett harcba szállni, akiket a németek az előrenyomulásuk után hagytak. A legtöbb esetben ezek a maradék csapatok ukránok voltak és gyorsan meg is adták magukat. Az ukrán katonák nagyszámban, csoportosan el-el szöktek.

Elmesélte, hogy a Donhoz való vonulásuk alkalmával nem volt olyan kilométer, amikor vagy jobbról vagy balról vagy mind két oldalt ne találkoztak volna kiegészített vagy összetört vagonokkal. Volt közöttük szlovák, orosz, német, lengyel, magyar. Ez a partizánok támadásai miatt volt. Az ő kocsijukat konkrétan nem érte partizán támadás, pedig több mint egy hónapig meneteltek a vonatsínek mellett a harctér irányába.

Gonel nevű városban vagonírozták ki őket. Több mint ezer km-t tettek meg gyalog. Mivel Sanyi bácsi lőszer tiszt volt ő a lőszerszállító járművek mellett ment, de felülni nem volt szabad a kocsira, csak amikor sötét volt és senki nem látta, olyankor lépett fel. Velük együtt meneteltek a zsidó munkásszázadok is. Az egységek kezdtek szétmaradozni. Volt velük orvos és pap is. Ha valakinek egészségügyi gondja – baja volt, azt az orvos megvizsgálta, mentő is vonult velük, amit az alpári Szlapát József vezetett, aki hősi halált halt később. Akinek az orvos megengedte, az egy-két napra felülhetett a mentőkocsira. Sanyi bácsi egyetlen napot sem ült rajta.

A Donnál

A Donnál Sanyi bácsi alakulata 1942. szeptember 9-én kezdte meg a támadást. Egy hosszú dűlő út vezetett be Urivba. Sanyi bácsit lerakták az út mellett a lőszerrel együtt. Hatalmas napraforgó tábla volt az út mindkét oldalán. Sanyi bácsinak az volt a dolga, hogy szétrakja a lőszeret és rejtse el a repülőgépek elől. Gazzal le kellett őket takarni. Mire ezt mind végrehajtotta, reggel lett. Az alakulatok eltűntek a napraforgóban. Reggel mikor felkelt a nap, 24 német repülő érkezett a légtérbe és elkezdte bombázni a falut. Sanyi bácsi talált egy a szovjet katonák által készített lövészgödrot

és ott meghúzta magát. Egész nap tartott a bombázás, hullottak a lövedékek. Délután csoportosan szaladtak a hadifogoly ukrán katonák. Hozták a saját sérültjeiket, sőt még magyar sérülteket is a foglyok hozták, vitték hátrafelé. Egész nap étlen szomjan volt mindenki.

Estefelé jött a faluból két csapat csendőr. Minden századnak volt egy-egy csendőre. A foglyokat hajtották kifelé. Sanyi bácsi mondta nekik, ha mennek visszafelé majd ő is velük megy megkeresni a századát, mert egész nap senki nem jött hozzá lőszerért pedig a fegyverek egyfolytában szóltak. Nem értette, hogy lehet ez. Aztán rájött, hogy a halott katonák lőszerait használták az életben maradtak. Amikor visszaértek hozzá a csendőrök és elindultak volna a faluba, támadás érte őket. Sanyi bácsi visszaugrott a lövészgödörbe, a helyére. Neki nem volt parancsa a harcra, de a csendőröknek igen, nekik menniük kellett. Amikor beesteledett a kétkerekű taligára rakott egy láda lőszer és elindult be a faluba egyedül. Szörnyű volt, amit útközben látott. Rengeteg halott embert és jajgató, hörgő sérültet.

Beért a faluba. Ott világos volt az égő tüzek miatt. Emberi hangot hallott és kiabálni kezdett. Egy kubik gödörben megbújt körülbelül tíz ember, azokat hallotta. Közülük kettő az ő századához tartozott. Kérdezte tőlük, hol van a század többi tagja. Azt mondták nem tudják valószínűleg meghaltak, nagyon szétverték őket. A falut futóárok vette körül és az árok mentén elindultak, hátha megtalálják a századparancsnokot vagy egy tisztet a századból. Az egyik bunkerből sírást hallottak. Az egyik társa szerbül beszólt és kaptak is választ oroszul. Kérték a síró embert jöjjön ki, de ő félt, hogyha ki jön, majd lelövik. Sanyi bácsiék mondták neki, hogy nem bántják, csak jöjjön ki, de ha nem jön ki kézi gránátot dobnak be a bunkerjába. Feltartott kézzel kijött egy fiatal fiú. Megkérdezték tőle hány éves. Azt mondta húsz, de szerintük fiatalabb volt. A fiú kérte őket, hogy vezessék a parancsnokság elé. Sanyi bácsiék mondták neki, hogy nem tudják, merre vannak a többiek. Aztán elindult az egyik irányba a fiú, nem tudják mi lett vele ezt követően.

Hiába mentek sokat, nem találtak senkit a századból. Sanyi bácsi elindult visszafelé a helyére a lőszerrekhez. Útközben találkozott egy emberrel, aki mászott az úton, nagyon csúnyán megsérült

a lába, kereste az elsősegélynyújtó helyet. Sanyi bácsi felsegítette a lőszeres taligára és elvitte a segélyhelyre. Az elsősegélynyújtó hely előtt körülbelül húszan álltak sorba sérültek. Sok mindent nem lehetett látni, mert sötét éjszaka volt. Egyszer csak egy repülő jelent meg. Megijedtek, hogy majd mindjárt dobja a bombát, de szerencsére ez nem bombázott. Letette a sérültet és visszaindult a helyére.

1942. november 6-án egész délután esett a hó és hóvihar volt. A futóárkokat tele hordta a szél hóval. Este Sanyi bácsi parancsot kapott a századparancsnoktól hogy mindenképpen szerezzen neki lőszeret és kézigránátot, mert másnap november hetedikén az oroszoknál nagy ünnep lesz. Ilyenkor felajánlásokat tesznek Sztálin elvtársnak a szovjet csapatok és ilyenkor nagyon veszélyesek. A századparancsnok a falu legveszélyesebb helyén tartózkodott. Sanyi bácsinak el kellett mennie egy másik század parancsnokhoz kérni tőle 50 db kézi gránátot és egy láda lőszeret. Hegyi Ferenc alpári honvéddal együtt elindultak. Nem vittek puskát, mondván, hogy úgy is végig a futóárkokban mennek. Ahogy elérték a falu szélét dróttakadályok voltak kiépítve. Végül is megszerezték a lőszeret és a kézigránátot és elindultak visszafelé. Támadás mégsem történt.

Sanyi bácsi szakaszát elhelyezték egy Koltóják nevű községbe. Védett helyen volt a dombok között. Előtte a németek ott nagyon jó téli állásokat építettek ki. A németeket átvezényelték Sztálingrádba és a kevés harcértékkel rendelkező katonákat, azaz Sanyi bácsi szakaszát vezényelték oda. 1943. január 12-én megindult a támadás Urivnál. Először azt gondolták, nem lesz nagyszabású támadás, de végül már két napja tartott. Nagy embertömegek érkeztek, megfagyott kezű sebesült orosz katonák, harckocsik. Nem tudták őket feltartóztatni. 1943. január 16-án értek oda Kortójákhoz. Sanyi bácsi egyedül volt a lőszerraktárban. A szolgálatvezetőt is ő helyettesítette, mert szabadságot kapott. Amikor észrevette, hogy baj van, átszaladt a szomszédos épületbe, ahol a konyha volt, ott főztek a katonákra. Az étel főtt, de nem látott egy lelket sem az épületben, csak ő volt egyedül. Megijedt, hogy mi történhetett. Addigra már egy pár bombát ledobtak arra a részre az oroszok. Gyorsan felkapta a szerelvényét és kiszaladt az első vonalba. Ott az első állások a domborulat tetején voltak. A géppuskás század bun-

kerjénál egy embert talált, aki halott volt, Varga Béla tiszakécskei katona. A domborulat szélénél jajgatást hallott, nem mert tovább menni. Várt egy kicsit majd látta, hogy a szemben lévő dombnál ameddig szem ellát emberek csúsznak le a domboldalon. Oroszok voltak.

Ott maradt egyedül a faluban. Mire visszaért a raktárhoz, akkor az oroszok már ott voltak. Mivel a zúzmara belepte, nem ismerték fel, hogy magyar vagy orosz katona és nem lőttek rá pedig csak 150 méterre volt tőlük. Az utcának háttal volt egy épület, aminek már a tetejét szétlőtték, lecsúszott róla a nád és a mögé bebújt. Volt nála kézigránát és lőszer bőven. Így hát elhatározta, hogy nem adja meg magát. Mínusz negyven fok volt. Tudta, ha elkapják, megkínozzák és lelövik, de nem adta fel magát. Miközben megbújt a nád alatt hallotta, hogy kiabálnak, zsidonganak, lövöldöznek az oroszok. Miközben gondolatban készült a halálra azt gondolta „Jaj Istenem mindjárt vége lesz” egyszer csak észrevette, hogy kezd alábbhagyni a zsidongás és a lárma távolodtak a hangok. Az oroszok mentek le az első vonalba a Don partjára. Bátorságot vett magán és előbújt gondolta most már menekülni kellene, de merre. Út nem volt, a földeket nem művelte senki mindenfelé méteres gaz, amit hó borított. Nehéz volt menni benne, mert minden hatodik lépésnél beszakadt a hó az ember alatt. Utóbb a menekülésben már kiverte a veríték is. Eldobta az összes felszerelését is csak a gránátot és a puskát tartotta meg. Így maradt ott Kádár Lajos Istentelenek című könyve is. A halálfélelem és a drukk annyira eltompította, hogy még az ételmet is eldobta. Csak pusztán az életére gondol az ember ilyenkor. Menekült tovább és egyszer csak embereket látott meg. Kiabáltak magyarul, hogy álljon meg. Megállt és látta, hogy a három magyar szakács. Négyen mentek tovább. Elértek oda, ahol a magyar tüzérek tábora volt, onnan lőtt a magyar tüzérség. Már kétszáz méterről kiabáltak, hogy le a puskát, úgy mehetnek csak tovább, mert nem tudták, hogy ellenség-e vagy magyarok. Beálltak a német tüzérek közé úgy vonultak be Oszjovoszkba. Az oroszok már itt is lőttek és itt-ott égett néhány ház.

Az utcákat járva nem találtak ismerőst. Az utcasarkoknál voltak irányítók, akiktől meg lehetett kérdezni, merre vannak az alakulatok. Sanyi bácsi is megkérdezte merre van az alakulata és meg is találta a századparancsnokot és kilenc bajtársát. A 109 katonából

kilencen maradtak. Egy régi iskola épületében állomásoztak. Eltelt fél óra, amikor is azt kiabálta valaki, hogy mindenki vonuljon le az udvarra. Egy százados és pár alacsonyabb rangú katonatiszt is jelen volt. A százados jelentette, hogy átveszi a parancsnokságot. Azon az úton, amelyiken jöttek most visszamennek, mert érkezni fognak még alakulatok és fel kell deríteni előttük az utat, nehogy oroszokba fussanak. A parancs értelmében visszamentek a megadott épülethez, ahol a tisztek bementek a melegedőbe. A biztonságáról senki sem gondoskodott. Az út egyik ágán megjelent egy csomó katona. Amikor harminc méterre voltak, kijött a százados és megkérdezte tőlük kik vagytok. Azok megszólaltak oroszul. Nagyon sokan voltak, de még is megijedtek a magyaroktól, pedig lőni sem tudtak volna és amerről jöttek arra visszavonultak. Egyszer csak jöttek azok a magyar alakulatok, akik miatt odamentek. Elvonultak előttük, jó hosszú menet volt. Az egyik katona, Bodor Ferenc azt javasolta Sanyi bácsinak, hogy menjenek ők is velük, mert a tiszteik nem törődnek velük itt. Így a menethez csatlakoztak. Alig haladtak el egy kilométert, óriási csetepaté volt a keresztződésben. Az előzőleg elszaladt oroszok támadtak.

Szemben a szovjetekkel

Bementek Oszjovoszkba, akkor már reggel volt. Kérdeztettek mindenkit hová menjenek, mit csináljanak, amikor egy magas rangú katonatiszt javaslatára követték a többieket. Volt olyan század, ahol tízen, húszan maradtak. Sanyi bácsi szakaszából ők ketten meneteltek. Majd délután megközelíttek egy völgyben egy falut, ahol szemből elkezdtek rájuk lőni. Sorra buktak fel az emberek. Lefeküdtek a földre. Volt ott két lovas szán. Az egyik ló összeesett a másik az aknák miatt remegett. Nem menekültek el, a következő pillanatban az a ló is összeesett. Legelől egy tüzér hadnagy volt. Mindenki feküdt a hóban. Azt kiabálta a hadnagy, hogy menjünk előre, úgy is itt fagyunk meg. Felugrott a hadnagy és azt kiabálta „hajrá előre”. Akik elől voltak elkezdtek vele rohanni. Csak akkor tértek észhez, amikor két méterre álltak az oroszoktól.

Mindenhol oroszok voltak a másik oldalon. Ebbe rohantak bele. Egy - két méterről nézték egymást. A hadnagy felemelte a kezét, ekkor a tüzet beszüntették a magyarokra. A száz emberből,

aki elindult futni nyolcan értek oda, a többi meghalt. Miközben néztek egymásra az egyik orosz mondott valamit a magyaroknak. Kijött a futóárokból és elkezdte kilökdösni a magyarok kezéből a fegyvert. Hirtelen az egyik magyar ezt az orosz katonát fejbe lőtte. Erre mindenhol megszólalt az összes fegyver a dombról, a házakból, mindenhonnan. Az ott lévő oroszok is ugyan olyan veszélyben voltak, mint a magyarok. Ebben a lehetetlen helyzetben nem lehetett gondolkodni, de még is valahogyan Sanyi bácsi átugrott az árkon ahol az oroszok voltak. Volt két - három töltény a puskába. Három - négy méterről közéjük lőtt és menekült tovább. Semmi baj nem érte. Körülbelül öten - hatan menekültek meg. Akkor éjjel elértek egy kis falut. Ebben a kis faluban annyi katona volt, hogy álló hely sem volt sehol. Mindenféle nemzetiségű volt közöttük. Így az utcán csavartak Bodor Ferencsel. Reggel együtt indultak a többiekkel.

Dél elmúlt, amikor egy útkereszteződéshez értek. A kereszteződéstől jobbra volt egy harminc - negyven házból álló falu, ahonnan tüzet nyitottak rájuk. Egy tüzér zászlós kiállt középre és azt parancsolta, hogy ki erről, ki arról menjen és bekerítik a falut és elfogják a partizánokat. Bodor Ferenc és Sanyi bácsi abba a csapatba estek, akik egyenesen mentek tovább a falu felé. Amikor közelebb értek, akkor találta el őket a lövedék, egyszerre mindkettőjüket. Sanyi bácsi a kezén sebesült meg. Péter Pál napján ért haza a hadikórházból.

IGAZOLVÁNY 140

A "Doni Emlékkereszt" viselésére.

név: Barna Sándor

Születési év: 1919

I. fokozat - II. fokozat

Székesfehérvár, 1999. Május 1.

Doni Bajtársak
elnök

Barna Sándor kitüntetései és a viselést igazoló igazolványok. Forrás: Barna Sándor hagyatéka

Képek: fotók az érdemkről és a viselésre jogosító igazolványokról: Délvidéki Emlékérem igazolvány, Délvidéki Emlékérem, Tűzkereszt viselésére jogosító igazolvány, Tűzkereszt érem, Doni emlékérem. Forrás: Barna Sándor hagyatéka

Dr. László Miklós, 7. osztály igazgatója
Hh. zászónai parancsnok

1042 vdm
1941

IGAZOLVÁNY
a Magyar Délszlávok visszatérőitelen emlékei - alapított Délvidéki Emlékérem viselésének jogosultságról:

Barna Sándor évr. részére
Születési év, hely és ország: 1919. Pévajfalu, Magyarország

Szülőanyja leánykori neve: Szajlai Rozália
Helyeségi hely: Pévajfalu, 7. 27.
Köt. 18. június 22. 1911. évi december hó 5-én

1941

IGAZOLVÁNY
(nv. L. szam)

a "Tűzkereszt" viselésének jogosultságáról
Barna Sándor részére.
Milyen fokozatú viselésére jogosult: II. o

Hányszor sébésült: 3
Születési év: 1919
Szülőanyja leánykori neve: Szajlai Rozália
Azonosság száma: 100000
Kelt: 1999. május 1.

P. H. László Miklós

Alkotmány, Budapest

A Barna Sándor által viselt érmelegítő a golyó ütötte lyukakkal. Forrás: Barna Sándor hagyatéka

Újra sorozás alatt

1944-ben újra behívták katonának Félégyházára. Miközben a behívóval a kezében várakozott összetalálkozott azzal a szakaszpapáccsal, aki a Donnánál is a papácska volt. Azonnal megismerték egymást. A papácska megkérdezte tőle szeretne-e haza menni. „Hadnagy úr, hogyne akarnék” - mondta Sanyi bácsi. Hogy hogyan intézte el a papácska azt nem tudni, de egy kis idő múlva Sanyi bácsi kapott egy olyan papírt, amire az volt írva, hogy katonai, fegyvernélküli szolgálatra alkalmas. Mivel nagyon sok embert behívtak, őt hazaengedték. Majd egyszer csak jöttek a szovjet csapatok. Sanyi bácsi épp az otthonába tartózkodott. Szörnyű volt, ami ezután történt. A szomszédban a két nagybátyját, sógorát, unokatestvérét mind kivégezték, nem tudni miért, de ő ezt is megúsza. Ezeket a szovjet csapatokat visszaverték a magyar honvédek, és amikor másodjára jöttek az oroszok, akkor Sanyi bácsi elmenekült Pestre, ahol dolgozni kezdett az egyik rokonánál, aki asztalosmester volt, rajta kívül akkor már nyolc segéddel dolgozott. Sanyi bácsi elmesélte neki mi történt itthon. Elmondta mindazok nevét, akiket kivégeztek. Ezeket az embereket az asztalosmester, Tóni bácsi is ismerte. Egy hét múlva azt javasolta neki a mester, hogy jelentkezzen be a rendőrségen, mert ha ellenőrzik és nincsenek rendben a papírok, a nyilasok még le is lőhetik. Akkoriban már borzasztó drága volt az élelmiszer Pesten, de ha élelmiszerjegyet vettek, azzal még normális áron lehetett élelmiszerhez jutni.

Bejelentkezett hát a hivatalban és Budapesti lakos lett. Pár nap múlva újra kapott egy behívót. Most Budaörsre kellett bevonulnia. A laktányában nyilas karszalagos katonatisztek szervezték a Hunyadi páncélgránátos hadosztályt. Minden féle ígéreteket tettek, hogy kapnak jutalmat, pénzt, ruhát, de Sanyi bácsi nem jelentkezett. Kétszer, háromszor is megismételték a felhívást. Azt mondta a százados, hogy ha nem jelentkezik senki, akkor majd ő választ. Mindenkinek sorba kellett állnia és a százados szemébe nézni. Amikor Sanyi bácsihoz ért a szemébe kellett néznie és őt is kihúzta a sorból, hogy márpedig Hunyadi páncélgránátos lesz. Sanyi bácsinál éppen ott volt a félegyházi Csorba Ákos hadnagy által adott papír, amit megmutatott a századosnak. Erre a százados azt mondta „lépjén vissza”. Így nem lett Hunyadi páncélgránátos.

Kép: Istentisztelet a fronton, forrás: Barna Sándor hagyatéka

Egy Fehér nevezetű hadnagy lett a századparancsnoka. A századuk neve 100/103 lövészsorozat volt, de fegyverük az nem volt, csak ásó, kapa, fűrész, lapát állt a rendelkezésükre, amivel építettek az erődöket. Négy szakaszt kellett alakítaniuk. Kérdezték tőlük, hogy van-e közöttük tiszt. Egy katona jelentkezett, aki zászlós volt, így ő lett az első szakasz parancsnoka. Megkérdezték van-e közöttük tiszthelyettes. Akkor is jelentkezett valaki, aki őrmester volt, így ő lett a második szakasz parancsnoka. Kérdezték van-e közöttük tiszt. Akkor már vagy húszan jelentkeztek és közülük kiválasztották Sanyi bácsit és egy másik katonát és ők lettek a másik két szakasz parancsnoka. Pesten a Római fürdő mellett volt egy szőnyeg kereskedő és annak a villájában szállásolták el Sanyi bácsi szakaszát. A tulajdonos egy nagyon gazdag, örmény származású ember volt. Megkérte őket, hogy kímeljék a bútorokat. Megmutatta hol a szén, hogy tudjanak tüzelni. Minden este lejárt kártyázni a katonákhoz, akik nagyon sok pénzt elnyertek az örménytől. Kijártak Sashalomra, Nagytétényre, Rákosszentmihályra villamossal, árkot ásni. Sokszor volt, hogy munka közben keresztülágyúztak rajtuk.

Karácsony előtti napon, épp a Nagytétényi úton ásták a gép-

puska fedezékeket a Hév vonalán, amikor heves géppuskatűzbe kerültek. Rögvest parancsot kaptak, hogy menjenek be a Keleti pályaudvarhoz. Ott kaptak ebédet és ezt követően vonatra rakták őket és vitték őket Nyugat felé. Senki nem mondta nekik hová mennek. Az egyik állomáson Sanyi bácsi szakaszát kiszállították. Karácsony volt, éjfél közeledett. A századparancsnok azt mondta nekik, hogy menjen mindenki aludni oda, ahová tud, reggel itt sorakozzanak, vacsora nincs. A három szakaszvezető együtt elindult a városba. Látták, hogy az egyik házban még ég a villany és bekopogtak. A háziak épp akkor jöttek haza az éjjeli miséről és beengedték őket. Mivel bőjt volt lekváros kenyérral kínálták meg őket. Szalmán aludtak és reggel mentek vissza a sorakozó helyre. Ott azt mondták nekik, aki akar, menjen el a templomba.

Hadifogságban

Székesfehérvárra kerülve a szovjet csapatok elfogták őket és ekkor megszűnt a szabadság. Egy kórház és egy malom területe volt bekerítve, ott volt kiépítve a fogolytábor. Fodrász itt is kellett, így Sanyi bácsi azonnal jelentkezett. A malom épületében kaptak helyet azok, akiknek volt szakmája és valamilyen szakmukát tudtak végezni.

Kényszermunkán a Szovjetunióban

A hosszas vasúti kényszerutazás a szovjetunióbeli kolhozfaluba vezetett, ahol 300-400 hadifoglyot tartottak nyilván. Ott egyetlen fodrász sem volt, így Sanyi bácsi oda került, majd egy német fodrásszal dolgozott együtt, aki nem annyira értette a szakmát. Kaptak borotvát, azzal kellett dolgozniuk. Majdnem minden embernek szakállgyulladás volt. Volt ott egy német orvos százados, aki azt mondta Sanyi bácsinak, hogy ha úgy csinálja, ahogy ő mondja neki, akkor itt minden embert meg tudnak gyógyítani. Így is történt és fél év múlva már senkinek nem volt szakállgyulladása. Egyedüli gyógyszer a klórmész volt, azon kívül semmi. Ezzel kellett mindenkit lekezelni. Ez a német orvos tanította meg sakkozni is. Amíg nappal a foglyok kimentek dolgozni, ők ezzel múltatták az időt. Több mint másfél évig volt ebben a kolhozban, mint fodrász.

Az oroszokkal egész baráti viszony alakult ki. Volt kilépési engedélye a tábor területéről, mert ki kellett járnia az oroszokhoz is. Ha az őrkatonák autóval mentek valahová, hívták magukkal őt is. Mivel a saját ruházatuk már tönkre ment, használt orosz katonai ruhát viseltek és már nem lehetett tudni ki milyen nemzetiségű. Egyik alkalommal káposztát raktak egy autóra Hiba Ernő nevű társával és beszélgettek. Ezt meghallotta egy bámészkodó idősebb férfi és megkérdezte tőlük, hogy ők magyarok? Kiderült a bácsi is az. Az orosz őr rájuk szólt, mert nem lehetett a kolhozon kívüliekkel beszélni, de a bácsi elintézte, hogy a két magyar elmehessen hozzájuk. Megvendégelni nem tudta őket, mert nem volt egy napra való ennivaló tartalékuk sem, viszont adtak nekik 50 rubelt, ami akkor öt liter tej ára volt.

A kolhoz – ahol Sanyi bácsi dolgozott – valamikor vagy kultúrháznak, vagy irodának épülhetett. Nem volt se ablaka, se ajtaja, de valamennyire rendbe hozták a foglyok. Háromszintes ágyakon lettek elszállásolva, ami rőzséből volt fonva. Semmiféle égő anyagot nem lehetett bevinni a körletekbe, akkora volt a tűzveszély. Az egerek szaladgáltak az ágyakon.

A hazatérés

1947. március 1-jén útnak indították a magyarokat a kolhozból egy 40 km-re lévő nagy gyűjtőtáborba. Március 1-én kellett volna indulniuk, de június 10-e lett, mire végül tényleg el is indultak, addig mindig közbe jött valami. Az oroszok kérdezték tőlük, hogy gyalog bírják-e majd az utat. Voltak olyan társaik, akiket ketten támogattak. A menetben egy orosz katona kísért több mint 100 foglyot a nagy táborba. Ott nagyon csúnya munkát kellett végezniük, vályogtáglát kellett verniük. Volt ott egy kis folyócska, 20-30 méter széles és a vize mintegy egy méter mély. Annak a völgyében kellett verni a vályogot. A két partja volt vagy 20 méter magas. Úgy kellett csákánnyal letermeli a földet a völgybe. Hoztak oda valahonnan disznótrágyát, ez volt a törek. Ezt kellett lábbal a sárba beletaposni és ezt a törekes sarat kellett elhordani oda, ahol formálták. Körülbelül egy hónapig dolgozott ott Sanyi bácsi. Majd összetalálkozott Balassi Mihály újvidéki műszerésszel, akivel még a kolhozban ismerkedett meg. Málenkij robotra vitték el a szerbek,

de végül itt kötött ki. Ez az ember volt az egyik tolmács, mert tudott szerbül, magyarul, németül. Ő mondta Sanyi bácsinak, hogy a vályogból nagy épületeket állítottak össze. Senki nem tudta milyen célból. Végül magyar tisztet szállásoltak el bennünk. 1200 magyar tiszt volt ott.

Ezt követően egy istállószerűségbe helyezték el, hogy végezze el a kötelező szőrtelenítési feladatokat. Ott találkozott össze gróf Borza Károly tiszttel. Miközben borotválta, beszélgettek. Kiderült, hogy az ő ősei alapították a zárdát Tiszaújfalun.

Egy hónap itteni tartózkodás után véget ért a fogság, a foglyokat Magyarország felé indították. Konstancában tették őket teherhajóra, majd Novorossijsk nevű városban kötött ki a hajó. Hazafele jövet az Azovi-tengerben már meg is fürödhetek.

A románok nagyon nem szívték őket, még abba is belekötöttek, hogy miért leng magyar zászló a vasúti vagonokon. A román csendőrök nem akarták engedni, hogy lelépjenek a vagonokból, az orosz kísérők tettek rendet.

*Az utolsó komiszkenyér
maradék a hadifogságból,
forrás: Barna Sándor
hagyatéka*

1947-ben Péter Pál napján értek haza Magyarországra. Biharkezesztesnél lépték át a határt majd először Debrecenbe érkeztek. Többen sírva csó-

kolták meg a határkövet. Volt, aki már 1942 óta volt fogságban. Debrecenben bőségesen kaptak ebédet, majd megkapták a hadifogoly igazolványt és vasúti jegyet harmad osztályra és öt-öt forint végkielégítést is. Mentek az állomásra és épp indult egy gyorsvonat Szolnokra. Felszálltak, de mivel az ő jegyük harmadosztályra szólt, a kalauznő azt mondta, szálljanak le, de Sanyi bácsiék nem tágtítottak. Végül elindult a vonat.

Szolnokon kimentek a főútra és próbáltak egy orosz kocsi-
 felszállni. Találkoztak két orosz százados kapitánnyal, üdvözöl-
 ték egymást, leültek beszélgetni. Sanyi bácsi nyakra-főre dicsérte a
 Szovjetuniót. Elbúcsúztak és gyalog elindultak hazafelé. Hamaro-
 san utolérte őket egy fiatal fiú és azt mondta nekik, hogy menjenek
 vissza a papírgyárba, mert azok haza szokták vinni a foglyokat.

Így is történt. Egy kis-
 teher autóval eljutottak
 Tiszakécskéig. Az autót
 két fiatal, ittas személy
 vezette és innen már
 gyalog mentek tovább.
 Reggel, amikor a nap
 kelt fel, már Alpár hatá-
 rába értek.

Barna Sándor hadifogoly iga-
 zolóánya, forrás: Barna Sándor
 hagyatéka

1946		1947		1948		1949		1950		1951		1952		1953		1954		1955		1956		1957		1958		1959		1960		1961		1962		1963		1964		1965		1966		1967		1968		1969		1970		1971		1972																																															
101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120	121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136	137	138	139	140	141	142	143	144	145	146	147	148	149	150	151	152	153	154	155	156	157	158	159	160	161	162	163	164	165	166	167	168	169	170	171	172	173	174	175	176	177	178	179	180	181	182	183	184	185	186	187	188	189	190	191	192	193	194	195	196	197	198	199	200

№	№ документа	№ документа по плану	№ документа по плану	№ документа по плану	№ документа по плану	№ документа по плану	№ документа по плану	№ документа по плану	№ документа по плану		№ документа по плану		№ документа по плану		
									№ документа по плану	№ документа по плану	№ документа по плану	№ документа по плану	№ документа по плану	№ документа по плану	
52	108.05.001	108.05.001	108.05.001	108.05.001	108.05.001	108.05.001	108.05.001	108.05.001	108.05.001	108.05.001	108.05.001	108.05.001	108.05.001	108.05.001	108.05.001

IX. Szakirodalom jegyzék

Levéltári források:

KFL=Kalocsai Főegyházmezei Levéltár

KFL V. Kiskunfélegyháza Óplébánia, Historia Domus

MNL BKML= Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára

IV. 1910. q. Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Hadifoglyok nyilvántartása

IV. 907. b. A Kiskunfélegyházi Járási Főszolgabíró iratai

V. 175. b. Kiskunfélegyháza Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok

V. 386. Újkécske község közigazgatási iratai

VIII. 102. A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Kiskunfélegyházi Constantinum R. Kat. Leánynevelő - Intézete Polgári Leányiskolájának iratai 1944 - 1948. Constantinum Tanári értekezletek, jegyzetek, jegyzőkönyvek

XVII. 65. Az Ókécskei Nemzeti Bizottság iratai

XVII. 86. Az Újkécskei Nemzeti Bizottság iratai

Közgyűjteményi források:

Kiskun Múzeum Történeti dokumentumok és fotók gyűjteménye

Felhasznált irodalom:

A Kövi Szűz Mária Plébániatemplom és Egyházközség története (Web <http://www.kovi-maria.hu/index.php?oldal=templom>)

Bálintné Mikes Katalin - Szabó Sándor (szerk.) 1971: Így kezdődött. Dokumentumok Bács-Kiskun megye történetéből. 1944-1945. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya

Bánkiné Molnár Erzsébet (szerk.) 1998: *Kiskunfélegyháza helyismereti könyve* Kiskunfélegyháza, Kiskunfélegyháza Város Önkormányzata.

Bánkiné Molnár Erzsébet (szerk.) 2002: *A százéves Kiskun Múzeum 1902 – 2002.* Kiskunfélegyháza, Kiskun Múzeum Baráti Köre.

Baráth Magdolna 2014: *A Kreml árnyékában. Tanulmányok Magyarországról és a Szovjetunió kapcsolatainak történetéhez, 1944-1990.* Budapest, Gondolat Kiadó.

Bársony Ferenc 1970: *Felszabadító harcok a Duna-Tisza közén.* In: *Negyedszázad.* (Szerk.) Csáky Lajos, Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága.

Bertalan Péter 2016: *A pálos rend és az állambiztonság küzdelme.* In: *Egyháztörténeti Szemle, 2016/2.* (50.) 87. o.

Bognár Zalán 2011: *Malenkij robot.* In Bognár Zalán (szerk.): *Egyetlen bűnünk a származásunk volt...". Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenkij robot”-ra a sztálini lágeregekbe 1944/45-1955.* Pécs, Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre.

Bognár Zalán 2012: *Hadifogolytáborok és (Hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944-1945.* Budapest, Kairosz Kiadó.

Czibulka Zoltán – Heinz Ervin – Lakatos Miklós (összeáll.) 2004: *A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás.* Budapest, Magyar Statisztikai Társaság Statisztikatörténeti Szakosztálya–Központi Statisztikai Hivatal Levéltár.

Dupka György-Alekszej Koszun (szerk.) 1997: *A „malenykij robot” dokumentumokban*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó.

Farkas Gábor 1992: *A megye, a város és a község igazgatása Magyarországon 1945–1950*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Hajagos Csaba 2014: *ÓH, ÁLDOOTT SZENT JOBBKÉZ...”A Szent Jobb országjárásának kecskeméti állomása*. In Dr. Gyenesei József – Tánczos - Szabó Ágota (szerk.): *Múltbanéző*, IV. évfolyam 8. szám, 2014.02.28. (web: http://bacs-kiskun-leveltar.hu/V3/SP07_mbn/Tanulmanyok/hacs-02t-1.html)

Hajagos Csaba 2017: *Az enyém a föld, a magamén aratok? Földosztás Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Kiskunfélegyházi járásában*. In Csikós Gábor, Kiss Réka, Ö. Kovács József (szerk.): *Váltóállítás - Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben* (Magyar Vidék a 20. században sorozat). Budapest, Magyar Tudományos Akadémia BTK.

HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum (összeáll.) 2017: *A szovjet hadifogolytáborokban meghaltak adatbázisa*. (Web: <http://www.katonakagulagun.hu/>)

Homonnay Sándor, P. Miklós emlékei alapján (kézirat): *Páloszszenktút és a pálosok története 1944-től 1951-ig, valamint a börtön és a következményei* In: Kiskun Múzeum Történeti dokumentumok gyűjteménye 2002.14.1. ltsz.

Kisfaludy Katalin 1989: *Nemzeti Bizottságok a mai Bács-Kiskun megye területén (1944–1949)*. In Iványosi - Szabó Tibor 1989 (szerk.): *Levéltári füzetek (Bács-Kiskun megye) III. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Levéltár*. 1–58.

Kiss Péter (szerk.) 2004: *Magyar Kormányprogramok 1867–2002. 2. kötet (1945–2002)*. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó.

Kőfalviné Ónodi Márta 2010: *Szerzetesi élet a zárdán kívül. A kiskunfélegyházi iskolanővérek beszámolóí 1945/46-ból*. In Dr. Gyenesei József – Tánczos - Szabó Ágota (szerk.): *Múltbanéző I. évfolyam 1. szám (2010.07.14.)*. (Webhttp://www.bacs-kiskun-leveltar.hu/V3/SP07_mbn/Tanulmanyok/koom-01t-1.html)

Kőfalviné Ónodi Márta - Hajagos Csaba 2015: *Javaslat a települési*

értéktárban szereplő nemzeti értékek a Bács-Kiskun Megyei Értéktárba történő felvételéhez. Fazekas Ágnes Blandina az országos mezőgazdasági leányképzés megalapozásában végzett kiemelkedő munkássága. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Értéktár (Kézirat).

L. Balogh Béni (szerk.) 2015: „Törvényes” megszállás. Szovjet csapatok Magyarországon 1944-1947 között. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár.

Lukácsi Zoltán (szerk.) 2010: *Hadifogolynapló. Nádasi Alfonz, Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai sorozat, 2. javított kiadás.* Győr, Győri Egyházmegyei Levéltár (web: <http://web.axelero.hu/opciokft/hadinaplo.htm>)

Marchut Réka 2014: *Töréspontok. A Budapest környéki németység második világháborút követő felelősségre vonása és annak előzményei (1920–1948).* Budaörs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont–Magyar Történelmi Társulat–Budaörsi Passió Egyesület

Ránki György 1978: *1944. március 19. Magyarország német megszállása.* Budapest, Kossuth Kiadó.

Romsics Ignác 2005: *Magyarország története a XX. században. Budapest, Osiris Kiadó.*

Rózsás János 2000: *GULAG Lexikon.* Budapest, Püski Kiadó.

Stark Tamás 2006: *Magyar foglyok a Szovjetunióban.* Budapest, Kissebség kutatás Könyvek.

Szabó Péter – Számvéber Norbert 2003: *A keleti hadszíntér és Magyarország 1943 – 1945.* Debrecen, Pueblo Kiadó.

Varga Éva Mária 2009: *Magyarok szovjet hadifogságban (1941-1956) az oroszországi levéltári források tükrében.* Budapest, Russica Panonica.

Zielbauer György 1990: *A magyarországi németység nehéz évtizedei 1945-1955.* Szombathely-Vép, Pannon Műhely Könyv - Lapkiadó Kft.

„Ez a vonat fel van virágozva
Az elrabolt magyar lányok számára
Viszik őket nagy Oroszországba.
Be van ez a marha kupé zárva,
Magyar kislány sírva néz ki rajta.
Siratja a faluját, jó szüleit, testvérét és rokonát,
És a harang visszahívó halk szavát.
Magyar kislány ne sirasd a könnyed
A hazáért szenvedni kell néked.
Szenvedünk mi szívesen,
Szép hazánkért örömetst türelmesen
Csak még egyszer hazamenjünk innen.”